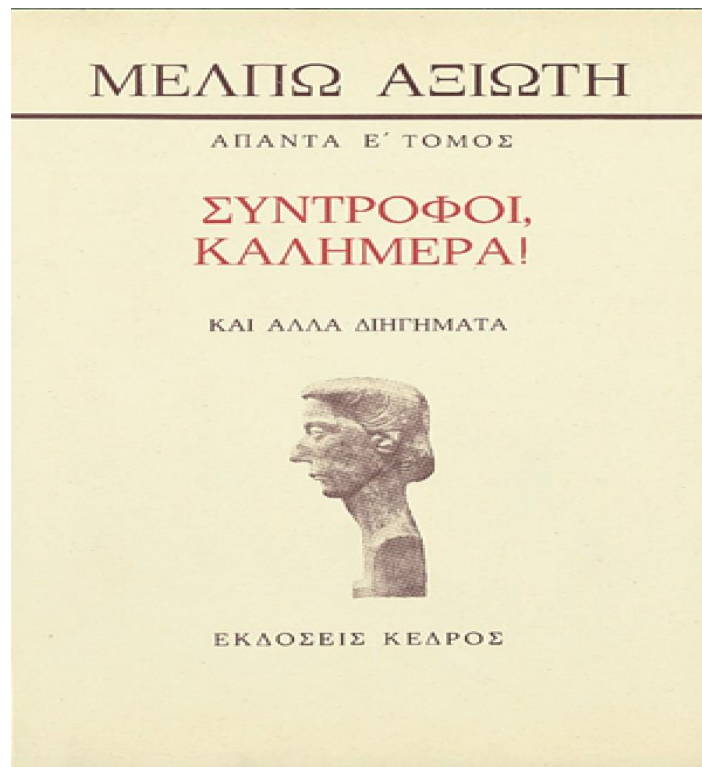

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΡΕΘΥΜΝΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

Μεταπτυχιακή εργασία:

*Η Μέλπω Αξιώτη και το έργο Σύντροφοι
Καλημέρα!*

Επόπτρια καθηγήτρια: Αγγέλα Καστρινάκη

Φοιτήτρια: Βασιλική Πατελάρου, Α.Μ 0759

Ρέθυμνο, χειμερινό εξάμηνο 2019-2020

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	2
Μέρος πρώτο	4
Η ζωή και το έργο της Μέλπω Αξιώτη	4
Μια ματιά στη «νέα» ζωή των πολιτικών προσφύγων.....	7
Η υποδοχή	8
Προσπάθειες διατήρησης της ελληνικής ταυτότητας	10
Η ζωή στην υπερορία για τη συγγραφέα.....	12
Μέρος δεύτερο	16
Το έργο <i>Σύντροφοι Καλημέρα!</i>	16
Περίληψη του έργου	16
Κοινά σημεία των διηγημάτων	20
Κρίσεις και βιβλιοκρισίες από την «Επιτροπή Διαφώτισης».....	22
Χαμένες σελίδες από την έκδοση του 1953.....	25
Το θέμα του έρωτα στη στρατευμένη λογοτεχνία της Αξιώτη	30
Μέρος τρίτο.....	34
Γερμανική έκδοση	34
Τίτλος και κεφάλαια.....	34
Συμβόλαιο συγγραφέως και το ζήτημα μετάφρασης.....	36
Γερμανικές βιβλιοκρισίες.....	39
Σημειώσεις από το αρχείο	42
Γράφει η Μέλπω Αξιώτη για το γερμανικό κοινό;	45
Συμπεράσματα	48
Βιβλιογραφία	51

Εισαγωγή

Η παρούσα μεταπτυχιακή εργασία με τίτλο «Η Μέλπω Αξιώτη και το έργο *Σύντροφοι Καλημέρα!*» έχει ως κεντρικό άξονα τη συγγραφέα Μέλπω Αξιώτη, τη ζωή της στην υπερρορία και το λογοτεχνικό της έργο *Σύντροφοι Καλημέρα!*, στην ελληνική και γερμανική έκδοσή του.

Αρχικά, η εργασία διερευνά τη ζωή της συγγραφέως Μέλπως Αξιώτη ως πολιτικής πρόσφυγας στην Ανατολική Γερμανία και τη λογοτεχνική της παραγωγή στην υπερρορία. Επισταμένα ασχολείται με το έργο *Σύντροφοι Καλημέρα!*, ένα έργο της συγγραφέως το οποίο δεν έχει μελετηθεί επαρκώς. Γίνεται συγκριτική ανάγνωση των τριών εκδόσεων του έργου, των δύο ελληνικών του 1953 και 1983 και της γερμανικής έκδοσης του 1955. Από τις εκδόσεις προκύπτουν πολλά ερωτήματα, εμφανίζονται σελίδες οι οποίες έχουν εξαφανιστεί και προκαλούν ενδιαφέρον. Επιπλέον, η πρόσβαση στο γερμανικό αρχείο που αφορά τη συγγραφέα προσθέτει αρκετές άγνωστες πληροφορίες για το έργο της.

Αναλυτικότερα, η δομή της εργασίας έχει ως εξής: Στο πρώτο μέρος κρίνεται αναγκαία η ύπαρξη ενός λεπτομερούς βιογραφικού σημειώματος που θα περιλαμβάνει την εργογραφία της συγγραφέως και θα επιτρέπει στον αναγνώστη να παρακολουθήσει τα σημεία-σταθμούς της ζωής της. Για να γίνει κατανοητή η ψυχική κατάσταση της Μέλπως Αξιώτη στην υπερρορία, περιγράφονται τα μέσα υποδοχής που χρησιμοποίησαν χώρες που δέχτηκαν Έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες, η δημιουργία των κοινωνιών και η προσπάθεια των εξόριστων να διατηρήσουν την εθνική τους ταυτότητα. Στη συνέχεια, δίνεται πώς η ίδια η συγγραφέας ζει στην Ανατολική Γερμανία.

Το δεύτερο μέρος της εργασίας ασχολείται με το έργο *Σύντροφοι Καλημέρα!*, το οποίο εκδόθηκε για πρώτη φορά στο Βουκουρέστι από τον εκδοτικό οίκο Νέα Ελλάδα το 1953. Δίνεται εκτενής περίληψη του έργου, διότι στη πορεία γίνονται αναφορές στους ήρωες και στα κεντρικά θέματα των διηγημάτων. Συγκεντρώνονται τα κοινά σημεία των 15 διηγημάτων-εικόνων και παρουσιάζονται συνοπτικά οι κριτικές που δέχτηκε προτού δημοσιευτεί από την «Επιτροπή Διαφώτισης». Στις επόμενες σελίδες συγκρίνεται η έκδοση του 1953 με εκείνη του 1983. Από τη δεύτερη απουσιάζουν 10 σελίδες, εκείνες που αναφέρονται στον Στάλιν. Περιγράφεται η έρευνα που έγινε για το ποιος αφαίρεσε τις σελίδες και αποδίδονται τα συμπεράσματα. Μερικές σελίδες αφιερώνονται στο αν η συγγραφέας σταματά να γράφει για τον έρωτα στη στρατευμένη συγγραφική περίοδό της και βασίζονται σε αποσπάσματα παρμένα από το έργο της.

Το τρίτο και τελευταίο μέρος της εργασίας αναλύει τη γερμανική έκδοση του έργου *Σύντροφοι Καλημέρα!* που δημοσιεύτηκε στο Βερολίνο το 1955 από τον εκδοτικό οίκο Volk und Welt και κυκλοφόρησε με τον τίτλο *Στη σκιά της Ακρόπολης*. Γίνεται μια συγκριτική ανάγνωση με την πρώτη έκδοση του έργου και σημειώνονται οι

διαφορές τους. Η επίσκεψή μου στο Βερολίνο έδωσε την ευκαιρία πρόσβασης στο αρχείο της Μέλπως Αξιώτη που βρίσκεται στην Ακαδημία των Τεχνών και έφερε στο προσκήνιο για πρώτη φορά το συμβόλαιο της συγγραφέως και τα ζητήματα μετάφρασης που προέκυψαν. Επιπρόσθετα, δίνονται βιβλιοκρισίες του έργου από γερμανικές εφημερίδες. Συνοπτικά, παρουσιάζονται τρεις κριτικές για άλλα έργα της συγγραφέως και τέλος, καταθέτονται σκέψεις για το αν η συγγραφέας γράφει κατά την περίοδο της υπερορίας για το γερμανικό κοινό.

Στις τελευταίες σελίδες παρουσιάζονται τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την εκπόνηση της παρούσας μεταπτυχιακής εργασίας, ακολουθώντας τη Μέλπω Αξιώτη στη ζωή της στη Γερμανία και στη λογοτεχνική παραγωγή της, επικεντρωμένα στο έργο *Σύντροφοι Καλημέρα!*. Το κίνητρο ενασχόλησης με τη Μέλπω Αξιώτη δόθηκε από την κα Αγγέλα Καστρινάκη, η οποία έθεσε το ζήτημα των χαμένων σελίδων στη δεύτερη έκδοση και μου παρέδωσε το έργο του 1953 δανεισμένο από τη βιβλιοθήκη του κ. Αλέξη Πολίτη. Σημαντικό κομμάτι της εργασίας καλύφθηκε από τη σύντομη επίσκεψή μου στο Βερολίνο και την Ακαδημία των Τεχνών που φυλάσσεται το αρχείο της συγγραφέως.

Σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί πως η εργασία στοχεύει να καλύψει το κενό και την άγνοια που υπάρχει γύρω από τη ζωή της Μέλπως Αξιώτη στην υπερορία, ούτε είναι μια ολοκληρωμένη μελέτη γύρω από το έργο της. Ο περιορισμός του χρόνου στο Βερολίνο, η δυσκολία με τη γερμανική γλώσσα, καθώς και ένας φάκελος ο οποίος είχε μετακινηθεί από λάθος και δεν κατάφερα να έχω πρόσβαση, συντελούν στο να μη παραδίδεται μεγαλύτερο μέρος του αρχείου. Στόχος της εργασίας είναι να δώσει μια σειρά πληροφοριών και σκέψεων γύρω από αυτή τη συγγραφική περίοδο που είναι απολύτως συνυφασμένη με την πολιτική ιδεολογία της Μέλπως Αξιώτη και να γεννήσει σειρά ερωτημάτων και σκέψεων.

Μέρος πρώτο

Η ζωή και το έργο της Μέλπως Αξιώτη

Η καταγωγή της Μέλπως Αξιώτη είναι από γνωστή οικογένεια της Μυκόνου¹. Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1905 και γονείς της ήταν η Καλλιόπη Βάβαρη και ο Γεώργιος Αξιώτης. Νεότερες τοποθετήσεις δίνουν ως έτος γέννησης της συγγραφέως το 1903². Μετά από τρία χρόνια κοινού βίου το ζευγάρι χωρίζει και η Αξιώτη μένει με τον πατέρα της και κατόπιν με τη νέα σύζυγό του Μαρουλίνα Γρυπάρη στη Μύκονο. Κατάγεται από φιλόξενη οικογένεια, καθώς ο παππούς της, Παναγιώτης Αξιώτης υπήρξε διηγηματογράφος και μεταφραστής της ρώσικης λογοτεχνίας και ο πατέρας της Γεώργιος διακεκριμένος μουσικός με σημαντικό έργο στη σύνθεση ως πιανίστας.

Η συγγραφέας ζει σε ένα αυστηρό περιβάλλον, έχει νταντά στην παιδική ηλικία και στο διάστημα 1918-1922 είναι εσωτερική στη Σχολή Ουρσουλινών της Τήνου όπου γνωρίζει και αγαπά τη γαλλική γλώσσα και κουλτούρα. Το 1922 μετακομίζει στην Αθήνα, στο σπίτι της μητέρας της, ζώντας μαζί με τα ετεροθαλή αδέρφια της και δύο χρόνια αργότερα ο πατέρας της πεθαίνει. Το 1925 η Αξιώτη παντρεύεται τον δάσκαλό της, θεολόγο Μάρκαρη Βασίλη στην Αθήνα και μετακομίζουν μαζί στη Μύκονο, όμως τέσσερα χρόνια μετά χωρίζουν φιλικά. Το 1930 επιστρέφει στην Αθήνα και στο σπίτι της μητέρας της, αλλά μη ικανοποιημένη ξεκινά να μετακομίζει σε διαφορετικά δωμάτια και πανσιόν.

Το 1933 δημοσιεύει το πρώτο της διήγημα «Απ' τα χθες ως σήμερα» σε μυκονιάτικη εφημερίδα. Τα επόμενα τρία χρόνια ασχολείται με τη ραπτική, ανοίγει για μια χρονιά στούντιο ραπτικής με τη Βέτα Τσιτιμάτη και συγχρόνως σπουδάζει ως σχεδιάστρια στη Σιβιτανείδιο Σχολή. Το 1936 εντάσσεται στο ΚΚΕ αν και η ιδεολογία της είναι από πρωτότερα αριστερή. Το 1938 γνωρίζει τον Νίκο Αλεξίου και κοντά του στη Σκύρο γράφει το μυθιστόρημα *Δύσκολες Νύχτες*: είναι η τελευταία φορά που γνωρίζουμε για κάποιο σύντροφο της συγγραφέως. Το 1939 ένα χρόνο μετά τη δημοσίευση του μυθιστορηματός της, παίρνει το πρώτο βραβείο του «Γυναικείου Συλλόγου Γραμμάτων και Τεχνών». Τον ίδιο χρόνο εκδίδει την ποιητική συλλογή «Σύμπτωση».

Το 1940 εμφανίζεται ξανά στην πεζογραφία με το έργο *Θέλετε να χορέψουμε Μαρία*; από τον Πυρσό. Έρχεται σε επαφή με πολλούς διανοούμενους της εποχής. Στα χρόνια της κατοχής γίνεται ενεργό μέλος του ΕΑΜ συμμετέχοντας στην «Εθνική

¹ Η σύνταξη της βιβλιογραφίας βασίστηκε στον τόμο της Μέλπως Αξιώτη *Άπαντα, Δύσκολες Νύχτες*, Τόμος Α', Κέδρος, Αθήνα, 1980, σσ. 7-16 και από την Ελένη Ελεγμίτου, «Χρονολόγιο Μέλπως Αξιώτη 1905-1973», *Διαβάζω*, τχ.311, Αθήνα (12 Μαΐου 1993), σσ. 34-46 και Μαρία Κακαβούλια, *Η Κάδμω*, Κέδρος, Αθήνα, 2015, σσ. 161-193

² Θεοδοσοπούλου Μαρία, «Αθησαύριτες Εκπλήξεις», *Η Εποχή*, τχ.1295, Αθήνα (17 Απριλίου 2016), σ.27

Αλληλεγγύη» και τον παράνομο τύπο. Το 1945 εκδίδει με μεγάλη επιτυχία το χρονικό *Απάντηση σε 5 ερωτήματα*, το οποίο προτείνεται για ανάγνωσμα από τον Νίκο Ζαχαριάδη. Την ίδια χρονιά εκδίδει το έργο *Οι Ελληνίδες φρουροί της Ελλάδας*, τις *Πρωτομαγίες 1886-1945*, και δημοσιεύει στο περιοδικό «Ελεύθερα Γράμματα» πέντε διηγήματα και ένα ποίημα.

Το 1946 εκδίδει το μυθιστόρημα *Εικοστός Αιώνας*, τρία διηγήματα και μια μελέτη στο περιοδικό «Ελεύθερα Γράμματα». Μια χρονιά αργότερα αποφασίζει να καταφύγει στη Γαλλία, γιατί φοβάται τις συνέπειες της κομμουνιστικής δράσης της. Πιστεύει πως θα λείψει για μικρό χρονικό διάστημα, ώσπου να ηρεμήσουν τα πράγματα στην Ελλάδα³. Στη Γαλλία συνεχίζει ένθερμα την πολιτική δράση της συμμετέχοντας σε συνέδρια και εκδηλώσεις, γνωρίζοντας σημαντικές φιγούρες του ευρωπαϊκού πνευματικού κύκλου της αριστεράς (Louis Aragon, Paul Eduard, Pablo Neruda, Pablo Picasso, Elsa Triolet και πολλούς άλλους), ενώ απολαμβάνει την επιτυχία του έργου της *Εικοστός Αιώνας*⁴.

Το 1949 το έργο της έχει μεταφραστεί πλέον σε πέντε γλώσσες και δημοσιεύσεις του υπάρχουν σε περιοδικά και εφημερίδες της εποχής. Σύμφωνα με τον Σ. Τσίρκα, σε δείπνο μετά τη λήξη του Συνεδρίου για την Ειρήνη, που παρευρίσκονται πάνω από χίλιοι προσκεκλημένοι ο Claude Morgan, προσφωνεί τη Μέλπω Αξιώτη λέγοντας πως «στο πρόσωπό της χαιρετάμε τον αδάμαστο ελληνικό λαό»⁵. Στις 7 Σεπτεμβρίου του 1950 και κατόπιν πίεσης που άσκησε η ελληνική κυβέρνηση προς τη γαλλική, η Μέλπω Αξιώτη μαζί με άλλα ενενήντα άτομα θα απελαθεί στην Ανατολική Γερμανία με πρώτη της στάση τη Δρέσδη. Σύμφωνα με την ίδια τη συγγραφέα για εκείνη αυτή η χρονιά ταυτίζεται με την απέλασή της από την Ελλάδα⁶.

Λίγο πριν το τέλος του ίδιου έτους μετακομίζει στο Ανατολικό Βερολίνο. Εκεί ξεκινά την ενασχόλησή της με μεταφράσεις, με αφετηρία το έργο του Γκόρκι, *Η μητέρα*. Το 1952 δημοσιεύει το διήγημα «Ο τάφος», μεταφράζει έργο του Αζάγιεφ και μετακομίζει στη Βαρσοβία. Το 1953 εργάζεται στο ραδιοφωνικό σταθμό της Βαρσοβίας, εκδίδει 15 διηγήματα με τίτλο *Σύντροφοι Καλημέρα!*, από τον εκδοτικό οίκο «Νέα Ελλάδα» και αρχίζει να γράφει ένα βιβλίο για την Ηλέκτρα Αποστόλου το οποίο δεν ολοκληρώνεται. Σύμφωνα με την Anneliese Malina, σε αρχείο του Wiens στο Βερολίνο σώζεται ολοκληρωμένο χειρόγραφο του θεατρικού έργου Ηλέκτρα, γραμμένο στα γαλλικά για ενδεχόμενη μετάφραση και σημειωμένο

³ Ματθαίου Άννα, Πολέμη Πόπη, *Διαδρομές της Μέλπω Αξιώτη 1947-1955*, Θεμέλιο, χ.τ, 1999, σ.27

⁴ Όπ, σ.38-40

⁵ Όπ., σ.46

⁶ Τιτίκα Δημητρούλια, *Ρεπύμπλικ-Βαστιλλή*, Άγρα, Αθήνα,2014, σ.206

συμπληρωματικά με ελληνικές λέξεις⁷. Το φθινόπωρο του 1954 η Αξιώτη αναγκάζεται εξαιτίας επιδείνωσης της υγείας της να μετακομίσει στη Βουλγαρία, στη Σόφια.

Το επόμενο έτος εκδίδεται στο Βερολίνο το έργο *Σύντροφοι Καλημέρα!* με τίτλο *Im Schatten der Akropolis* από τον εκδοτικό οίκο «Volk und Welt». Επίσης, εκδίδεται το δοκίμιο της *Μια καταγραφή στην περιοχή της λογοτεχνίας*. Το ίδιο έτος επιστρέφει στη Βαρσοβία απογοητευμένη από την πνευματική ζωή στα Σόφια. Το 1956-1957 με προτροπή της οικογένειας Κόκκαλη μετακομίζει στο Ανατολικό Βερολίνο και έρχεται σε επαφή με τον κύκλο διανοούμενων, την ίδια χρονιά της απονέμεται διάκριση από το πολωνικό κράτος για την πολλαπλή προσφορά της και δημοσιεύει το διήγημα «Οι δύο ευτυχίες» στην «Επιθεώρησης Τέχνης». Το 1958 με την εγκατάστασή της στο Βερολίνο ξεκινά να διδάσκει Νέα ελληνικά και Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας ως επισκέπτρια λέκτωρ στο πανεπιστήμιο Humboldt. Έχει λίγους φοιτητές, όμως η ενασχόληση της την ευχαριστεί, της επιτρέπει να έχει ένα μικρό εισόδημα και αρκετό ελεύθερο χρόνο για να ασχοληθεί με τη λογοτεχνική παραγωγή⁸.

Το 1959 είναι μια χρονιά σταθμός για τη συγγραφέα, δημοσιεύει αποσπάσματα από το μετέπειτα έργο της *Το σπίτι μου*, στην «Επιθεώρηση Τέχνης», ένα δοκίμιο με τίτλο «Μερικά προβλήματα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας μέσα στο διεθνές πλαίσιο» και τη σύνθεση «Κοντραμπάντο». Εκτός από σημαντική χρονιά για το συγγραφικό της έργο, το έτος 1959 είναι σημαντικό και σε προσωπικό επίπεδο, καθώς καταφέρνει να παραθερίσει στη Bellaria της Ιταλίας και συναντά τις ετεροθαλείς αδερφές της. Επίσης, έρχεται σε επαφή με τον Γιάννη Ρίτσο ο οποίος ανοίγει το δρόμο για τα έργα της, ώστε να επανεκδοθούν στην Ελλάδα και τέλος βρίσκει τους παλιούς της φίλους. Το 1960 αλληλογραφεί πολύ και η πλειονότητα των επιστολών της έχουν αποδέκτη τον Γιάννη Ρίτσο. Εκδίδεται στο Βερολίνο το μελέτημα που έχει επιμεληθεί με τον Χατζή με τίτλο *Antigone lebt*. Ένα χρόνο αργότερα εκδίδει την ποιητική συλλογή «Θαλασσινά» και δημοσιεύει κάποια άρθρα. Το 1962 βρίσκεται στην Ιταλία και μεταφράζει διηγήματα του Τσέχωφ που δημοσιεύονται το 1963, ενώ προλογίζει το έργο της Έλλης Αλλεξίου *Το τρίτο χριστιανικόν παρθεναγωγείον*.

Το 1964 η εργασία της στο πανεπιστήμιο Humboldt ολοκληρώνεται και το μυθιστόρημα της, *Δύσκολες Νύχτες*, επανεκδίδεται από τις εκδόσεις Κέδρος. Η ανάγκη της για επιστροφή έχει ενταθεί, περνά τη μέρα των εκλογών να παρακολουθεί άγρυπνη τα αποτελέσματα και την ίδια χρονιά μετά από 18 χρόνια

⁷ Anneliese Malina, « Η συγγραφέας Μέλπω Αξιώτη στη Γερμανία», στον τόμο *Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση 1453-1981*, Τόμος Β', Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999, σσ. 348-349

⁸ Όπ. σ. 351

εξορίας και έντονες προσπάθειες, επιστρέφει στην Ελλάδα με άδεια επισκέψεως⁹. Το 1965 επαναπατριζεται με ενέργειες του Γεώργιου Παπανδρέου μαζί με άλλους 28 πολιτικούς εξόριστους¹⁰, δημοσιεύει κομμάτια του έργου της στο περιοδικό «Επιθεώρηση Τέχνης» που αποτελεί πλέον μέλος της συντακτικής επιτροπής και εκδίδει το έργο *Το σπίτι μου* (με αρχικό τίτλο *Καινή Διαθήκη*). Το 1966 ταξιδεύει στη Γαλλία και την Ιταλία, ξανατυπώνονται τα τρία της ποιήματα σε συνολική έκδοση και εκδίδεται η μετάφρασή της σε έργο του Ζακ Ρουμαίν. Επιπλέον, επανεκδίδεται ο *Εικοστός αιώνας*.

Το 1967 οι συνεχείς μετακινήσεις σε πανσιόν, η απόσταση τόσων χρόνων από τους οικείους της, τα οικονομικά προβλήματα και η δικτατορία της 21^{ης} Απριλίου επιβαρύνουν το βαρύ κλίμα στο οποίο ζει η συγγραφέας. Το 1968 ασχολείται με μεταφράσεις (Ραιμόν Ραντιγκέ, Λύντια Αβίλοβα και Αντόν Τσέχωφ), ενώ δεν μπορεί να αποδεχτεί το αλλαγμένο νησί της, τη Μύκονο. Η καθημερινή της ρουτίνα στην Αθήνα περιλαμβάνει επισκέψεις σε φίλους. Το 1970 συνεχίζει τις μεταφράσεις, ενώ η υγεία της ξεκινά να εκδηλώνει προβλήματα. Το 1972 αποφασίζει να γράψει ξανά κάτω από τις πιέσεις των φίλων της Νανά Καλλιανέση και Γιάννης Ρίτσου. Το ίδιο έτος εκδίδεται η διήγηση, *Η Κάδμω* από τις εκδόσεις «Κέδρος». Μετά τις συνηθισμένες καλοκαιρινές διακοπές της στη Μύκονο επιστρέφει στην Αθήνα και διαμένει στην πανσιόν Maison de Repos, ενώ η μνήμη της έχει αρχίσει ήδη να εξασθενεί. Στις 23 Μαΐου του 1973 πεθαίνει στην πανσιόν και κηδεύεται στο νεκροταφείο του Ζωγράφου με έξοδα της Νανάς Καλλιανέση¹¹. Από το 1980 έως το 1986 εκδίδονται τα *Άπαντα της Μέλπως Αξιώτη*, εκδόσεις Κέδρος σε εννέα τόμους.

Μια ματιά στη «νέα» ζωή των πολιτικών προσφύγων

Η Μέλπω Αξιώτη ανήκει σε ένα σύνολο ατόμων που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την χώρα τους, εκδιώχθηκαν και έπρεπε να χτίσουν τη ζωή τους σε νέες βάσεις και δεδομένα. Οι ψυχολογικές διακυμάνσεις που περνά η συγγραφέας, οι αντιδράσεις της, οι φόβοι και οι ανασφάλειές της έρχονται σε πλήρη συνάφεια με τα συναισθήματα που βιώνουν την ίδια περίοδο οι περισσότεροι πολιτικοί πρόσφυγες. Η ενδεικτική αναφορά στις καταστάσεις που είχαν να αντιμετωπίσουν οι Έλληνες πρόσφυγες στις χώρες υποδοχής και οι προσπάθειες που έκαναν για να ενταχθούν, έχουν ως σκοπό την καλύτερη κατανόηση της περιόδου που περνά η ίδια η συγγραφέας, ώστε να μην αντιμετωπίζεται ως εξαίρεση, αλλά ως μέρος του συνόλου.

⁹ Μέλπω Αξιώτη, «Τρία γράμματα από το Βερολίνο», Η Λέξη, τχ.55, Αθήνα (Ιούλιος 1986), σσ. 590-591

¹⁰ Μαίρη Μικέ, «Η διάλυση της "ρεαλιστικής ψευδαίσθησης" Μέλπως Αξιώτη: Το σπίτι μου (1965)», Σπείρα, τχ.2, Αθήνα (Φθινόπωρο 1991), σ. 162

¹¹ Σταυρούλα Παπασπύρου, «Η Μέλπω Αξιώτη στο προσκήνιο ξανά», 2016, https://www.lifo.gr/articles/book_articles/91642?fbclid=IwAR3Va5tQ8BL14u3CtrKyAhdg18FPSHCDmUq6rGKCMvmVKthwlhGIEqtn2A, 5 Σεπτεμβρίου 2019

Η υποδοχή

Η πολιτική προσφυγιά είχε ξεκινήσει αρκετά νωρίτερα, από το τέλος του Εμφυλίου πολέμου του 1949, ως ανάγκη δημιουργίας εφεδρικών σταθμών που θα επέτρεπαν την ανασυγκρότηση του κόμματος σε πολιτικό και στρατιωτικό επίπεδο¹². Οι αριθμοί των προσφύγων είναι εντυπωσιακοί, καθώς υποστηρίζεται πως με το τέλος του εμφυλίου μετακινήθηκαν στις Λαϊκές δημοκρατίες και τη Σοβιετική Ένωση 55.881 πρόσφυγες από τους οποίους οι 17.528 ήταν ανήλικα παιδιά¹³. Η Σοβιετική Ένωση υποδέχεται τον μεγαλύτερο αριθμό, καθώς πολλοί εγκαταστάθηκαν στην Τασκένδη. Επίσης μαζικές εγκαταστάσεις έγιναν στην Τσεχοσλοβακία και Πολωνία. Οι χώρες αυτές δεν επιλέχθηκαν τυχαία, αλλά σκόπιμα, αφού ήταν ανεπτυγμένες βιομηχανικά και είχαν περιοχές εκκενωμένες από τους Γερμανούς. Η Ρουμανία σύντομα έγινε το κέντρο της ηγεσίας του ΚΚΕ. Πρόσφυγες κατέφυγαν επίσης στην Ουγγαρία, Βουλγαρία, Γιουγκοσλαβία, πολύ μικρός αριθμός στην Ανατολική Γερμανία και ελάχιστοι στην Αλβανία¹⁴.

Για την καλύτερη κατανόηση της πολιτικής προσφυγιάς γίνεται ο χωρισμός της σε τρεις χρονικές περιόδους από τους μελετητές: το 1945-1948 χαρακτηρίζεται ως περίοδος «αισιόδοξης προσφυγιάς», το διάστημα μεταξύ 1948-1957 χαρακτηρίζεται ως περίοδος μαζικής προσφυγιάς. Η δεύτερη περίοδος σύμφωνα με τον Ηλία Γιαννακάκη υποδιαιρείται στα έτη 1948-1955 που φτάνουν οι αποστολές των προσφύγων και ξεκινά εσωτερική κρίση στο κόμμα και στα έτη 1955-1957 που ξεσπά πόλεμος ανάμεσα στις παρατάξεις του ΚΚΕ με αποτέλεσμα οι πρόσφυγες να διασπαστούν στις ανατολικές χώρες. Από το 1957 ξεκινά η τρίτη περίοδος ως το 1974 που ο προσφυγικός κόσμος σταθεροποιείται¹⁵. Οι πολιτικοί πρόσφυγες πέρα των μαχητών του ΣΔΕ και των κομμουνιστών, επιπλέον, χωρίζονται σε τρεις ειδικές κατηγορίες, που είναι οι Σλαβομακεδόνες πρόσφυγες, τα παιδιά και οι αιχμάλωτοι του ΔΣΕ¹⁶.

Το παράδειγμα της διαδικασίας που ακολουθήθηκε για την εγκατάσταση των προσφύγων στην Τασκένδη, την περιοχή που δέχτηκε τους περισσότερους πολιτικούς πρόσφυγες, βοηθά στην κατανόηση της προσπάθειας να ενταχθούν άμεσα στην κοινωνία. Αρχικά, τους παρέχονταν σίτιση και στέγαση, τους προσφέρονταν χρηματικό βοήθημα, υποβάλλονταν σε ιατρικές εξετάσεις και

¹² Ευτυχία Βουτυρά, Βασίλης Δαλκαβούκης κ.α, *Το όπλο παρά πόδα. Οι πολιτικοί πρόσφυγες του ελληνικού Εμφυλίου πολέμου στην Ανατολική Ευρώπη*, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 2005, σ.21

¹³ Κατερίνα Τσέκου, *Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Ανατολική Ευρώπη*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2013, σ.18

¹⁴ Όπ., σσ. 20-21

¹⁵ Ευτυχία Βουτυρά, Βασίλης Δαλκαβούκης κ.α, *Το όπλο παρά πόδα. Οι πολιτικοί πρόσφυγες του ελληνικού Εμφυλίου πολέμου στην Ανατολική Ευρώπη*, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 2005, σ.5-6

¹⁶ Κατερίνα Τσέκου, *Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Ανατολική Ευρώπη*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2013, σσ. 150-177

δημιουργούνταν ατομικός φάκελος υγείας, τους παρέχονταν πολιτική ενδυμασία και τέλος τους προωθούσαν στην παραγωγή. Ο πληθυσμός της Τασκένδης κατανεμήθηκε σε 14 συνοικισμούς-πολιτείες. Οι συνθήκες διαβίωσης ήταν δύσκολες, καθότι οι χώροι στέγασης έμοιαζαν περισσότερο με στρατόπεδα παρά με κατοικίες. Υπήρχαν θάλαμοι χωρητικότητας 50-60 ατόμων για στέγαση και κτήρια που εξυπηρετούσαν συλλογικές δραστηριότητες πχ. τραπεζαρίες, εργαστήρια, χώροι εκδηλώσεων¹⁷.

Οι συνοικισμοί της Τασκένδης είχαν στρατιωτική οργάνωση, δηλαδή είχαν διοικητή, ταξιαρχίες, τάγματα κτλ. Άλλωστε, τα πρώτα χρόνια της προσφυγιάς όλοι υπάκουαν στο σύνθημα «Όπλο παρά πόδα», μιας και η πλειοψηφία δε θεωρούσε την εξορία μόνιμο τόπο διαμονής, αλλά περίοδο οργάνωσης και πολεμικής ετοιμότητας για επιστροφή στην Ελλάδα, όταν χρειαστεί. Η εκμάθηση κάποιων βασικών λέξεων της ρώσικης γλώσσας ήταν υποχρεωτική για να λυθεί το επικοινωνιακό πρόβλημα με τους ντόπιους¹⁸. Σύμφωνα με μελετητές πολλοί πολιτικοί πρόσφυγες απογοητεύτηκαν από τις δυσκολίες που συνάντησαν, δεν άντεχαν το τόσο αυστηρό κλίμα και απομακρύνθηκαν από τη γραμμή του κόμματος¹⁹.

Η ζωή των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στην Τσεχοσλοβακία διαφέρει αρκετά από την Τασκένδη, όσον αφορά την αποπνιχτική αυστηρότητα που βιώνουν οι πρόσφυγες στη δεύτερη περιοχή υποδοχής. Αν και στην αρχή οι Έλληνες πρόσφυγες ζούσαν σε συνθήκες απομόνωσης, σύντομα αυτό μεταβλήθηκε και έγιναν οι πρώτες ενέργειες για να ενταχθούν στο σύνολο²⁰. Οι επιταγές του κόμματος ήταν να είναι συνεχώς ετοιμοπόλεμοι για επιστροφή και παρέμβαση στην Ελλάδα. Σύντομα, η πλειοψηφία των προσφύγων απορροφήθηκε στη βαριά βιομηχανία αν και υπήρχε έντονο επικοινωνιακό πρόβλημα μιας και ελάχιστοι Έλληνες παρακολουθούσαν τα υποχρεωτικά μαθήματα τσέχικων. Δεν υπήρχε επιθυμία των προσφύγων να ενωθούν με τους ντόπιους και αυτό αποδεικνύεται από το ναυάγιο των κοινών πολιτισμικών εκδηλώσεων²¹. Η δυσκολία προσαρμογής τους επισφραγίζεται από τον μεγάλο αριθμό αιτήσεων για εθελοντικό επαναπατρισμό που κηρύχτηκε το 1954, από τον οποίο λίγοι κατάφεραν εν τέλει να επιστρέψουν εξαιτίας της ελληνικής κυβέρνησης²².

Η υποδοχή των πολιτικών προσφύγων στη Βουλγαρία δεν είχε μεγάλες διαφορές από τις παραπάνω χώρες, ωστόσο εξαιτίας των οικονομικών δυσκολιών της χώρας η οργάνωσή της είχε να αντιμετωπίσει πολλά προβλήματα όσον αφορά τη στέγαση,

¹⁷ Όπ. σσ. 60-63

¹⁸ Γαβρίλης Λαμπάτος, *Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τασκένδη (1949-1957)*, Κούριερ, Αθήνα, 2001, σσ. 33,40

¹⁹ Όπ. σ. 248

²⁰ Πάβελ Χράντετσι, *Η Ελληνική Διασπορά στην Τσεχοσλοβακία, Ίδρυση και αρχικά στάδια ανάπτυξης (1948-1954)*, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη, 2007, σσ. 119-120

²¹ Όπ. σσ. 134-137

²² Όπ. σσ. 146-147

τη σίτιση, τον ρουχισμό και την ιατρική περίθαλψη²³. Οι πρόσφυγες αναγκάζονται να μάθουν τα στοιχειώδη της βουλγαρικής γλώσσας για να επικοινωνούν με τους ντόπιους, όμως συνάμα είχαν και τις προτροπές από το κόμμα πως με αυτή τους την πράξη πρόσφεραν στη «σοσιαλιστική ανοικοδόμηση»²⁴. Οι Έλληνες πρόσφυγες έρχονταν αντιμέτωποι με τη βουλγαρική προπαγάνδα που τους πίεζε να πάρουν βουλγαρική ή γιουγκοσλαβική υπηκοότητα, ώστε να έχουν εκείνοι έναντι των Ελλήνων προβάδισμα στο Μακεδονικό ζήτημα, κάνοντας τη ζωή τους ακόμη πιο δύσκολη στα χρόνια της εξορίας.

Προσπάθειες διατήρησης της ελληνικής ταυτότητας

Οι μέθοδοι υποδοχής που ακολούθησαν οι χώρες που δέχτηκαν τους πολιτικούς πρόσφυγες δεν διέφεραν δραματικά, καθοριστικό ρόλο έπαιζε ο αριθμός των εξόριστων, η ετοιμότητα των τόπων υποδοχής και η οικονομική ευμάρεια της κάθε χώρας. Ένα άλλο σημείο που δε διέφερε πολύ ήταν η επισταμένη προσπάθεια διατήρησης της ελληνικής ταυτότητας, η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας στη νέα γενιά, η διατήρηση της μνήμης ως αναπόσπαστου συνδεδετικού κρίκου με την πατρίδα²⁵. Τέλος, το όνειρο του επαναπατρισμού που ήταν φανερό στην πλειονότητα των πολιτικών προσφύγων της πρώτης γενιάς.

Οι πολιτικοί πρόσφυγες έρχονταν αντιμέτωποι με την εθνική τους ταυτότητα, χρειαζόνταν η ανακατασκευή και η δόμηση της. Οι ανάγκες τους για ενίσχυση της σύνδεσής τους με την πατρίδα μεταβάλλονταν από ενδογενείς παράγοντες, όπως ήταν ο ενεργός ρόλος που είχαν στα πολιτιστικά στοιχεία της κοινωνικής ζωής στην Ελλάδα, η αξία των βιωμάτων που είχαν επιλέξει να κρατήσουν στο μνημονικό τους και από εξωγενείς παράγοντες. Οι εξωγενείς παράγοντες αφορούσαν κυρίως το τρωινό περιβάλλον στο οποίο ήταν αναγκασμένοι να ζήσουν και αν αυτό τους προκαλούσε επιθετικά ή αμυντικά συναισθήματα²⁶. Τα συναισθήματα αυτά κατεύθυναν με πόσο ζήλο θα προσπαθούσαν ατομικά ή συλλογικά να μείνουν εθνικά αμετάβλητοι.

Με την εγκατάσταση των προσφύγων στη νέα τους χώρα δινόταν βαρύτητα στην εκπαίδευση και μόρφωση του συνόλου, καθώς οι αναλφάβητοι ενήλικες και ανήλικοι ήταν σε πολύ υψηλά ποσοστά. Σκοπός ήταν να υπάρξουν περισσότεροι ενεργοί πολίτες και να τους δοθεί η ευκαιρία στη μόρφωση. Για κίνητρο ανοίγουν θέσεις στα πανεπιστήμια αποκλειστικά για την ελληνική μειονότητα. Κύριο μέλημα σε χώρες που υπήρχαν πολλά παιδιά ήταν η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και κουλτούρας, ώστε να υπάρξουν οι σύνδεσμοι με την πατρίδα τους, την Ελλάδα. Η

²³ Κατερίνα Τσέκου, *Προσωρινώς διαμένοντες... Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στη Λαϊκή Δημοκρατία της Βουλγαρίας*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2010, σσ. 151-152

²⁴ Οπ. σ.281

²⁵ Οπ. σσ. 422, 447-453

²⁶ Μαρία Μποντίλα, *Πολύχρονος να ζεις, Μεγάλε Στάλιν Η εκπαίδευση των παιδιών των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στα ανατολικά κράτη (1950-1964)*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2003, σσ. 124-126

παραγωγή λογοτεχνίας από τον εκδοτικό οίκο «Νέα Ελλάδα» ξένων αλλά και Ελλήνων συγγραφέων αριστερής ιδεολογίας είχε επίσης, σημαντικό ρόλο στη μόρφωση των εξόριστων, όπως και η έκδοση εφημερίδων²⁷.

Επιπλέον, σύντομα δημιουργήθηκαν «Σύλλογοι» που ασχολήθηκαν με πολιτιστικές, καλλιτεχνικές και μορφωτικές δραστηριότητες στοχεύοντας στη διατήρηση σύνδεσης των ενήλικων προσφύγων με την Ελλάδα και τη μεταλαμπάδευση του λαϊκού πολιτισμού στη νέα γενιά. Προσπάθησαν να διατηρήσουν τους λαϊκούς χορούς, τα τραγούδια, τα ήθη και τα έθιμα, τις γιορτές, δημιούργησαν χορωδίες, θεατρικές και ποδοσφαιρικές ομάδες. Το 1951 ξεκίνησαν να εμφανίζονται «Λέσχες», οι οποίες επέτρεπαν στους πρόσφυγες να συζητούν για τα τρέχοντα ζητήματα, για την πατρίδα και συγχρόνως βοηθούσαν το κόμμα με μεγαλύτερη ευκολία να διοχετεύει τις γραμμές του. Ο φόβος για αφομοίωση των πολιτικών προσφύγων στη χώρα υποδοχής, τους έκανε να επιδιώκουν τη συμμετοχή τους στα κοινωνικά δρώμενα²⁸.

Η επιθυμία για επαναπατρισμό δεν άργησε να έρθει καθώς, οι πολιτικοί πρόσφυγες δεν είχαν αντιληφθεί πως η παραμονή τους στο εξωτερικό θα είχε τόσο μεγάλη διάρκεια. Πέρα από τις δύσκολες συνθήκες που είχαν να αντιμετωπίσουν στο νέο τόπο διαμονής, την κομμουνιστική ζωή, τη νέα γλώσσα, δε μπορούσαν να λησμονήσουν τον γενέθλιο τόπο που αγαπούσαν. Ήδη από το 1953 υπήρξε η εκδήλωση κίνησης για τον επαναπατρισμό των Ελλήνων προσφύγων. Αίτημα των «Συλλόγων» προς την ελληνική κυβέρνηση ήταν να αναγνωριστεί σε όλους τους πολιτικούς πρόσφυγες το δικαίωμα επιστροφής στην Ελλάδα, η απόδοση ελληνικής ιθαγένειας σε όσους την είχαν στερηθεί και η επιστροφή των δημευμένων περιουσιών²⁹.

Οι ελληνικές κυβερνήσεις αρνήθηκαν να προβούν στις παραπάνω κινήσεις και τήρησαν την τακτική της «ατομικής εξετάσεως», για τα αιτήματα επαναπατρισμού ή επίσκεψης στη χώρα. Η παραπάνω τακτική, τους επέτρεπε να καθυστερούν κατά πολύ τις απαντήσεις με τη δικαιολογία διερεύνησης του φακέλου, να στέλνονται κατά εκατοντάδες οι απορριπτικές απαντήσεις και σε αρκετές περιπτώσεις οι επαναπατρισμένοι να δέχονται βίαιη υποδοχή³⁰. Μεγάλος αριθμός προσφύγων δεδομένου της εποχής, φαίνεται να επέστρεψε στο διάστημα 1956-1968. Οι αριθμοί τριπλασιάζονται μετά το 1974.

Οι συνθήκες που είχαν να αντιμετωπίσουν οι επαναπατρισμένοι δεν ήταν καθόλου εύκολες. Αρχικά, υπήρχε δυσανεμία από το κόμμα εξαιτίας της επιθυμίας

²⁷ Οπ. σσ. 83-87

²⁸ Οπ. σσ. 91-93

²⁹ Οπ. σσ. 99-101

³⁰ Παβέλ Χράντετσκι, *Η Ελληνική Διασπορά στην Τσεχοσλοβακία, Ίδρυση και αρχικά στάδια ανάπτυξης (1948-1954)*, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη, 2007, 146-147

επιστροφής. Στη συνέχεια, υπήρχε μεγάλη γραφειοκρατική διαδικασία για την παραλαβή του διαβατηρίου και των απαραίτητων εγγράφων μετακίνησης. Όταν ο επαναπατρισμός έγινε μαζικός, μετά το 1974, υπήρξε μια σειρά προβλημάτων ως προς την υποδοχή των προσφύγων. Επιπλέον, είχαν να αντιμετωπίσουν δυσκολίες όσον αφορά τη στέγαση, τη σίτιση, την εκπαίδευση, τη δουλειά³¹.

Σημαντικό εμπόδιο υπήρξε η αποδέσμευση των δημευμένων περιουσιών μιας και κατά κύριο λόγο δεν τις εκμεταλλευόταν το δημόσιο, αλλά πρόσωπα του οικείου περιβάλλοντος των προσφύγων που δεν επιθυμούσαν να τις επιστρέψουν. Προβλήματα υπήρξαν με τις συνταξιοδοτήσεις, την ισοτιμία των πανεπιστημίων, την αναγνώριση των εξειδικεύσεων, την προσφορά σε εργασία. Οι περισσότεροι πρόσφυγες που κατέφθασαν στον ελληνικό χώρο ήταν δεύτερης και τρίτης γενιάς και αντιμετωπίζονταν ως ξένοι από το περιβάλλον τους. Τα ποσοστά ανεργίας και το σύνολο των δυσκολιών που είχαν να αντιμετωπίσουν οι πρόσφυγες προκάλεσαν έντονο κύμα απογοήτευσης μιας και αγνοούσαν την εικόνα της σύγχρονης Ελλάδας. Ορισμένοι από τους επαναπατρισθέντες αποφάσισαν να γυρίσουν πίσω στην προσφυγική τους πατρίδα³².

Η ζωή στην υπερорία για τη συγγραφέα

Σύμφωνα με το βιογραφικό σημείωμα της συγγραφέως, η απομάκρυνσή της από την Ελλάδα για την ίδια δεν έγινε το 1947 που κατέφυγε στο Παρίσι αλλά, το 1950 που εκδιώχθηκε από τη Γαλλία και στάλθηκε στην Ανατολική Γερμανία. Η Μέλπω Αξιώτη από νεαρή ηλικία επιθυμούσε να επισκεφτεί τη Γαλλία, αγαπούσε τη γαλλική γλώσσα και τον πολιτισμό. Τα δύο χρόνια που πέρασε εκεί, κατά μία έννοια, ήταν σαν ένα όνειρο το οποίο έγινε πραγματικότητα. Ίσως βέβαια, επειδή, είχε την αίσθηση πως θα έχει και τη διάρκεια ενός ονείρου μιας και δεν πίστευε πως θα έπρεπε να λείψει καιρό από την πατρίδα της.

Η επιτυχία που είχε το έργο της *Εικοστός Αιώνας*, η αποδοχή και γνωριμία με τους διανοούμενους της εποχής, μιας και διέμενε στην πόλη που ήταν η κοιτίδα του ευρωπαϊκού πνευματικού κόσμου, βοήθησαν πολύ στο να νιώσει αυτόν τον νέο τόπο οικείο. Σημαντικός παράγοντας της καλής ψυχολογίας της συγγραφέως είναι πως νιώθει ότι προσφέρει στο κόμμα. Τραβώντας τα φώτα απάνω της ο διανοούμενος κύκλος αρχίζει να ασχολείται με την Ελλάδα και την πολιτική της κατάσταση και η συγγραφέας ενεργή σε συνελεύσεις, σε πολιτισμικά δρώμενα, μιλώντας και εκπροσωπώντας την αριστερή ιδεολογία, δίνει περισσότερη τροφή για συζητήσεις. Το κόμμα αντιλαμβάνεται την επιρροή της και θεωρεί τον ρόλο της

³¹ Κατερίνα Τσέκου, *Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Ανατολική Ευρώπη*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2013, σσ. 202-210

³² Κατερίνα Σουλτανιά (2002), *Η αποκατάσταση των Ελλήνων επαναπατρισθέντων πολιτικών προσφύγων*, Έλλα, Λάρισα, 2002, σσ. 67-72

σημαντικό. Η υπερορία στα χρόνια που ζει στη Γαλλία μπορεί να χαρακτηριστεί ως «φιλική»³³.

Η ζωή της Μέλπω Αξιώτη αλλάζει εντελώς, όταν αναγκάζεται να μετακομίσει στην Ανατολική Γερμανία. Οι νέοι τόποι που πρέπει να εξερευνησει της φαίνονται «αφιλόξενοι, απειλητικοί, συνθλιπτικοί»³⁴. Η Δρέσδη, το Ανατολικό Βερολίνο, η Βαρσοβία, η Σόφια είναι πόλεις που η Αξιώτη ζει στα 18 χρόνια εξορίας της και ασφυκτιεί. Η κοινωνική και πνευματική δράση της στη Γαλλία έρχεται σε απόλυτη αντιδιαστολή με τη δράση της στις υπόλοιπες πόλεις της υπερορίας. Η συγγραφέας νιώθει απομονωμένη, εκδιωγμένη από την πατρίδα της, σε συνεχή σιωπή και ταλαιπωρημένη από το βαρύ χειμερινό κλίμα που δεν μπορεί να αντέξει. Πλέον οι ισορροπίες της ζωής της αλλάζουν τόσο σε συγγραφικό όσο και σε προσωπικό επίπεδο.

Στο κλίμα απομόνωσης που βιώνει η συγγραφέας νιώθει επικίνδυνα μακριά από τη χώρα της και από τον πνευματικό της κόσμο. Η μοναξιά της εντείνεται, καθώς αρνείται να μάθει, οποιαδήποτε ξένη γλώσσα που θα μπορούσε να τη βοηθήσει να ενταχθεί στο κοινωνικό σύνολο των πόλεων που έμενε³⁵. Θεωρούσε πως εάν μάθαινε κάποια ξένη γλώσσα, πλην της γαλλικής που γνώριζε από την Ελλάδα, θα ισοδυναμούσε με προδοσία και διακοπή από την μητρική της. Άλλωστε, για εκείνη κάθε ξένη γλώσσα «θα άλλαζε το περιεχόμενο της ομιλίας» κάτι το οποίο δεν επιθυμούσε. Δεν είναι η μόνη που έχει αυτή την άποψη, αρκετοί πολιτικοί πρόσφυγες αρνούσαν να μάθουν τη γλώσσα της χώρα υποδοχής, γιατί πίστευαν πως είναι βήμα προς την απώλεια της εθνικής τους ταυτότητας.

Τα γραπτά της περιόδου της υπερορίας σύμφωνα με τους κριτικούς είναι τα πιο αδύναμα έργα της Μέλπω Αξιώτη. Η νέα πραγματικότητα στέκεται σκληρή απέναντί της και την κάνει να σιωπά³⁶. Σύμφωνα με περιγραφή που δίνει ο ζωγράφος Gabriele Mucchi για τη Μέλπω Αξιώτη που τη γνωρίζει το 1959 στο Βερολίνο, γίνεται αντιληπτή η επιρροή που έχει η ζωή στην υπερορία απάνω της ακόμη και μετά από δέκα χρόνια ξενιτιάς «...με συγκίνησε η αδυναμία του σώματός της, που δεν μπορούσε να κρύψει τα πάθη που πέρασε... Υπέφερε πάντα από την εξορία. Η καρδιά της ήταν πάντα στη Μύκονο, στο νησί της, στο Αιγαίο, στο φίλο της Ρίτσο, τον ποιητή και στον Θεοδωράκη, το διωγμένο μουσικό»³⁷.

³³ Τιτίκα Δημητρούλια, *Ρεπουμπλικ-Βαστίλλη*, Άγρα, Αθήνα, 2014, σ. 215

³⁴ Μαίρη Μικέ, «Η διάλυση της "ρεαλιστικής ψευδαίσθησης" Μέλπω Αξιώτη: Το σπίτι μου (1965)», Σπείρα, τχ.2, Αθήνα (Φθινόπωρο 1991), σ. 152

³⁵ Τιτίκα Δημητρούλια, *Ρεπουμπλικ-Βαστίλλη*, ό.π, σ. 217-219

³⁶ Αλέξης Αργυρίου, *Διαδοχικές αναγνώσεις Ελλήνων υπερρεαλιστών*, Γνώση, Αθήνα, 1983, σσ. 189,197

³⁷ Anneliese Malina, « Η συγγραφέας Μέλπω Αξιώτη στη Γερμανία», στον τόμο *Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση 1453-1981*, Τόμος Β', Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999, σ. 350

Θα αναλυθεί σε επόμενες σελίδες εκτενέστερα η λογοτεχνική προσφορά της στα χρόνια της εξορίας. Είναι σημαντικό να κρατηθεί πως ο ξενιτεμός έχει ραγδαία επιρροή στη λογοτεχνική παραγωγή της συγγραφέως και στο είδος που γράφει. Με ειρωνική διάθεση, εξαιτίας των δυσκολιών που αντιμετωπίζει στην υπερορία και αναφερόμενη στη συγγραφική της πορεία, υποστηρίζει πως μεγάλο μερίδιο ευθύνης έχει εκείνη, διότι της λείπει το προτέρημα της προσαρμοστικότητας³⁸. Πλέον ο ρόλος της ως πολιτικός πρόσφυγας επιτάσσει τα κείμενά της να είναι καθαρά στρατευμένα, το περιεχόμενο και το είδος γραφής της να ακολουθεί τις επιταγές του κόμματος και να συμβαδίζει με τις ανάγκες που το εξυπηρετούν.

Μετά από χρόνια σιωπής, όταν από το 1959 αρχίζει να έρχεται σε επαφή με παλιούς και νέους γνώριμους από την Ελλάδα και το εξωτερικό, είτε μέσω των ταξιδιών που έχει την ευκαιρία να κάνει προς Ιταλία και Ανατολικό Βερολίνο, είτε μέσω αλληλογραφίας η Αξιώτη αποτυπώνει ξανά την αποκοπή της από τον ελλαδικό πνευματικό χώρο και γενικότερα τη μοναχικότητά που δεν είναι επιλογή της. Σε γράμμα προς τον Πρεβελάκη παραδέχεται πως δεν έχει τα έργα του εξαιτίας της διαμονής της στην υπερορία, όμως τα γνωρίζει. Επίσης, περιγράφει στην Έλλη Αλεξίου τη μοναξιά και την απογοήτευσή της που δεν μπορεί να βρει τα βιβλία της, το παράπονο της πως όλοι αναχωρούν για την Ελλάδα και είναι η «τελευταία ρομαντική» μου μένει πίσω έχοντας εκείνη την περίοδο συντροφιά τα ποιήματα του Νίκου Καββαδία³⁹.

Όσο η Αξιώτη αγνοεί τη λογοτεχνικά παραγωγή στην Ελλάδα, αρκείται μόνο στα νέα που ακούει στο ραδιόφωνο, σε γνώριμους της και σε λίγα βιβλία που πέφτουν στα χέρια της, άλλο τόσο και ο πνευματικός χώρος της Ελλάδος αγνοεί για την πορεία της συγγραφέως. Έχει φύγει από τη χώρα κερδίζοντας τον τίτλο του λογοτέχνη, όμως δεν υπάρχει κανένα υλικό για τη νέα προσφορά της, ούτε καν για τον τόπο κατοικίας της⁴⁰. Αυτή η κατάσταση αλλάζει, όταν ο φίλος της Γιάννης Ρίτσος ξεκινά τις προσπάθειες για έκδοση των έργων της συγγραφέως στην Ελλάδα, φέρνοντας τη γραφή της ξανά στο προσκήνιο, το έτος 1959. Η συντροφιά εκείνου και των υπολοίπων φίλων δίνουν κουράγιο στη συγγραφέα.

Ο κύκλος της ζωής της Μέλπως Αξιώτη κλείνει με τον ίδιο τρόπο που κλείνει και πολλών άλλων πολιτικών προσφύγων. Ευνοημένη όσο αφορά τις δυσκολίες που πέρασαν οι περισσότεροι αγωνιστές του κόμματος, διότι δεν έζησε σε κοινόβια, είχε οικονομική στήριξη και αρκετές φορές το κόμμα της έδειξε δέουσα προσοχή εξαιτίας των προβλημάτων υγείας που αντιμετώπιζε, εκείνη υπέφερε από την

³⁸ Άννα Ματθαίου, Πόπη Πολέμη, *Διαδρομές της Μέλπω Αξιώτη 1947-1955*, Θεμέλιο, χ.τ, 1999, σσ. 252-253

³⁹ Μέλπω Αξιώτη, «Τρία γράμματα από το Βερολίνο», *Η Λέξη*, τχ.55, Αθήνα (Ιούλιος 1986), σσ. 587-590

⁴⁰ Γιάννης Κορδάτος, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, τόμος Β', Επικαιρότητα, Αθήνα, 1983, σ. 780

ξενιτιά. Όταν κατάφερε να επαναπατριστεί, ήρθε αντιμέτωπη και εκείνη με μια σειρά δυσκολιών που δεν είχε προβλέψει. Τα χρόνια εξορίας είχαν δημιουργήσει ένα μεγάλο χάσμα με την οικογένειά της, υπήρξαν έντονες οικονομικές δυσκολίες, ανασφάλειες για το μέλλον και μια σύγχρονη Ελλάδα που αδυνατούσε να αναγνωρίσει. Μετά την πρώτη περίοδο ενθουσιασμού με την επιστροφή της απογοητεύτηκε από την ζωή της στην πατρίδα.

Απόδειξη των οικονομικών δυσκολιών που αντιμετώπιζε η συγγραφέας είναι ένα γράμμα που στέλνει στη φίλη της Anna Seghers στη Γερμανία, με ημερομηνία 21.4.1972⁴¹. Απολογούμενη που έχει περάσει καιρός από την τελευταία φορά που έχει στείλει κάποιο γράμμα και ευχόμενη πως κάποια μέρα θα συναντηθούν ξανά, της ζητά βοήθεια. Εξαιτίας του ότι βρίσκεται σε δυσμενή οικονομική κατάσταση ζητά από την συγγραφέα να τη βοηθήσει να έχει πρόσβαση σε ένα ποσό που είχε κρατήσει στο γερμανικό τραπεζικό λογαριασμό της. Στέλνει στη συγγραφέα το βιβλιάριο ταμειευτηρίου της, ώστε να τη βοηθήσει, δείχνοντας πως της είχε απόλυτη εμπιστοσύνη .

Η Anna Seghers πράγματι προσπαθεί να βρει το μέσο, ώστε να αποκτήσει πρόσβαση στο γερμανικό λογαριασμό που της ζήτησε η Αξιώτη. Δεν έχουμε περαιτέρω πληροφορία για τον αν εν τέλει τα κατάφερε ή αν το ποσό ήταν ένα καλό βοήθημα για τη συγγραφέα. Ένα χρόνο αργότερα πεθαίνει δίχως η οικονομική κατάστασή της να αλλάζει. Μπορεί η συγγραφέας τα χρόνια επιστροφής της στην Ελλάδα να παραπονιέται, κάποιες φορές και να ταλαιπωρείται από τους διαφορετικούς ρυθμούς της χώρας, όμως σε καμία περίπτωση δεν έχει μετανιώσει την επιστροφή της. Άλλωστε η πιο ισχυρή πάλη που δίνεται μέσα της είναι ο φόβος μην αναγκαστεί να φύγει ξανά. Το ιστορικό παρόν, με τη δικτατορία εντείνουν αυτά τα συναισθήματα. Η Αξιώτη φεύγει από τη ζωή στη χώρα της.

⁴¹ Anna Seghers, Επιστολή προς Μέλπω Αξιώτη, στον φάκελο Anna Seghers Archiv 715, Βερολίνο (8 Μαΐου 1972) και Anna Seghers, Επιστολή προς τον καθηγητή Magnifizenz του Πανπιστήμιου Humboldt, στον φάκελο Anna Seghers Archiv 715, (6 Juni 1972)

Μέρος δεύτερο

Το έργο *Σύντροφοι Καλημέρα!*

Η Μέλπω Αξιώτη έγραψε συνολικά είκοσι εννέα διηγήματα τα οποία ξεκινούν από το 1934 έως το 1957. Οι μελετητές έχουν ασχοληθεί πολύ λίγο με αυτό το συγγραφικό της κομμάτι σε σύγκριση με τα μυθιστορήματά και τα ποιήματα της. Ίσως, το λιγότερο μελετημένο έργο της είναι τα δεκαπέντε διηγήματα-εικόνες, όπως τα ονομάζει εκείνη, που εκδόθηκαν κατά τη διάρκεια της υπερορίας της. Το έργο *Σύντροφοι Καλημέρα!* γράφτηκε το 1952 μεταξύ Ανατολικού Βερολίνου και Βαρσοβίας, που μετακόμισε η συγγραφέας. Το 1953 εκδίδεται στο Βουκουρέστι από τον εκδοτικό οίκο «Νέα Ελλάδα» σε 4.500 αντίτυπα. Δύο χρόνια αργότερα, το 1955, εκδίδεται στο Βερολίνο μεταφρασμένο στα γερμανικά από τον Klaus Marsche και τις εκδόσεις Volk und Welt με τίτλο *Im Schatten der Akropolis (Στη σκιά της Ακρόπολης)*. Στην Ελλάδα εκδίδεται ξανά μοναχά το 1983 και καταλαμβάνει τον πέμπτο τόμο στα *Άπαντα της Μέλπω Αξιώτη* από τις εκδόσεις Κέδρος⁴².

Περίληψη του έργου

Το κείμενο χωρίζεται από τη συγγραφέα σε δεκαπέντε εικόνες-διηγήματα. Η πρώτη εικόνα με τίτλο «Ο ναυτικός» παρουσιάζει την οικογένεια του Στρατή και της Λενιώς. Η Λενιώ έχοντας περάσει τα χρόνια του συζυγικού βίου φοβούμενη για τη ζωή του ναυτικού άντρα της παρουσιάζεται ένα απόγευμα συλλογισμένη για το πώς έχασε τα τέσσερα παιδιά της και συγκεκριμένα προσπαθεί να κατανοήσει το θάνατο της κόρης της. Ο άντρας της αποκαλύπτει πως τα παιδιά τους πέθαναν για την πατρίδα και πως η κόρη του όπως και ο ίδιος είχαν αντιστασιακή δράση. Μέσα σε λίγες σειρές γίνονται αναφορές στον δημοκρατικό στρατό, στον Ισπανικό εμφύλιο, το μεγαλείο των βιβλίων που σου διδάσκουν την αλήθεια και την Καισαριανή. Το διήγημα ολοκληρώνεται με τον θάνατο του Στρατή, το ίδιο απόγευμα, εξαιτίας της κομμουνιστικής του δράσης και τη Λενιώ να συνεχίζει το έργο του αποδεχόμενη πως η οικογένειά της «πήγε στη μάχη που την φώναξε η Ελλάδα».

Το δεύτερο διήγημα έχει τον τίτλο «Ο χαφιάς, τα παιδάκια κι ο δάσκαλος», περιγράφει μια καλοκαιρινή σχεδόν ημέρα που δύο παιδιά κατευθύνονται προς το σχολείο τους, όταν τα πλησιάζει ένας «χαφιάς». Ο χαφιάς παρουσιάζεται ως παράλογος να υποψιάζεται τα παιδιά για συνωμοσίες και να αμφισβητεί πως πηγαίνουν στο σχολείο τους. Ακολουθούν μερικές σειρές, στις οποίες η συγγραφέας ειρωνικά θέτει το ζήτημα της μόρφωσης που έχει παραμεληθεί από το κράτος μιας και εκείνο ασχολείται με ασήμαντα θέματα των πολιτικών αντιπροσώπων της και εν συνεχεία έρχεται η αποκάλυψη πως οι γονείς των παιδιών είναι «μεγάλοι» μιας και ο ένας έχει χάσει τη ζωή του για την πατρίδα ενώ ο άλλος βρίσκεται στην

⁴² Μάρω Δούκα, Βασίλης Λαμπρόπουλος (επιμ.), *Άπαντα, Σύντροφοι, Καλημέρα!*, Τόμος Ε', Κέδρος, Αθήνα, σσ. 9-10

Μακρόνησο. Ακολουθεί η εμφάνιση δύο περιστεριών από τα παιδιά τα οποία φέρνουν την ηρεμία και την ειρήνη.

Τρίτη εικόνα έχει ως τίτλο «Ο εφημεριδοπώλης, ο συνταξιούχος κι η γυναίκα». Αρχικά, παρουσιάζεται ένας εφημεριδοπώλης ο οποίος προσπαθεί να πουλήσει τον τύπο της ημέρας, όμως όταν συναντά ανθρώπους βασανισμένους τους υποδεικνύει πως η εφημερίδα του δεν κάνει γι' αυτούς. Στη συνέχεια παρουσιάζεται μια γυναίκα η οποία έχει στο σπίτι της, το άρρωστο παιδί της και την επισκέπτεται ένας άγνωστος γείτονάς της θέλοντας να την προειδοποιήσει διακριτικά πως πρέπει να προσέχει, γιατί το σπίτι της παρακολουθείται. Όταν ο καλός Σαμαρείτης αποχωρεί, η αγωνίστρια σπεύδει να προειδοποιήσει τους συντρόφους της κάνοντας το καλύτερο για τον αγώνα.

Η τέταρτη εικόνα έχει ως τίτλο «Ο γιατρός και η καθηγήτρια» και μας μεταφέρει στο σπίτι της Αντιγόνης και του Γιώργη, μιας απολυμένης καθηγήτριας και ενός απολυμένου γιατρού. Η σύζυγος προσπαθεί να πείσει τον άντρα της να βάλει μια ταμπέλα πως είναι γιατρός, ώστε να καταφέρει να εργαστεί σε ιδιωτικό επίπεδο. Δίνεται η αδικία της κυβερνήσεως να τους απολύσει λες και η προσφορά τους δεν είναι σημαντική και η αναφορά στην αδερφή της που βρίσκεται στις Λαϊκές Δημοκρατίες και εκεί ο ρόλος της μπορεί να γίνει πολύ σημαντικός για ολόκληρη την ανθρωπότητα. Η γυναίκα φοβάται πως οι ξενιτεμένοι θα προχωρήσουν, εν αντιθέσει με εκείνους που θα μείνουν πίσω στάσιμοι, όμως όλα αυτά ανατρέπονται όταν η πόρτα χτυπά και συνδέονται ξανά με το κόμμα. Τότε η ζωή επανέρχεται.

Η πέμπτη εικόνα, «Το ραδιόφωνο» περιγράφει μια συνηθισμένη μέρα του φοιτητή Αντώνη. Αρχικά, γίνεται μάρτυρας σε μια συνάντηση μεταξύ ενός ανάπηρου πολέμου του ΕΑΜ ο οποίος ντροπιασμένος κάνει τον επαίτη και ενός ανάπηρου από τον πόλεμο της Κορέας ο οποίος έχει μια καλή σύνταξη. Ο δεύτερος έρχεται σε πολύ δύσκολη θέση για την κατάσταση των πραγμάτων και την κυβερνητική αδικία. Στη συνέχεια της βόλτας του ο φοιτητής πηγαίνει στο σπίτι του Στέλιου και της Ευτέρπης οι οποίοι είναι άνεργοι και ζουν με τον μικρό γιο τους Παντελή. Μαζί ακούν τα καθημερινά νέα στο ραδιόφωνο τα οποία τους δίνουν πρόσβαση σε όσα έχουν διαβάσει, μάθει και εκεί ο φοιτητής θαυμάζει το σθένος που προκαλεί το κόμμα στον πιτσιρικά βλέποντας σε αυτόν τον αντικαταστάτη του και την συνέχεια του κόμματος.

Έκτη εικόνα, «Το τριώροφο του κυρίου υπουργού» , επιτρέπει μια κλεφτή ματιά σε μια έπαυλη της Κηφισιάς και στο ερωτικό τετράγωνο που διαδραματίζεται μέσα σε αυτήν. Την κόρη του μεγαλύτερου τραπεζίτη της Ελλάδος την Λίλη, παντρεμένη με έναν «υπερυπουργό» τον Πέτρο και τους εραστές τους, τον Μίμη και τη Σόφη αντιστοίχως. Το παντρεμένο ζευγάρι έχει μια σχέση υποτυπώδη, σχέση του φαίνεσθαι, ακολουθώντας τις επιταγές της κοινωνικής τους θέσης. Ακολουθούμε της σκέψεις της Σόφης η οποία ονειροβατώντας σκέφτεται τον πόλεμο που

τελείωσε, τον Πέτρο ο οποίος έχασε την πολιτική του θέση μιας και οι Αμερικάνοι δεν τον βρήκαν αρκετά ικανό και την οικιακή βοηθό από τον «Αμαλιεϊόν» η οποία έχει αντιστασιακή δράση.

Στο έβδομο διήγημα με τίτλο, «Ο γιος και ο πατέρας» περιγράφεται η επιστροφή του Λεωνίδα κρατούμενου και καταδικασμένου στην Αθηνά μετά από πενταετή εξορία. Το διήγημα βασίζεται στον Λεωνίδα και Μιχάλη Κύρκο. Δίνεται η προσπάθεια του χαφιέ να πείσει τον Λεωνίδα να δηλώσει μετάνοια, ώστε να αποφυλακιστεί με επιχείρημα, πως και ο πατέρας του έκανε το ίδιο· και ως δέλεαρ είναι να ξαναδεί την Αθήνα που βρίσκεται έξω από το κελί του. Ο Λεωνίδας κατονομάζει τον πατέρα του προδότη και πως η δική του θέση είναι να επιστρέψει πίσω πιστός στον αγώνα, συλλογιέται ότι η μητέρα του «μπορεί να έχει στο σπίτι της έναν προδότη, αλλά χρειάζεται και ένα λεβέντη».

Όγδοο διήγημα, «Ο πρωθυπουργός», παρουσιάζει τον διάλογο του πρωθυπουργού με τον γραμματέα του Βασίλη. Στην πραγματικότητα η συγγραφέας αναφέρεται στον Πλαστήρα. Με την παραδοχή του πολιτικού πως ο ελληνικός λαός έχει δίκαια αιτήματα, ο γραμματέας του ξεθαρρεύει και του προτείνει καίρια ζητήματα με τα οποία επείγει να ασχοληθεί. Οι προτάσεις του αφορούν την παιδεία, την αμνηστία, την ειρήνη, την οικονομία. Ο πρωθυπουργός σε όλα δικαιολογείται πως αδυνατεί να κάνει κάτι για όλα αυτά καθώς οι Αμερικάνοι δεν του το επιτρέπουν, δε συμπεριλαμβάνονται στα σχέδια τους. Οι σελίδες που ακολουθούν αναφέρονται στην αμερικανοκρατία, όπως χαρακτηρίζεται η περίοδος που βιώνει η Ελλάδα τα τελευταία χρόνια και η αντίσταση που είναι ακόμη εκεί και ετοιμάζεται να σταματήσει αυτή την κατοχή.

Ένατη εικόνα, «Οι εργάτες και οι άλλοι», διαδραματίζεται σε ένα κύκλο εργατών με πρωταγωνιστή τον Οδυσσέα, τον Αλέκο, τον Λευτέρη και άλλους, που τίθεται το ζήτημα της απεργίας και της ανάγκης για αύξηση του μεροκάματου. Βλέποντας οι άντρες τα παιδιά τους να πεθαίνουν από την πείνα και η κατάσταση να είναι δυσμενής προσπαθούν να δράσουν, ώστε αυτό να αλλάξει. Κάποιοι διστάζουν, διότι χρειάζονται τα χρήματα όμως, η πλειονότητα συμφωνεί πως πρέπει να ενεργοποιηθούν και να πιέσουν τους εργοδότες τους.

Η δέκατη εικόνα, «Ο συγγραφέας», πρωταγωνιστής είναι ο Μάρκος Μαρκέτης που ενσαρκώνει τον Ηλία Βενέζη. Ο ίδιος νιώθει πως βρίσκεται σε συγγραφικό αδιέξοδο μιας και πιστεύει πως οι προηγούμενοι συγγραφείς έχουν εξαντλήσει τα θέματα έμπνευσης και έτσι δεν έχει μείνει κάτι το οποίο θα μπορούσε να γράψει. Ο ίδιος επιθυμούσε φήμη και αναγνώριση από το αναγνωστικό κοινό. Μετά το τελευταίο κείμενό του, έρχεται ένα γράμμα του κόμματος, το οποίο του ζητά να υπογράψει για την ειρήνη, όμως εκείνος παρά τις αμφιβολίες του και τις πιέσεις της συζύγου του αρνείται να το κάνει και σκίζει το χαρτί. Ενδόμυχα κατηγορεί την αριστερά πως του στέρησε την υλοποίηση των ονείρων του.

Ενδέκατη εικόνα, «Η αποστάτισσα». Το διήγημα ξεκινά με έναν φωτογράφο που απαθανατίζει την εικόνα της Αθήνας και καταλήγει στο σπίτι της Μαντώ. Η Μαντώ είναι μια αποστάτισσα, η οποία τη δεδομένη στιγμή ρεμβάζει και αστραπιαία περνά από το νου της, μια σύντροφο που φιλοξένησε, την Άννα. Η κοπέλα είχε φέρει τα υπάρχοντα της ένα κατσαρολάκι και μια κουτάλα και έπειτα δεν την είδε ξανά. Η Μαντώ είχε εγκαταλείψει τους συντρόφους της, γιατί δεν άντεχε άλλο. Είχε ζήσει και στους δύο κόσμους πλέον, στον κομμουνιστικό και στον αστικό και απεχθανόταν τον δεύτερο όμως, δεν μπορούσε και να γυρίσει στον πρώτο. Όσπου, άκουσε πως επρόκειτο άμεσα να εκτελεστούν οι καταδικασθέντες σε θάνατο, τότε υπήρξε η στιγμή της συνειδησιακής της αλλαγής, ένιωσε πως η θέση της είναι δίπλα στην κρατούμενη αδερφή της που εκείνη την μύησε στον κόμμα και δίπλα σε αυτόν τον κόσμο.

Δωδέκατη εικόνα, «Το φονικό», είναι ένα διήγημα αφιέρωμα στον Νίκο Μπελογιάννη και τη δίκη του μέσα από τα μάτια του Παύλου, του έφηβου γιού ενός εκ των δικαστών που τον καταδίκασαν σε θάνατο. Ο Ηρακλής, ο πατέρας του Παύλου συνεχώς του τόνιζε πως οφείλει να ακολουθήσει την καριέρα του δικαστικού και ο νέος ένα βράδυ εξομολογείται στη γιαγιά του πως δεν θέλει να το κάνει, γιατί συνεπάγεται πως θα γίνει φονιάς, ενώ προτιμά να γίνει κομμουνιστής. Συνεπαρμένος από το σθένος του Μπελογιάννη κατά τη διάρκεια της δίκης του, από το κομμουνιστικό πνεύμα, τη δύναμη και την αγωνιστικότητά του ο νέος δεν μπορεί να κατανοήσει γιατί μια τέτοια μορφή εκτελέστηκε και θεωρεί αδικία, σκέτη δολοφονία αυτό που συνέβη.

Δέκατη τρίτη εικόνα, «Το κρυφό τυπογραφείο», στην αρχή παρουσιάζεται η παιδική εργασία, δωδεκάχρονα παιδιά που αναγκάζονται να γίνουν έμποροι ναρκωτικών. Δίνεται η εικόνα του Σταύρου και της Μαρίτσας να πουλούν παράνομες ουσίες σε κατόχους λιμουζινών έξω από νυχτερινά κέντρα ενώ συγχρόνως κρυφά μοιράζουν αντιστασιακές φυλλάδες. Το μέλλον τους σύμφωνα με την αφηγήτρια είναι προδιαγεγραμμένο, κάποια στιγμή θα συλληφθούν με την κατηγορία των αδιευκρίνιστων πολιτικών πεποιθήσεων και θα οδηγηθούν στο αναμορφωτήριο, όμως σχεδόν αμέσως άλλα παιδιά θα τα αντικαταστήσουν. Επίσης, γνωρίζουμε τρεις νέους οι οποίοι κάτω από την πόλη τυπώνουν τον παράνομο τύπο. Τονίζεται το σθένος τους, η χαρά τους με δυο καλά λόγια που θα λάβουν από τους κομμουνιστές και το θάρρος τους, η ψηφισιά του θανάτου μπροστά στο έργο που κάνουν.

Δέκατο τέταρτο διήγημα, «Η θάλασσα με τα νησάκια», η αφηγήτρια βάζει τους αναγνώστες να ακολουθήσουν μια Αθηναία κουκουβάγια στη νυχτερινή εξόρμησή της. Το σοφό πουλί φτάνει στη Μακρόνησο, έχοντας άγνοια για το που βρίσκεται, όμως εγκλωβίζεται εκεί από την περιέργειά της να καταλάβει τι είναι ο τόπος που βλέπει από ψηλά. Μέσα από τον διάλογο ενός κορακιού με την κουκουβάγια η

Μέλπω Αξιώτη παρουσιάζει τη Μακρόνησο. Αναφέρεται στους «αδούλωτους» που κατά κύματα καταφτάνουν ως εξόριστοι στον ξερότοπο, για την απραξία των κυβερνήσεων, για τις δύσκολες συνθήκες διαβίωσης, τις αγγαρείες, τη λειψυδρία. Η αφήγηση του εκτενέστερου από τα δεκαπέντε διηγήματα συνεχίζει με ιστορίες των εξόριστων. Δίνονται αρκετές και διαφορετικές ιστορίες που έχουν κεντρικά στοιχεία την αυτοθυσία, την ελπίδα για το αύριο, τον ηρωισμό και την ανδρεία ως την τελευταία στιγμή, το ψυχικό σθένος και την πίστη στον αγώνα ανεξαρτήτως φύλου του αγωνιστή.

Δέκατη πέμπτη εικόνα, «Η μεγάλη πορεία», οι σελίδες είναι αφιερωμένες στο αιματηρό διήμερο 29 Φεβρουαρίου με 1 Μαρτίου του 1948 που το κάλεσμα των κρατουμένων στο θέατρο για να ακούσουν τον «θρησκευτικό λόγο» εξελίχθηκε σε έναρξη σφαγής. Η συγγραφέας περιγράφει γλαφυρά τις ώρες που ακολούθησαν, την αγωνία και το θάρρος των κρατουμένων, την πρόσκαιρη αίσθηση της ήττας. Περιγράφει τις πιέσεις για υπογραφή δηλώσεων μετανοίας και τον φόβο των αγωνιστών μην υποκύψουν, το κλίμα του θανάτου και η ελπίδα. Το διήγημα κλείνει με αποσπάσματα από τον «Δημοκρατικό Τύπο» που οι κρατούμενοι αποκήρυχναν τις δηλώσεις που υπέγραψαν στη Μακρόνησο και στέκονταν δίπλα στους συντρόφους τους.

Κοινά σημεία των διηγημάτων

Οι τρεις εκδόσεις αποτελούνται από δεκαπέντε διηγήματα-εικόνες όπως δίνονται από την ίδια τη Μέλπω Αξιώτη. Ο τόπος που διαδραματίζονται αυτές οι δεκαπέντε εικόνες είναι η Αθήνα, με εξαίρεση το δέκατο τέταρτο διήγημα που διαδραματίζεται στη Μακρόνησο. Η διάρκεια της περιήγησης στις συνοικίες της Αθήνας και στον τόπο εξορίας των αγωνιστών περικλείεται μέσα σε μία ημέρα, σε εικοσιτέσσερις ώρες. Ο περιορισμός του χρόνου μπορεί να δικαιολογήσει τις εικόνες που αλλάζουν με μεγάλη ταχύτητα, σαν κινηματογραφικό φιλμ και δίνονται αποσπασματικά. Η συγγραφέας δίνει την εντύπωση πως βιάζεται, ακουμπά φευγαλέα την ματιά της σε κάθε εικόνα, παρουσιάζει βιαστικά τους πρωταγωνιστές της και μεταφέρεται γρήγορα στους επόμενους, σα να θέλει να μας δείξει όσους περισσότερους μπορεί μέσα στο λίγο χρόνο που έχει στη διάθεσή της.

Σε κάθε διήγημα δεν παραλείπει να αφιερώνει μερικές σειρές στην περιγραφή της πόλης, της Αθήνας. Οι περιγραφές της, την κάνουν να φαίνεται όμορφη, να αποπνέει γοητεία, να μένει αμέτοχη στις δυσκολίες που περνούν οι κάτοικοι. Η Αθήνα μες τη μακραιώνη ιστορία της δε φαίνεται να ταράσσεται από τα πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα που ταλανίζουν τους ήρωες, από τον αγώνα που δίνουν οι σύντροφοι. Η πορεία της πόλης, τα όσα έχει αντικρίσει από την αρχαιότητα την έχουν θωρακίσει να στέκεται ατρόμητη και ανεπηρέαστη από τις πράξεις των κατοίκων της. Ωστόσο, αυτή η ηρεμία και η ομορφιά της, προσφέρουν γαλήνη και στους ίδιους τους πρωταγωνιστές των διηγημάτων. Η Μέλπω Αξιώτη επιδιώκει να

μας περάσει από πολλές γειτονιές της πόλης με επιμονή σε εκείνες που έχουν ιστορική αξία όπως είναι η Καισαριανή, για την αντιστασιακή δράση της, το Σύνταγμα, το Λαύριο, το Ζάππειο, το πεδίο του Άρεως, η Ακρόπολη, τον Λυκαβηττό, το Θησείο.

Ο χρόνος στέκεται επίσης, αμείλικτος απέναντι στους ήρωες. Το εικοσιτετράωρο κυλά σύντομα και το ακολουθούμε από την ανατολή του ήλιου μέχρι το επόμενο ξημέρωμα, αν και τη νύχτα την περνούν οι αναγνώστες με συντροφιά μια κουκουβάγια, πάνω από τη Μακρόνησο. Οι εγκιβωτισμένες αφηγήσεις είναι απαραίτητες για να δώσει σε αρκετά από τα διηγήματα η συγγραφέας την αγωνιστική δράση των ηρώων της. Η αναδρομή στο παρελθόν, η ανάκληση της μνήμης ή του τραύματος, η ανάγκη των ηρώων να μιλήσουν για την δική τους ιστορία ή των οικείων της είναι διάχυτες σχεδόν σε όλα τα διηγήματα (πρώτο διήγημα, δέκατο τέταρτο κ.α.). Με τις τεχνικές αυτές η συγγραφέας δίνει τη διάσταση της συνέχειας στον αγώνα των συντρόφων, τις απώλειες που έχουν βιώσει, την ακεραιότητα του χαρακτήρα τους και την πίστη τους προς τον σκοπό τους.

Η φύση, παρμένη από ρομαντικές περιγραφές βρίσκεται στην ομορφότερη περίοδο της, καθώς η μέρα που διαδραματίζονται οι διηγήσεις είναι «μια ανοιξιιάτικη ημέρα που μοιάζει με καλοκαίρι». Όπως πάντα, η εποχή αυτή δείχνει την υπεροχή της φύσης, το πως είναι αεικίνητη και το εφήμερο της ανθρώπινης ύπαρξης. Η ομορφιά της έρχεται σε απόλυτη αντιδιαστολή με τις «ασχήμιες» της καθημερινότητας των αγωνιστών, παιδιών και ενηλίκων. Με αρνητικό πρόσημο, ως αφιλόξενος τόπος περιγράφεται μοναχά η Μακρόνησος, αν και ακόμα και γι' αυτήν το βάρος της ευθύνης πέφτει στους ανθρώπους που από την αρχαιότητα επενέβησαν και την άφησαν ξερότοπο, ενώ στην πορεία του χρόνου κανείς δεν ασχολήθηκε για να αλλάξει τη μορφή της.

Ο κύκλος της ζωής κυλά με τη σειρά του. Οι θάνατοι και οι θυσίες των αγωνιστών δεν περιγράφονται με τρόπο που μπορούν να συγκινήσουν εύκολα τον αναγνώστη. Δίνονται ως δεδομένοι, σαν να μην εντυπωσιάζουν. Στόχος του αγωνιστή είναι να απαντήσει στο κάλεσμα της πατρίδας και να θυσιάσει τη ζωή του για εκείνη, όταν αυτό γίνεται είναι σαν να ολοκλήρωσε τον σκοπό του, να έβαλε το λιθαράκι του για την ανατροπή της ιστορίας. Μοναχά οι μητέρες αναρωτιούνται πως χάθηκαν τα παιδιά τους και εκείνες συνήθως, όταν είναι ανυποψίαστες για την πολιτική τους δράση.

Ανεξαιρέτως σε όλα τα διηγήματα δίνεται η διάσταση της Αμερικανοκρατίας. Η αμερικάνικη πολιτική περιγράφεται ως το γρανάζι, σε κάθε διήγημα, που εμποδίζει την ένωση των Ελλήνων. Περιγράφεται ως ζυγός που κρατάει δέσμιο τον λαό και τα πολιτικά τεκταινόμενα, δημιουργεί σχέσεις εξάρτησης με τους πολίτες και αφαιρεί οποιοδήποτε δικαίωμα επιλογής. Σύμφωνα με τη συγγραφέα η κοινωνία ακολουθεί

τα πατήματα που τους δίνει η αμερικάνικη κατεύθυνση παρουσιασμένα ως προοδευτικά, οι πολιτικοί φαίνονται αναλώσιμοι μπροστά στους Αμερικανούς εκπροσώπους και ο λαός φαίνεται μπουχτισμένος από άλλη μια κυριαρχία η οποία αυτή την φορά έχει διαφορετική παρουσία, δίνεται με τη διάσταση της τρομοκρατίας.

Η συγγραφέας σε πολλά από τα διηγήματά της προσπαθεί με τον δικό της τρόπο να ακολουθήσει τη γραφή ενός κλασικού διηγήματος, ίσως επηρεασμένη από τον Τσέχωφ που έχει διαβάσει πρόσφατα. Οι εικόνες-διηγήματά της ξεκινούν ως μια μικρή διήγηση, περιλαμβάνουν περιγραφές του τοπίου, οι ήρωες παρουσιάζονται ελλειπτικά, δίχως πολλές πληροφορίες και οι γραμμές του κειμένου κυλούν ήρεμα. Προς το τέλος του διηγήματος συμβαίνει κάποιο περιστατικό το οποίο αλλάζει την ιδιοσυγκρασία του κεντρικού προσώπου του διηγήματος, προκαλεί την συνειδησιακή μεταβολή του και την μεταστροφή του, τις περισσότερες φορές προς τον αγώνα (πχ η αποστάτισσα Μαντώ που επιστρέφει στο κόμμα). Η συγγραφέας δεν ακολουθεί το παραπάνω μοτίβο σε όλα τα διηγήματα της.

Ο άμεσος λόγος της, η χρήση του α' και β' πληθυντικού προσώπου αποτελούν τρόπους προσέγγισης της συγγραφέως προς τον αναγνώστη. Η ανάγκη μιας μάλλον χαριτωμένης μη αληθοφάνειας οδηγεί την Αξιώτη να παρουσιάζει τον αναγνώστη ως συνοδοιπόρο στον περίπατό της αφηγήτριας μέσα στους δρόμους της Αθήνας και κατ' επέκταση αυτόπτη μάρτυρα τον όσων περιγράφει. Ακολουθεί το μοτίβο της κλειδαρότρυπας, με πρωτότυπους τρόπους, παραδείγματος χάριν διχοτομώντας την έπαυλη του «υπερυπουργού» στο έκτο διήγημα, ή μέσα από τα μάτια της κουκουβάγιας στις περιγραφές που δίνονται στη Μακρόνησο, επιτρέπει σε εκείνη και τον αναγνώστη να εισβάλουν στο σημείο, δίχως να γίνουν αντιληπτοί, με αποτέλεσμα να αφήνουν τους ήρωες να δρουν χωρίς να επηρεάζονται και να βλέπουν την «αληθινή» πλευρά τους.

Κρίσεις και βιβλιοκρισίες από την «Επιτροπή Διαφώτισης»

Το έργο της Άννας Ματθαίου και Πόπης Πολέμη με τίτλο *Διαδρομές της Μέλπως Αξιώτη 1947-1955*, είναι πολύτιμο για να γίνει κατανοητή η διαδικασία δημοσίευσης ενός λογοτεχνικού έργου από την εκδοτικό οίκο «Νέα Ελλάδα» στην υπερρορία, τις σκληρές κριτικές που κάνουν τα μέλη της «Επιτροπής διαφώτισης», ώστε να αποφανθούν πως ένα έργο είναι κατάλληλο και στη συνέχεια τις βιβλιοκρισίες τους, κατόπιν εκδόσεως. Δίνεται το κλίμα που επικρατούσε τα χρόνια της υπερρορίας και ειδικότερα η Μέλπω Αξιώτη πως στέκεται απέναντι στην επικοινωνία με το κόμμα και πως κριτικάρει η ίδια πρωτίτερα από τα μέλη του, το

κείμενό της. Επιπλέον, δίνεται η ανάγκη της για δημοσίευση κάποιου έργου της, και η προσωπική αμφισβήτηση των ικανοτήτων και της λογοτεχνική της ταυτότητας⁴³.

Η Μέλπω Αξιώτη ξεχωρίζει τα γραπτά της σε στρατευμένα και μη, υποστηρίζει κατά τη παραμονή της στην υπερορία πως η θέση του λογοτέχνη είναι δίπλα στη πατρίδα του. Η ίδια παραθέτει πως απομακρύνθηκε από το πρότυπο του αστού λογοτέχνη και έγινε λογοτέχνης με το έργο της *Απάντηση σε 5 ερωτήματα*, το οποίο ήταν στρατευμένο. Το 1952 νιώθοντας την απόλυτη ανάγκη ένα έργο της να δημοσιευτεί στην υπερορία, γράφει ο έργο *Σύντροφοι Καλημέρα!* και τον Νοέμβριο του ίδιου έτους το στέλνει για διορθώσεις στην «Επιτροπή Διαφώτισης». Ακολουθούν σκληρές κριτικές για το κείμενο της Αξιώτη, πληθώρα παρατηρήσεων, αμφισβητήσεων προς τη λογοτεχνική δεινότητα της συγγραφέως. Η συλλογή αν μη τι άλλο δεν ενθουσιάζει, όμως συνολικά κρίνεται δημοσιεύσιμη.

Παρουσιάζεται η κριτική της Φούλας Χατζηδάκη που κρίνει αιχμηρά τη Μέλπω Αξιώτη. Υποστηρίζει πως οι αδύναμοι χαρακτήρες που έχει στήσει είναι αποτέλεσμα τη μη παρατηρητικότητας της συγγραφέως. Την κατηγορεί πως δεν κατάφερε να απομακρυνθεί από τον παλιό της εαυτό και «το ταξικό της κριτήριο». Σχολιάζει πως το λαϊκό στυλ της συγγραφέως παραφορτώνει τη γλώσσα της. Στέκεται σε αρκετά σημεία του κειμένου και επικεντρώνεται στο διήγημα που αναφέρεται στον Βενέζη. Στη κριτική του Σπήλιου δίνεται η άποψη πως το κείμενο έχει κάποιες αρετές, όπως είναι οι ωραίες εικόνες και η «γοργότητα του λόγου». Μέσα στα μειονεκτήματα τάσσει την αποσπασματικότητα του λόγου, τις «ρηχές» περιγραφές και αρκετά μέρη που θυμίζουν χρονογράφημα. Δίνει αρκετά σημεία που πρέπει να διορθωθούν.

Ο Μίλτος Πορφυρογέννης επισημαίνει πως υπάρχουν μερικά καλά κομμάτια, όμως τα περισσότερα υστερούν. Αναφέρει και εκείνος με τη σειρά του πως οι χαρακτήρες των προσώπων είναι αδύναμοι και πολλές λεπτομέρειες που δίνονται είναι λανθασμένες από πολιτική και πραγματική σκοπιά. Σημειώνει τα σημεία που χρειάζονται διορθώσεις. Επίσης, στέκεται στο διήγημα που αναφέρεται στον Βενέζη και στα «σεχταριστικά» σημεία της συλλογής όπως είναι η φιγούρα του φοιτητή Αντώνη και το πως παρουσιάζονται οι φοιτητές. Η τελευταία κριτική δίνεται από τον Μίλτο Ψηλορείτη, ο οποίος υποβάλλει την άποψή του πως τα περισσότερα σημεία είναι ωχρά. Διακρίνει προχειρότητα στη γραφή της συγγραφέως και πως φαίνεται να απευθύνεται στο γερμανικό αναγνωστικό κοινό. Επισημαίνει τα σημεία που χρειάζονται διορθώσεις και άκομψα δηλώνει πως η Αξιώτη θα «κλωτσήσει με τις διορθώσεις, αλλά θα συμμορφωθεί».

⁴³ Οι πληροφορίες που θα δοθούν σε αυτή την ενότητα θα αντληθούν από το έργο της Άνας Ματθαίου και Πόπης Πολέμη, *Διαδρομές της Μέλπω Αξιώτη 1947-1955*, Θεμέλιο, χ.τ, 1999

Η τελική κριτική, μετά από μεγάλη καθυστέρηση που φτάνει στα χέρια της συγγραφέως από τον Πορφυρογέννη είναι πιο ευγενική, αλλά με πληθώρα διορθώσεων. Υποστηρίζεται πως πρέπει να διορθωθούν όλα τα σεχταριστικά στοιχεία, οι κακές διατυπώσεις και ανακρίβειες. Προτείνεται να δημιουργηθούν αντιπροσωπευτικοί ήρωες και να γίνει αυτοτελής δημοσίευση του διηγήματος «Η θάλασσα και τα νησάκια». Δίνεται η πρόταση το έργο να εξεταστεί εξολοκλήρου, ώστε να επιτευχθεί ένα καλύτερο αποτέλεσμα ως προς τη ρεαλιστικότητά του. Αναφέρεται πως η Μέλπω Αξιώτη ακολούθησε πιστά όλες τις διορθώσεις όμως αυτό δεν έγινε. Παραδείγματος χάριν το κομμάτι που όλοι οι κριτικοί σχολίασαν αρνητικά, στο διήγημα «Ο συγγραφέας» που πάει το γράμμα στον Ηλία Βενέζη δεν αφαιρείται.

Σε γράμμα της συγγραφέως προς την «Επιτροπή Διαφώτισης», τον Οκτώβριο του 1953 περιγράφεται το κλίμα δυσφορίας και απομόνωσης που βιώνει. Παραδέχεται πως αν και δεν ήταν σύμφωνη με όλες τις διορθώσεις, τις πραγματοποίησε. Υποστηρίζει πως το χρέος του συγγραφέα απέναντι στο κόμμα είναι να γράφει και αποτελεί πόθο και της ίδιας. Τονίζει τα προβλήματα επικοινωνίας ανάμεσα τους, τις κωλυσιεργίες, τα τυπογραφικά λάθη. Η συγγραφέας κρίνει το έργο της και υποστηρίζει πως μπορεί να μην είναι δοσμένο με τον καλύτερο τρόπο, όμως ωφελεί τον αγώνα, άρα πετυχαίνει τον στόχο του. Στην επιστολή της η συγγραφέας παραθέτει πως η έλλειψη δυνατότητας να έχει λογοτεχνικά έργα που κυκλοφορούν στα χέρια της, την απομακρύνουν από το να παράγει καλύτερο κείμενο.

Επιπλέον, η συγγραφέας ξεσπά και ζητά από το κόμμα λίγη ελευθερία. Επιθυμεί το όνειρο να έχει θέση στο έργο της και οι κριτικές από την επιτροπή να μην είναι τόσο αιχμηρές. Έχει ανάγκη το κόμμα να αφήνει τους συγγραφείς να γράφουν. Το 1955 σε γράμμα που στέλνει στον Σπήλιο νιώθει καταρρακωμένη από τη συγγραφική της πορεία. Η ίδια υποστηρίζει πως είναι «σκάρτη», «πρώην συγγραφέας», «νιώθει πως αχρηστεύεται». Δίνει το βάρος στην έλλειψη προσαρμοστικότητάς της, ενώ δεν διστάζει να θίξει το ζήτημα των κριτικών και πως πέρα από το περιοδικό Νέος Κόσμος δεν υπάρχει βήμα διαλόγου. Η ζωή της στην υπερορία και η έλλειψη επικοινωνίας την έχουν εξαντλήσει. Έχουν κάνει τη συγγραφέα να στερέψει από ιδέες.

Αρχικά, με επιμονή προσπαθεί να δεχτεί το νέο σύστημα και να διαφοροποιήσει τη γραφή της, όταν όμως συνειδητοποιεί πως δεν μπορεί να ταιριάξει με αυτό το κλίμα δε διστάζει να ζητήσει αλλαγές και να μοιραστεί τις ανάγκες της με τα μέλη του κόμματος. Οι αλλαγές που έχει ανάγκη η συγγραφέας δεν γίνονται πραγματικότητα και εκείνη νιώθοντας φιμωμένη από τη ζωή στην υπερορία και την καταπίεση του κόμματος φθείρεται ψυχολογικά. Επανέρχεται, όταν έρχεται σε επαφή με τους Έλληνες φίλους της, χρόνια αργότερα, όταν η καθημερινότητά της βελτιώνεται και

οι ελπίδες της αναπτερώνονται. Η αποδοχή από τα αυστηρά μέλη του κόμματος της περιόδου για τη προσφορά της μάλλον δεν έρχεται ποτέ.

Χαμένες σελίδες από την έκδοση του 1953

Η Anneliese Malina στο άρθρο «Η συγγραφέας Μέλπω Αξιώτη στη Γερμανία», θίγει το ζήτημα των χαμένων σελίδων στο έργο της Μέλπως Αξιώτη, *Σύντροφοι Καλημέρα!*⁴⁴. Παραθέτει την άποψή της πως η συγγραφέας πρόσθεσε μερικές σελίδες στη γερμανική έκδοση, αφού είχε επεξεργαστεί το κείμενο της που ήταν γραμμένο στα γαλλικά εκτός και αν υπήρχαν οι σελίδες σε ελληνικό πρωτότυπο που δεν έχει βρεθεί ή σωθεί. Η μελετήτρια αναφέρεται στις τελευταίες 10 σελίδες που υπάρχουν στην ελληνική έκδοση του 1953, όμως μάλλον δεν είχε αντίτυπο της, και στη γερμανική έκδοση του 1955. Δεν υπάρχει μαρτυρία πως το συγκεκριμένο έργο ήταν γραμμένο στα γαλλικά ή γράφτηκε στα γαλλικά μιας και ο πρώτος μεταφραστής που το επεξεργάστηκε ήταν Έλληνας.

Οι 10 αυτές σελίδες απουσιάζουν στην έκδοση του 1983 από τον εκδοτικό οίκο Κέδρο. Το τελευταίο διήγημα της έκδοσης δίνεται με τον τίτλο «Η μεγάλη πορεία» και παρατίθεται μέσα σε αγκύλες και με ερωτηματικό, με σημείωμα από τους επιμελητές που υποστηρίζει πως «στη μοναδική έκδοση απ' όπου φωτοστοιχειοθετήθηκε το βιβλίο, δεν υπάρχει τυπογραφική διάκριση της εικόνας αυτής. Έτσι σημειώνουμε τον τίτλο μέσα σε αγκύλες στο σημείο εκείνο του κειμένου όπου το περιεχόμενο μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι ανήκει»⁴⁵. Το κομμάτι σελίδων που τιτλοφορούν ως «Η μεγάλη πορεία» με βάση την έκδοση του 1953, αποτελεί συνέχεια του προηγούμενου διηγήματος, με τίτλο «Η θάλασσα με τα νησάκια». Απουσιάζουν έξι σελίδες από αυτό το διήγημα και ολόκληρο το τελευταίο διήγημα που αποτελείται από 4 σελίδες.

Συνεπώς, η δέκατη πέμπτη εικόνα συμπεριλαμβάνεται μέσα στη δέκατη τέταρτη. Μέσα σε αυτές τις σελίδες δικαιολογείται ο τίτλος του διηγήματος. Στις σελίδες η συγγραφέας αναφέρει πως οι αποκηρύξεις των δηλώσεων αριθμούνται στις 1.500. Περιγράφονται διάφορες επισκέψεις που δέχτηκαν οι κρατούμενοι την περίοδο της εξορίας τους στην Μακρόνησο, και στέκεται στην επίσκεψη του Καναδού πρόξενου ο οποίος απλά έκανε ένα τυπικό χαιρετισμό. Τονίζεται πως ανάμεσα στις επισκέψεις λείπει εκείνη των Σοβιετικών και ιδιαιτέρως του ίδιου του Στάλιν. Στις παρακάτω σελίδες ακολουθεί μια διήγηση κατά την οποία σε φανταστικό επίπεδο ο Στάλιν εισβάλλει στη Μακρόνησο με τη μορφή μια σκισμένης του φωτογραφίας μέσα σε γράμμα που μοιράζεται και δίνει δύναμη στους κρατούμενους, δύναμη και ελπίδα. Η Μακρόνησος πλέον γίνεται συμβολισμός, προκαλεί δέος και μνημείο σε εκείνους που περνούν με τα καράβια από κοντά της. Το διήγημα κλείνει, όπως

⁴⁴ Anneliese Malina, « Η συγγραφέας Μέλπω Αξιώτη στη Γερμανία», στον τόμο Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση 1453-1981, Τόμος Β' , Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999, σσ. 343-353

⁴⁵ Μέλπω Αξιώτη, Άπαντα, Σύντροφοι, Καλημέρα!, Τόμος Ε', Κέδρος, Αθήνα, 1983, σ. 86

ξεκίνησε με τη σύλληψη από ένα χωροφύλακα της κουκουβάγιας που επέτρεψε στους αναγνώστες να απομακρυνθούν από την Αθήνα και να επισκεφτούν τη Μακρόνησο. Το εικοσιτετράωρο της περιήγησης φτάνει στο τέλος του και ανατέλλει μια καινούργια ημέρα στο στρατόπεδο.

Η δέκατη πέμπτη εικόνα, δίνεται με τον τίτλο «Η μεγάλη πορεία» και είναι το μικρότερο σε έκταση διήγημα της συλλογής. Στις πρώτες σειρές επαναλαμβάνονται κατά λέξη οι σειρές με τις οποίες ανοίγει το πρώτο διήγημα, «Ο ναυτικός». Περιγράφεται η αναμονή μιας εγκυμονούσας που αγνοεί πότε θα έρθει η ώρα της γέννησης, ώσπου το παιδί βγει και κάποιος πει «η τάδε λευτερώθηκε». Παραλληλίζεται ο τοκετός με τη λευτεριά της Ελλάδος. Ο τόπος που διαδραματίζεται το διήγημα είναι ξανά η Αθήνα, όμως μετά από χρόνια που πλέον, η Ελλάδα έχει ελευθερωθεί. Τότε ο κόσμος σε ένα ουτοπικό τοπίο ξεχύθηκε στους δρόμους σε μια μεγάλη πορεία. Πλέον οι ζωές τους είχαν αλλάξει, είχαν μορφωθεί, είχαν κάνει οικογένειες, είχαν προοδεύσει. Η δημοκρατία δέσποζε, οι ξενιτεμένοι γύρισαν πίσω στην πατρίδα, όπως οι εξόριστοι και οι φυλακισμένοι. Η Ομόνοια ονομαζόταν πλέον «Πλατεία Μπελογιάννη».

Στη μεγάλη αυτή πορεία δεν είχαν θέση μόνο οι ζωντανοί αλλά και οι νεκροί, οι οποίοι άνοιγαν την πομπή και πίσω τους ακολουθούσαν οι ανάπηροι αγωνιστές, οι μαχητές, τα εξόριστα παιδιά, τα παιδιά που γεννήθηκαν στο εξωτερικό. Μαζί με το πλήθος συμπορευόταν ο αρχηγός του ΚΚΕ (δεν ονοματίζεται), ο οποίος είχε καταφέρει να κερδίσει τη μάχη και να διώξει τους Αμερικανούς. Οι σύντροφοι ξεκίνησαν να χαιρετιούνται, δίχως πια φόβο μιας και ξεκινούσε για την Ελλάδα μια καινούργια ζωή. Μέσα σε αυτή την πορεία βρισκόταν μια ηλικιωμένη γυναίκα, η οποία ήταν πολιτική πρόσφυγας στη Βουδαπέστη, όταν ερωτήθηκε πως έφτασε εκεί και εκείνη απορώντας με μια τόσο κουτή ερώτηση αποφάνθηκε πως «Ο Στάλιν μας έφερε στην Ελλάδα». Το διήγημα κλείνει με το μήνυμα πως έτσι θα γίνει και πως ο λαός δε λαθεύει.

Οι σελίδες που απουσιάζουν είναι έντονα στρατευμένες και με πολλές αναφορές στον Στάλιν. Παρουσιάζουν ένα ουτοπικό τοπίο που ως όραμα ήταν επίκαιρο όταν γράφτηκε από τη συγγραφέα το 1952 για να δώσει κουράγιο και να κρατήσει ζωντανή την ελπίδα του επαναπατρισμού στους πολιτικούς συντρόφους της υπερορίας, όμως σύντομα έγινε άκαιρη. Λίγους μήνες μετά την έκδοση του έργου ακολουθεί ο θάνατος του Στάλιν, του ηγέτη του κόμματος και αν και θα μπορούσε υποθετικά να κρατηθεί το όνειρο πως εκείνος με το έργο του θα κατάφερνε να φέρει την ελευθερία της Ελλάδος, η αποσταλινοποίηση που ακολούθησε θα μείωνε τον συμβολισμό των παραπάνω σελίδων. Ιδιαίτερα για έναν αναγνώστη του 1983 που εκδίδεται στην Ελλάδα το έργο *Σύντροφοι Καλημέρα!*, το διήγημα «Η μεγάλη πορεία», οι σειρές που μοιράζεται η φωτογραφία του Στάλιν στη Μακρόνησο και παίρνουν κουράγιο όλοι θα μπορούσαν να γίνουν στόχοι χλευασμού.

Μυστήριο αποτελεί το ποιος πήρε την πρωτοβουλία να αφαιρεθούν αυτές οι σελίδες, διότι δεν είναι διόλου δεδομένο πως τις αφαίρεσε η ίδια η Μέλπω Αξιώτη. Η έρευνα ξεκίνησε με τη προσπάθεια επικοινωνίας με τους επιμελητές. Κατόπιν, τηλεφωνικής επικοινωνίας με την επιμελήτρια της έκδοσης του 1983 Μάρω Δούκα, δόθηκε το παρασκήνιο της έκδοσης των Απάντων της Μέλπω Αξιώτη. Υποστήριξε πως η ίδια ήταν στα πρώτα χρόνια που εργαζόταν στον Κέδρο, πώς ποτέ δεν θα έπαιρνε την πρωτοβουλία να περικόψει κάποιες σελίδες, καθώς οι κριτικοί ήταν ήδη ιδιαίτερος σκληροί απέναντί της, ακόμη και για μικρές διαφορές στη σύνταξη και την ορθογραφία των κειμένων. Σύμφωνα με την επιμελήτρια-συγγραφέα αγνοούσε την ύπαρξη των παραπάνω σελίδων και η έκδοση βασίστηκε σε αντίτυπο που είχε δώσει ο Λάμπης Ράππας, ο οποίος εργαζόταν στον εκδοτικό οίκο Νέα Ελλάδα στα χρόνια της υπερορίας και κατόπιν στον Κέδρο.

Σε επικοινωνία μέσω email με τον δεύτερο επιμελητή της συλλογής, Βασίλη Λαμπρόπουλο, ο οποίος βρίσκεται στο εξωτερικό, επισήμανε πως και ο ίδιος αγνοούσε την ύπαρξη των χαμένων σελίδων και πως είχε φύγει στο εξωτερικό για τη συνέχεια των σπουδών του, προτού εκδοθούν όλοι οι τόμοι που αφορούσαν τη Μέλπω Αξιώτη. Η επικοινωνία με τον εκδοτικό οίκο Κέδρο, δεν επέφερε τη δυνατότητα να βρεθεί το αντίτυπο που βασίστηκε η έκδοση των *Απάντων*, ωστόσο η επικοινωνία με τον υπεύθυνο εκδόσεων της Ελληνικής Λογοτεχνίας Ιορδάνη Κουμασίδη, πρόσφερε τη δική του οπτική για το ποιος μπορεί να περιέκοψε αυτές τις σελίδες σύμφωνα με την έρευνα που έκανε. Παρακάτω θα γίνει προσπάθεια παρουσίασης των πιθανών σεναρίων για το ποιος αφαίρεσε τις σελίδες. Η έρευνα δεν έδωσε ένα αποτέλεσμα με το οποίο θα μπορούσαμε με βεβαιότητα να απαντήσουμε στο ποιος το έκανε.

Ο κύριος Κουμασίδης υποστήριξε μέσω email πως ήρθε σε επικοινωνία με την κυρία Μακρυνικολά, η οποία υπήρξε αρχι-επιμελήτρια του Κέδρου την περίοδο που εκδόθηκαν τα έργα της Αξιώτη και κατά την άποψή της, αποκλείεται οι σελίδες να περικόπηκαν από τον Λάμπη Ράππα ή την Νανά Καλλιανέση (ιδιοκτήτρια του Κέδρου και φίλη της συγγραφέως). Ο ίδιος εικάζει πως η Μέλπω Αξιώτη αφαίρεσε τις σελίδες. Δεν είναι απίθανο η συγγραφέας να αποφάσισε οι σελίδες αυτές να μην συμπεριληφθούν σε μετέπειτα έκδοση του έργου της, αλλά δεν υπάρχουν αποδείξεις για κάτι τέτοιο. Η συγγραφέας πιθανολογείται να μη γνωρίζει πως θα εκδοθεί ξανά η συλλογή διηγημάτων της, άλλωστε ο θάνατός της έχει προηγηθεί κατά μια δεκαετία και δεν έχει, τουλάχιστον γραπτά, αποδειχτεί πως είχε γίνει συζήτηση για επανέκδοση όλου του έργου της.

Η συγγραφέας πιστή στην αριστερή ιδεολογία της έως το τέλος της ζωής της δε φαίνεται να επεξεργάζεται τα κείμενά της. Η ίδια η πορεία της από την υπερορία στην Ελλάδα ως επαναπατρισμένη καταρρίπτει το ουτοπικό τοπίο που περιγράφει στο τελευταίο διήγημα της, όμως το γράφει το 1952 καταγράφοντας τις ελπίδες της

και επιθυμώντας να ικανοποιήσει τους απαιτητικούς συντρόφους της πως είναι ένα αγωνιστικό έργο. Η πανομοιότυπη έκδοση, δίχως άλλες αλλαγές και η μη αναφορά από τους επιμελητές πως η συγγραφέας επεξεργάστηκε το κείμενο προκαλούν αμφιβολίες για το αν εκείνη πήρε την απόφαση περικοπής των σελίδων. Πιθανότατα αν έμπαινε στη διαδικασία να επεξεργαστεί το έργο της θα άλλαζε και άλλες σελίδες ή θα έκανε διαφορετικές διορθώσεις. Οι σελίδες που λείπουν φαίνεται να έχουν αφαιρεθεί βιαστικά από το έργο και αυτή η υπόθεση έρχεται σε αντιδιαστολή με τη δήλωση της κας Μάρω Δούκα πως το αντίτυπο δόθηκε από τον Λάμπη Ράππα και όχι από το αρχείο της συγγραφέως.

Θα μπορούσε το αντίτυπο να είναι κολοβό, σύνηθες φαινόμενο σε εκδόσεις της εποχής. Οι σελίδες που λείπουν που είναι οι μοναδικές που υμνούν τον Στάλιν και δίνουν τη μορφή της ελεύθερης Ελλάδας στο έργο *Σύντροφοι Καλημέρα!*, θα ήταν με μεγάλη δυσκολία τυχαία αφαιρεμένες από το τελικό κείμενο που εκδίδεται το 1983. Άλλωστε ο Λάμπης Ράππας παρών στην πρώτη έκδοση στο Βουκουρέστι το 1953, δεν έρχεται πρώτη φορά σε επαφή με το ίδιο έργο, θα γνώριζε αν η έκδοση είχε συναντήσει προβλήματα και δεν θα επέλεγε ένα τέτοιο αντίτυπο για αναπαραγωγή. Γνωρίζοντας καλά τι αναγράφεται στις τελευταίες σελίδες θα είχε προσέξει πως απουσιάζουν από το τελικό έργο της συγγραφέως. Είναι οι μόνες σελίδες που δε σχολιάζονται ως ελαττωματικές από τις κριτικές της «Επιτροπής Διαφώτισης», πριν εγκριθεί η δημοσίευση του.

Η Μέλπω Αξιώτη στα τελευταία χρόνια της ζωής της είχε αναπτύξει γύρω της ένα κύκλο που λειτουργούσε προστατευτικά προς το πρόσωπό της. Απόδειξη αποτελεί η συστηματική διόρθωση του έργου *Η Κάδμω* από τον Γιάννη Ρίτσο, ώστε το αποτέλεσμα να μη ζημιώσει τη λογοτεχνική πορεία της συγγραφέως σε μια περίοδο που η υγεία της εξασθενεί και δυσκολεύεται στη συγγραφή. Μέσα σε αυτόν τον κύκλο προστασίας έχει σημαντική θέση η Νανά Καλλιανέση, ιδιοκτήτρια του εκδοτικού οίκου Κέδρου που δένεται πολύ με τη συγγραφέα. Σύμφωνα με έργο της Μάρως Δούκα *Ο πεζογράφος και το πιθάρι του* η Καλλιανέση είχε ιδιαίτερη σχέση με τη συγγραφέα και με τα κείμενά της⁴⁶. Με βάση τη Δούκα η ιδιοκτήτρια του Κέδρου νιώθει μεγάλη απώλεια για τον θάνατο της φίλης της Αξιώτη.

Τις ημέρες που είναι άρρωστη και αδύναμη σκέφτεται πως πρέπει να κοιτάξει τα χειρόγραφα της Αξιώτη για το έργο *Η Κάδμω*, καθώς χρειάζονται προσοχή. Υποστηρίζει πως η ίδια η Καλλιανέση διορθώνει τα κείμενα των ανθρώπων που αγαπούσε. Αναφέρει ένα περιστατικό που ο Λάμπης Ράππας, η Νανά Καλλιανέση και ο Άρης Αλεξάνδρου συζητούν και αλλάζουν τη δομή του έργου *Το κιβώτιο*. Η πιθανότητα η Νανά Καλλιανέση ή ο Λάμπης Ράππας να αφείρεσαν τις σελίδες από το πρότυπο έργο δεν μπορεί να αποκλειστεί. Έχει παρθεί, με τη συμβολή και του Ρίτσου, η απόφαση να εκδοθούν τα έργα της συγγραφέως μετά τον θάνατό της σε

⁴⁶ Μάρω Δούκα, *Ο πεζογράφος και το πιθάρι του*, Πατάκης, Αθήνα, 2013, σσ. 45-48, 61,64,74-79

συλλογικούς τόμους, οι εποχές έχουν αλλάξει και οι ίδιοι γνωρίζουν τις απαιτήσεις των αναγνωστών, ενώ η ιστορία της αριστεράς έχει αρχίσει να παγιώνεται.

Επίσης, έχουν παρακολουθήσει τις κριτικές που έχει δεχτεί η συγγραφέας Μέλπω Αξιώτη για το έργο της. Για πρώτη φορά θα παρουσιάσουν στο ελληνικό κοινό τη διηγηματογραφία της συγγραφέως η οποία δίνει το πάτημα να κριθεί σκληρά, διότι λείπουν πολλά από τα στοιχεία της γραφής της που αξιώνουν τη συγγραφέα. Οι ίδιοι έχοντας αριστερή ιδεολογία και έχοντας εξοριστεί, φυλακιστεί για την αριστερά μπορούν αντικειμενικά να κατανοήσουν πως οι ελπίδες που δίνει η Μέλπω Αξιώτη στο τελευταίο διήγημά της, μπορούν να γελοιοποιηθούν με ευκολία από τους αναγνώστες. Δεν έρχεται η δικαίωση μέσω της ιστορίας, συνεπώς τα όνειρα που παρουσιάζονται φαίνονται να μένουν στη σφαίρα της φαντασίας. Επιπλέον, οι ίδιοι ανήκουν στους κύκλους της ανανεωτικής αριστεράς και δεν ασπάζονται τον Στάλιν ως εμβληματική φιγούρα, αλλά ως το πιο μελανό κομμάτι του κινήματος εξαιτίας των αποτρόπαιων πράξεων και αποφάσεων του.

Η μειωμένη θεωρητικά αξία του λογοτεχνικού έργου *Σύντροφοι Καλημέρα!* πιθανότητα οδήγησε σε μία πρόχειρη αφαίρεση των σελίδων, δίχως επισταμένη μελέτη. Τουλάχιστον αυτό δείχνει από το σημείωμα που έχουν παραθέσει οι επιμελητές για το τελευταίο διήγημα και το αντίτυπο που κρατούν στα χέρια τους. Θα μπορούσε ο Λάμπης Ράππας ή η Νανά Καλλιανέση ή κάποιος άλλος από τον εκδοτικό οίκο που συνέταξε το αρχείο στο οποίο θα βασιζόταν η έκδοση να διέκρινε πως οι σελίδες έπρεπε να αφαιρεθούν και να παρέλειψε να δώσει περισσότερα στοιχεία γύρω από αυτό το θέμα. Η οπτική επαφή με το πρωτότυπο στο οποίο βασίστηκε θα βοηθούσε κατά πολύ σε μια βέβαιη απάντηση για το ποιος επιθυμούσε να μη δημοσιευτούν αυτές οι σελίδες, όμως καθώς αυτό δε στάθηκε δυνατόν να γίνει, οι υποθέσεις θα βοήθησαν στο να επιλεγθεί το πιο θελκτικό σενάριο.

Αν κάποιος από τον περίγυρο της συγγραφέως αφαίρεσε τις σελίδες, έδρασε στερώνοντας από τον αναγνώστη μερικές σειρές που αποτυπώνεται σε πρώτο χρόνο η «προσωπολατρία» των συντρόφων της περιόδου προς τον Στάλιν. Σε δεύτερο χρόνο αποτυπώνονται οι ελπίδες των πολιτικών εξόριστων και η ξεκάθαρη δήλωση της συγγραφέως πως το όνειρο ζώντων και νεκρών είναι ο επαναπατρισμός. Ωστόσο, το κίνητρο ήταν καθαρά προστατευτικό τόσο προς τη συγγραφέα, αλλά και για την ίδια την αριστερή ιδεολογία που οι βλέψεις της δεν έγιναν πραγματικότητα. Η γραφή της συγγραφέως φιμώνεται για άλλη μια φορά. Αν η ίδια η Μέλπω Αξιώτη αποφάσισε να περικοπούν αυτές οι σελίδες, τότε αποκηρύττει για πρώτη φορά άμεσα ένα κομμάτι της στρατευμένης γραφής της. Δικαιωματικά, καθώς πλέον είναι άκαιρο, όμως ασυνήθιστη τακτική από την ίδια με βάση τα γραπτά της που έχουν σωθεί (εξαιρώντας το έργο *20^{ος} Αιώνας*, στο οποίο έχουν υπάρξει αναθεωρήσεις).

Το θέμα του έρωτα στη στρατευμένη λογοτεχνία της Αξιώτη

Το έργο που κάνει τη συγγραφέα Μέλπω Αξιώτη γνωστή στο ευρύ κοινό είναι το μυθιστόρημα *Δύσκολες Νύχτες*, είναι κατακλυσμένο από το προσωπικό ύφος της συγγραφέως, την ιδιαίτερη γλώσσα, αυτοβιογραφικές αναφορές και γεμάτο από το στοιχείο του έρωτα. Οι αλλαγές που ακολούθησαν στη συγγραφική περίοδο της συγγραφέως είναι πολλές μέσα στην πορεία της λογοτεχνική παραγωγής της. Πολλά στοιχεία που ξεχώριζαν τη γραφή της χάνονται, όταν αποφασίζει ή ορθότερα αναγκάζεται, είτε από τις ιστορικές συγκυρίες, είτε από το ίδιο το κόμμα να αλλάξει τη γραφή της και να γράψει «καθαρά» στρατευμένα κείμενα. Επηρεασμένη από τη δράση στην αντίσταση και αργότερα απομονωμένη στην υπερορία νιώθει την ανάγκη να επικοινωνήσει με τους συντρόφους της, ίσως πιεσμένη να τους δώσει αυτό που εκείνοι επιθυμούν και της υποδεικνύουν μέσα από την «Επιτροπή Διαφώτισης».

Ένα στοιχείο το οποίο αλλάζει μορφή μέσα στη γραφή της συγγραφέως με το πέρασμα των ετών είναι ο έρωτας. Ο έρωτας, που ξεκινά ως κεντρικό θέμα των έργων της διαφοροποιείται, σχεδόν αποσιωπάται στα κείμενα της όπως θα φανεί από τα αποσπάσματα που έχουν ξεχωρίσει μέσω της έρευνας στα στρατευμένα έργα της συγγραφέως. Έχει γίνει προσπάθεια να εξεταστούν σχεδόν όλα τα διηγήματα της Μέλπως Αξιώτη, το πρώτα της διηγήματα του 1933-1934, εκείνα που γράφει από το 1945-1946, οι συλλογές *Απάντηση σε 5 ερωτήματα*, *Οι Ελληνίδες φρουροί της Ελλάδας και Αθήνα 1941-1945*, που γράφτηκαν το 1945. Επιπλέον, οι δεκαπέντε-εικόνη διηγήματα με τίτλο *Σύντροφοι Καλημέρα!* που εκδίδονται το 1953 στο Βουκουρέστι, το διήγημα «Οι δύο ευτυχίες» που δημοσιεύτηκε το 1957 στην Επιθεώρηση τέχνης. Τέλος, το μυθιστόρημα *Εικοστός Αιώνας* που εκδόθηκε το 1946 και αποτέλεσε το πιο επιτυχημένο-μεταφρασμένο έργο της συγγραφέως⁴⁷.

Στα πρώτα διηγήματα που γράφει η συγγραφέας το 1933-1934 ο έρωτας δεν έχει θέση, είναι διηγήματα σύντομα που η γραφή της κυλά γρήγορα δίχως πλοκή, σαν να διηγείται μικρές ιστορίες. Στο διήγημα «Αντρείκελα» του 1934, παρακολουθώντας τη ζωή του ήρωα, του πιστού και ευσεβή προς τον Θεό αφιερώνει μερικές σειρές για τον έρωτα που νιώθει για μια γυναίκα, όμως τελειώνει σύντομα, παρουσιάζει τον έρωτα σαν «ένα κόμπο που έδενε το μυαλό του μαζί με το σώμα του». Τον συναντά για μια φορά και στην πορεία δεν βιώνει αυτό το συναίσθημα ξανά. Στο διήγημα του 1945 «Το σπίτι με το ρόπτρο» ο αγωνιστής Κώστας διερωτάται πως χάθηκαν τα νιάτα «χωρίς αγάπη», ενώ στο διήγημα του 1946 «Ένα κόκκινο τριαντάφυλλο» ο Κάπτα-Νίκος έχει ξεχάσει πως υπάρχουν «ζωντανοί, κι αγάπες».

⁴⁷ Τα αποσπάσματα είναι παρμένα από τις παρακάτω εκδόσεις: Μέλπω Αξιώτη, *Άπαντα, Χρονικά*, Τόμος Γ', Κέδρος, Αθήνα, 1980, *Άπαντα, Εικοστός Αιώνας*, Τόμος Δ', Κέδρος, Αθήνα, 1982 και *Άπαντα, Σύντροφοι, Καλημέρα!*, Τόμος Ε', Κέδρος, Αθήνα, 1983

Στο διήγημα «Το ελασιτάκι» παρουσιάζονται τα κορίτσια που υποδέχονται τους αγωνιστές, αφότου η Ελλάδα έχει ελευθερωθεί «και ας μην έχουν τριαντάφυλλα, ανοίγουνται οι καρδιές διάπλατες, και τα κορίτσια τους χαμογελάνε, άλλα κρυφά άλλα φανερά». Στην υποδουλωμένη Ελλάδα ο έρωτας δεν έχει καμία θέση, όπως φαίνεται στα διηγήματα της συγγραφέως που αναφέρονται σε εκείνη την περίοδο. Το αίσθημα του έρωτα απουσιάζει εντελώς και ο λόγος δίνεται από την ίδια τη Μέλπω Αξιώτη και τους ήρωές στη συλλογή *Απάντηση σε 5 ερωτήματα* «ζούσε ένας κόσμος αλλιώτικος... δεν είχανε καιρό για χάσιμο. Δυο λέξεις μόνο ξέρανε: Λευτεριά-Αγώνας! Και τον φορτώσανε στους ώμους». Οι αγωνιστές παρουσιάζονται επικεντρωμένοι στο στόχο τους, ο ρόλος της γυναίκας αλλάζει και επικρατεί στη φιγούρα της το μένος της αγωνίστριας και η θαρραλέα μητέρα.

Ο έρωτας λαμβάνει θέση στο έργο της Αξιώτη *Εικοστός Αιώνας*, έντονος, ανολοκλήρωτος με τη σκιά του αγώνα. Διαδραματίζεται ανάμεσα στην Πολυξένη και τον Αιμίλιο, που ζουν σε δύο διαφορετικούς κόσμους. Η Πολυξένη, κλεμμένος χαρακτήρας από το έργο *Δύσκολες Νύχτες*, εύπορη δίχως μητέρα, ζει αποκομμένη στην εύπορη οικεία της ενώ υπάρχει και ο Αιμίλιος, από φτωχή οικογένεια και έντονη αντιστασιακή δράση. Εκείνος τη μυεί στον έρωτα και τον αγώνα. Εξαιτίας του η ηρωίδα εμπλέκεται στον αγώνα, ακολουθεί τα βήματά του, ενώ δεν έχει εκείνον. Παραβλέπει τις συμβουλές της μητέρας του πως δεν ταιριάζουν και μπαίνει δραστικά και εκείνη στον αγώνα καταλαβαίνοντας πως η εποχή δεν είναι για εκείνους, μένοντας πιστή στον έρωτά της που παίρνει δευτερεύοντα ρόλο, όταν προκύπτει το κόμμα.

Περιγράφεται μέσα στο έργο μια από τις λίγες συναντήσεις των συντρόφων «έκανε ένα τακ η καρδιά της», μοιράζονται την ερωτική εμπειρία που μεταμορφώνει την Πολυξένη από παιδί σε γυναίκα, όμως διακόπτεται από τις αναφορές του Αιμίλιου στον φασισμό και στα δάχτυλα που έχει χάσει στον αγώνα. Στη συνέχεια, δίνεται η ομολογία του Αιμίλιου πως την αγαπά, όμως δεν είναι ακόμη ο καιρός για να ευδοκιμήσει η αγάπη τους, θα έρθει αυτός ο καιρός κάποια στιγμή, αλλά είναι μακριά. Αργότερα, ο Αιμίλιος εξόριστος εδώ και καιρό ζητά από τη μητέρα του να χαιρετήσει την Πολυξένη που τη σκέφτεται. Σύμφωνα με τη μητέρα του Αιμίλιου, πλέον ο ρόλος της Πολυξένης είναι πολύ σημαντικός, εφόσον έχει διαλέξει άντρα επαναστάτη «είναι συντρόφισσα.. δεν είναι πια ωσάν τις άλλες. Πρέπει να μη ντροπιάσει το κίνημα αλλιώτικα είναι άτιμη».

Εγκιβωτισμένα, μέσα σε δύο σελίδες δίνεται άλλος ένα σύντομος έρωτας που περίμεναν οι πρωταγωνιστές τους, ο Αριστείδης και το Μαράκι να τον ζήσουν, μόλις ο πόλεμος σταματούσε. Οι υποσχέσεις που έδωσε ο Αριστείδης δεν έγιναν πραγματικότητα, καθώς έχασε τη ζωή του, όταν τον έπιασαν στο παράνομο τυπογραφείο που διατηρούσε. Η Πολυξένη φυλακισμένη πλέον, αναπολεί άλλη μια συνάντησή της με τον Αιμίλιο, ένα βράδυ που πέρασαν μαζί ενώ είχαν να ειπωθούν

τρία χρόνια. Δίνεται η περηφάνια εκείνου για τη γυναίκα του που έμεινε πιστή στον ίδιο και στον αγώνα. Η Πολυξένη υποστηρίζει πως δεν έμεινε για εκείνον πιστή στο κόμμα, αλλά επειδή κατάλαβε τον αγώνα και δε μπορούσε να μη συμμετέχει.

Τις ύστατες ώρες, πριν να εκτελεστεί η Πολυξένη, σκέφτεται τον άντρα της που είναι στα βουνά και πως θα αντιδρούσε αν άκουγε την είδηση του θανάτου της. Άλλος ένα έρωτας που δεν πραγματοποιείται μιας και η Πολυξένη εκτελείται. Σε αυτό το έργο της συγγραφέως παντρεύεται, η προσωπική της γραφή με τη στρατευμένη. Η συγγραφέας βρίσκει τον χρόνο να γράψει ένα μυθιστόρημα και όχι διηγήματα που είναι σύντομα και στοχευμένα. Επιθυμεί να ξετυλίξει μια ιστορία και μέσα σε εκείνη δε μπορεί να λείπει ο έρωτας. Η επιτυχία του έργου της είναι μεγάλη και αν δεν άλλαζε άρδην η ζωή της με την αναγκαστική μετακόμισή της στην υπερρορία, ίσως η συγγραφέας να συνέχιζε να διατηρεί αυτόν τον τρόπο γραφής που της ταίριαζε απόλυτα.

Άλλωστε, το αδημοσίευτο έργο Ρεπουμπλικ- Βαστίλλη διατηρεί το στοιχείο του έρωτα, όμως φαίνεται να μην συμμορφώνεται με τις επιταγές του κόμματος. Πλέον ο έρωτας δεν έχει θέση στην υπερρορία, αυτομάτως δεν έχει και στη γραφή της συγγραφέως. Στη συλλογή διηγημάτων *Σύντροφοι Καλημέρα!* το στοιχείο του έρωτα αναφέρεται ελάχιστα και κάτω από διαφορετικό πρίσμα. Στο πρώτο διήγημα «Ο ναυτικός», η Ελένη ένωθε ερωτική ζήλεια για τη θάλασσα που κρατούσε μακριά τον σύζυγό της, σαν μια ερωτική αντίζηλος, όμως αυτό συνέβαινε πριν τον πόλεμο. Ο Πέτρος με τη Σόφη στο ερωτικό τετράγωνο που διαδραματίζεται στο διήγημα «Το τριώροφο του κυρίου υπουργού» ζουν τον έρωτά τους «χρόνια τώρα. Χωρίς σύννεφα..», αλλά είναι ένα ζευγάρι από την αντίθετη πολιτική δράση, διεφθαρμένο, παράνομο.

Στη ζωή των αγωνιστών ο έρωτας θυσιάζεται, αναβάλλεται, όπως στην περίπτωση του Λεωνίδα και της Φωτεινής στο διήγημα «Γιος και πατέρας». Ο Λεωνίδας πιστός στον αγώνα του για την πατρίδα προτιμά την εξορία από την προδοσία συνεπώς, θυσιάζει και το μέλλον του με τη αγαπημένη του Φωτεινή η οποία είναι και εκείνη εξόριστη «συλλογιζόταν τη Φωτεινή χτες το βράδυ όταν βράδισε. Πως να μην τη συλλογιζόταν αφού την αγαπούσε... κι ήταν να παντρευτούν μα δεν πρόλαβαν». Άλλος ένας έρωτας που αναβάλλεται είναι μεταξύ του Δήμου και της Δέσπης στο διήγημα «Το κρυφό τυπογραφείο», «τώρα δεν μπορούσε ούτε να της το δείξει ότι την αγαπά.. Αν ζούσανε και οι δυο τους, θα της το 'λεγε πιο ύστερα...»

Στο διήγημα «Η θάλασσα με τα νησάκια» δίνεται η αγάπη και ο θαυμασμός της Μαρίας προς τον άντρα της Κώστα που αρχικά την κινεί να κάνει υπομονή στην εξορία «Και πόσο τον αγαπούσε η Μαρία τον Κώστα, δίπλα του τι ήταν εκείνη; Τίποτα, στον ίσκιο του πάντα ζούσε, με τα φτερά του αρμένιζε... Την τρώμαζε η απόσταση μέσα στα χρόνια που περνούν, και πως μπορείς να ξέρεις το τι θ' αποζητούσε του χρόνου ένα κορμί, το τι θα πιθυμήσει η ψυχή του». Τα

συναισθήματα της μεταβάλλονται, όταν ενημερώνεται πως εκείνος απαρνήθηκε το κόμμα «...ανάμεσα απ' την καρδιά της και την ζωή του άντρα της σηκώθηκε ένα θεόρατο τείχος. Ήταν το τείχος της προδοσίας... αν είναι προδότης ο άντρας μου, άντρας μου δεν μπορεί να ναι πια, κι εγώ δεν είμαι γυναίκα του». Η Αξιώτη παρουσιάζοντας τέτοιες σκηνές που το κόμμα καταρρίπτει τον έρωτα φαίνεται να τις δικαιώνει και να είναι σύμφωνη με αυτές τις εκδηλώσεις.

Η συγγραφέας προσπαθεί να αφαιρέσει το στοιχείο του έρωτα από τη γραφή της, αλλά καθίσταται αδύνατον. Είναι μια πηγαία ανάγκη του ανθρώπου, μπορεί οι αγωνιστές-ήρωες της να έχουν παγώσει τη ζωή τους, τα συναισθήματά τους και να έχουν επικεντρωθεί στον αγώνα, αλλά δεν παύουν σε μια γωνιά του μυαλού τους να υπάρχει η αγάπη. Μερικές φορές τους δυναμώνουν, παλεύουν και για εκείνη, με την ευημερία της χώρας θα έρθει και η ευημερία των ερώτων τους, άλλες φορές την βλέπουν ως χρέος. Η αγάπη με αγωνιστή καθιστά αυτομάτως το ερωτικό υποκείμενο να είναι μέλος του κόμματος και να επιφορτίζεται με τον αγώνα και τις ηθικές αξίες που τον διέπουν.

Η γυναίκα σε ορισμένα σημεία φαίνεται να γίνεται μέλος του αγώνα, αφού την έχει μυήσει ο ερωτικός σύντροφος, όμως στη πορεία φαίνεται να θυσιάζεται όπως στην περίπτωση της Πολυξένης απόλυτα ταγμένη σε αυτόν και άλλες όπως η Μαρία να απαρνιέται τον άντρα της, όταν κρίνεται ανάξιος αγωνιστής. Η αγάπη της αιφνιδιαστικά να καταρρίπτεται και να νιώθει το ηθικό χρέος του κόμματος να πέφτει επάνω της. Η απουσία του έρωτα κατά την περίοδο των έργων της υπερορίας δεν είναι χαρακτηριστικό της γραφής μόνο της Μέλπως Αξιώτη, αλλά και των υπολοίπων συγγραφέων που έχουν την ανάγκη να γράψουν για τον πόλεμο, τις μάχες και τα κατορθώματα της αριστεράς καθοδηγούμενοι από τις γραμμές του κόμματος που απαγορεύουν την αναφορά στον έρωτα και υποκινούμενοι από «την πολιτική τους μνήμη»⁴⁸.

Ο έρωτας στα κείμενα της Αξιώτη ποτέ δεν καταφέρνει να κερδίσει τη μάχη και να ολοκληρωθεί. Οι ήρωες ελπίζουν, όμως η δράση τους οδηγεί στο θάνατο και όχι στην ελεύθερη Ελλάδα που θα επιτρέψει να ολοκληρωθούν και συναισθηματικά. Τα πρόσωπα που βιώνουν το συναίσθημα του έρωτα, το θυσιάζουν και αυτό για χάρη της πατρίδας. Θαρραλέοι μπροστά στον θάνατο δεν μετανιώνουν, ούτε θρηνούν την αγάπη που δεν ολοκληρώνεται, αλλά νιώθουν υπερηφάνεια για την πορεία τους και το έργο που προσέφεραν στον αγώνα. Πesiμιστική η μορφή του έρωτα, συνεπώς μέσα στα γραπτά της Αξιώτη. Παρουσιάζεται κλεφτά, σαν ένα θέμα που δεν έχει θέση μέσα στο κείμενο της τη δεδομένη χρονική στιγμή, αλλά δεν μπορεί να απορριφθεί, γιατί υπάρχει στους αγωνιστές και εκείνη προσπαθεί να τους μεταφέρει στο χαρτί με ρεαλιστική μορφή.

⁴⁸ Βενετία Αποστολίδου, Τραύμα και Μνήμη, Πόλις, Αθήνα, 2010, σσ. 50-55

Μέρος τρίτο

Γερμανική έκδοση

Η σύγκριση ανάμεσα στην ελληνική και γερμανική έκδοση του έργου *Σύντροφοι Καλημέρα!* έχει να επιφέρει σημαντικά ευρήματα που θα βοηθήσουν στην κατανόηση των μετατροπών που δεχόταν ένα ελληνικό λογοτεχνικό έργο, ώστε να εκδοθεί στα γερμανικά και να γίνει ευπώλητο⁴⁹. Εν συνεχεία, μέρος του αρχείου της συγγραφέως που φυλάσσεται στην Ακαδημία των Τεχνών του Βερολίνου και σχετίζεται με την παραπάνω έκδοση θα δώσει μια σειρά πληροφοριών για την προώθηση του μυθιστορήματος, γερμανικές κριτικές στις εφημερίδες της εποχής και συνολική αποδοχή της συγγραφέως από το γερμανικό κοινό⁵⁰. Επίσης, θα δώσει στοιχεία γύρω από το παρασκήνιο της μετάφρασής του, από την αλλαγή του τίτλου και τους όρους των συμβολαίων.

Ο εκδοτικός οίκος Volk und Welt βρισκόταν στο Ανατολικό Βερολίνο και αναλάμβανε την έκδοση πολλών Ευρωπαίων αριστερών λογοτεχνών οι οποίοι γράφοντας κυρίως, στρατευμένη λογοτεχνία, εξυπηρετούσαν την κομματική κατεύθυνση. Στον ίδιο εκδοτικό οίκο μεταφράζεται ο *Εικοστός Αιώνας* της Μέλπως Αξιώτη με τίτλο *Tränen und Marmor* (Δάκρυα και Μάρμαρο) το 1949 και η ανθολογία που επιμελείται σε συνεργασία με τον Δημήτρη Χατζή με τίτλο *Antigone lebt (Η Αντιγόνη ζει)* το 1960. Από το 1949 έως το 1989 μεταφράζονται έργα Ελλήνων συγγραφέων στα γερμανικά από τον εκδοτικό οίκο Volk und Welt, έργα του Νίκου Καζαντζάκη, Γιάννη Ρίτσου, Δημήτρη Χατζή, Αντώνη Σαμαράκη, Κώστα Κοτζιά, Θέμου Κορνάρου και Ανδρέα Φραγκιά. Σε συνεργασία με παράρτημα του εκδοτικού οίκου μεταφράζονται πολλά έργα αρχαίων και μελέτες.

Τίτλος και κεφάλαια

Στην πρώτη σελίδα της ελληνικής έκδοσης δίνεται η εργογραφία της συγγραφέως, ενώ στη γερμανική έκδοση δίνεται η ημερομηνία έκδοσης και μερικές σειρές που αποτυπώνονται σε μορφή χειρογράφου. Δεν είναι ευκρινέστατο το τι αναγράφεται σε αυτές τις σειρές, είναι σαν ευχαριστήριο σημείωμα προς τους συντρόφους που συμβάλουν στη γερμανική εκπαίδευση και ευχαριστήριο για τη συνεργασία και τα υλικά του βιβλίου. Πιθανόν έχει γραφτεί από τον εκδοτικό οίκο. Στη συνέχεια της γερμανικής έκδοσης δίνεται ο τίτλος της ελληνικής, γραμμένος στα ελληνικά και ο μεταφραστής, Klaus Marsche.

Οι δύο εκδόσεις έχουν κοινή αφιέρωση από τη συγγραφέα «Στους συντρόφους στην Ελλάδα επειδή το 'γραψα μακριά τους», όμως στην ελληνική έκδοση μετά την

⁴⁹ Η σύγκριση έγινε μεταξύ της ελληνικής έκδοσης Μέλπω Αξιώτη, *Σύντροφοι Καλημέρα!*, Νέα Ελλάδα, χ.τ, 1953 με την γερμανική έκδοση Melpo Axioti *Im Schatten der Akropolis*, Verlag Volk und Welt, Berlin, 1955

⁵⁰ Οι μεταφράσεις βασίζονται σε ελεύθερη μετάφραση

αφιέρωση ακολουθούν οι τίτλοι των εικόνων, στη γερμανική έκδοση ακολουθούν μερικές ακόμη ανυπόγραφες σειρές σε διαφορετική σελίδα. Σε εκείνες τις σειρές φαίνεται να γράφει η συγγραφέας «και έτσι είμαι στο δρόμο σήμερα από την αυγή, γιατί θέλω να δημιουργήσω ένα βιβλίο με θαρραλέες εικόνες από τη ζωή του ήρωα μου. Πιστέψτε με, ο ήρωας μου δεν είναι κάτι εύκολο. Δεν είναι ένα, δεν είναι δύο, ούτε εκατό ή χίλιοι. Δεν είναι καν άνθρωπος. Όχι, ο ήρωας μου είναι ο δρόμος, ο δρόμος της Αθήνας. Γι αυτό είναι και τόσο δύσκολο να το περιγράψουμε. Ένας μόνος του δεν μπορεί να το κάνει αυτό. Δημιουργεί μόνο ένα κομμάτι, όμως μετά από εκείνον άλλοι θα έρθουν να συνεχίσουν τη δουλειά του. Έτσι πρέπει να είναι, επειδή ο ήρωας μου δε ζει μόνο σήμερα, ζει περισσότερο από κάθε άνθρωπο, ζει όσο υπάρχει η Ελλάδα.»

Οι τίτλοι των διηγημάτων αριθμούνται στην ελληνική έκδοση και δίνονται συνολικά μία σελίδα πριν να ξεκινήσουν οι εικόνες-διηγήματα, οι οποίες στη πορεία του έργου δεν τιτλοφορούνται, μοναχά αριθμούνται. Στη γερμανική έκδοση, επίσης οι εικόνες δίνονται συνολικά και αναγράφονται οι σελίδες, όμως στη συνέχεια της ανάγνωσης κάθε διήγημα έχει τίτλο. Η πλειοψηφία των τίτλων στη γερμανική έκδοση αλλάζει, παρατηρείται πως οι τίτλοι μικραίνουν και αντλούνται από άλλα σημεία των διηγημάτων. Ο παρακάτω πίνακας θα βοηθήσει στη συνολική αποτίμηση των αλλαγών στους τίτλους. Δίνονται μοναχά οι εικόνες που συναντώνται με διαφορά στον τίτλο.

Εικόνες	Ελληνική Έκδοση	Γερμανική έκδοση
2 ^η εικόνα	Ο χαφιές, τα παιδάκια κι ο δάσκαλος	Auf dem Schulweg (Στο δρόμο για το σχολείο)
3 ^η εικόνα	Ο εφημεριδοπώλης, ο συνταξιούχος κι η γυναίκα	Nachbarn (Οι γείτονες)
4 ^η εικόνα	Ο γιατρός κι η καθηγήτρια	Entlassen (Απολύουμε ή Απολύουν)
5 ^η εικόνα	Το ραδιόφωνο	In den Mittagstunde (Η ώρα του μεσημεριού)
6 ^η εικόνα	Το τριώροφο του υπουργού	Ein herrschaftliches Haus (Ένα αριστοκρατικό σπίτι)
7 ^η εικόνα	Γιος και πατέρας	Leonidas (Λεωνίδας)
9 ^η εικόνα	Οι εργάτες και οι άλλοι	Im Schatten der Akropolis (Στη σκιά της Ακρόπολης)
10 ^η εικόνα	Ο συγγραφέας	Gefährliche Post (Το επικίνδυνο ταχυδρομείο)
12 ^η εικόνα	Το φονικό	Der Sohn des Herrn Herakles (Ο γιος του κυρίου Ηρακλή)
13 ^η εικόνα	Το κρυφό τυπογραφείο	Unter dem Mantel der Nacht (Κάτω από το πέπλο της νύχτας)

14 ^η εικόνα	Η θάλασσα με τα νησιάκια	Das Meer mit den tausend Inseln (Η θάλασσα με τα χιλιάδες νησιά)
15 ^η εικόνα	Η μεγάλη πορεία	Die Heimkehr (Ο γυρισμός)

Η ελληνική έκδοση έχει 238 σελίδες ενώ η γερμανική έκδοση 329, το περιεχόμενο των δύο έργων, όμως, της πρώτης ελληνικής έκδοσης του 1953 και της γερμανικής είναι ακριβώς ίδιο χωρίς αλλαγές.

Συμβόλαιο συγγραφέως και το ζήτημα μετάφρασης

Σύμφωνα με το αρχειακό υλικό στο οποίο είχαμε πρόσβαση στην Ακαδημία των Τεχνών του Βερολίνου, στους φακέλους του εκδοτικού οίκου Volk und Welt το πρώτο γράμμα που στέλνεται από τον εκδοτικό οίκο στη συγγραφέα και αφορά την έκδοση του έργου *Σύντροφοι Καλημέρα!* είναι στη 1 Νοεμβρίου 1952. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί πως κατά την επίσκεψη στην Ακαδημία των Τεχνών είχε γίνει λάθος καταλογογράφηση ενός εκ των τριών φακέλων που αναφέρονται στη Μέλπω Αξιώτη, με αποτέλεσμα ο ένας να έχει χαθεί, πιθανότατα μεταφερθεί σε άλλο παράρτημα. Η εύρεση του χρειαζόταν μέρες, συνεπώς δεν υπήρξε η δυνατότητα πρόσβασης σε εκείνον. Επίσης, παρά τη συνέπεια περισυλλογής του αρχείου, πολλά έγγραφα με το πέρασμα των χρόνων έχουν χαθεί ή συμπεριληφθεί σε άλλους φακέλους του εκδοτικού οίκου.

Το γράμμα που λαμβάνει η συγγραφέας για το έργο *Σύντροφοι Καλημέρα!* είναι ενημερωτικό για τη μετάφραση του έργου⁵¹. Πληροφορεί ο εκδοτικός οίκος τη Μέλπω Αξιώτη πως έχει αναλάβει τη μετάφραση ο Νίκος Μανούσης στη Δρέσδη. Ο μεταφραστής οφείλει να στείλει ένα δείγμα τριάντα σελίδων, συνοδευμένο από το πρωτότυπο και θα λάβει ειδοποίηση βάση της ποιότητας του κειμένου. Σύμφωνα με το σημείωμα, έχουν στείλει ήδη χαρτί στον μεταφραστή και 200 γερμανικά μάρκα για να πληρώσει τα αντίγραφα που οφείλει να στείλει. Περαιτέρω ερωτήσεις ζητούνται να γίνουν γραπτά, υπογραμμίζεται πως δεν υπάρχει ακόμη σύναψη συμβολαίου με τη συγγραφέα και πως ο κ. Γεωργίου στο Βερολίνο συμφώνησε με το μεταφραστικό γραφείο ελέγχου. Σε γράμμα της συγγραφέως προς την «Επιτροπή Διαφώτισης» φαίνεται να έχει ζητήσει την άποψή τους για τον μεταφραστή και να την έχουν συμβουλευθεί να αποφασίσει μόνη της⁵².

Το πρώτο, τουλάχιστον «διασωθέν» συμβόλαιο που στέλνει ο εκδοτικός οίκος στη συγγραφέα και στη διεύθυνση της στη Δρέσδη είναι τον Νοέμβριο του 1952, δηλαδή τον ίδιο μήνα που η συγγραφέας έχει στείλει το έργο της στην «Επιτροπή

⁵¹ Buchhaltung D., Επιστολή για την διαδικασία μετάφρασης, στον φάκελο Archiv Verlag Volk und Welt 2876, Βερολίνο (1 Νοεμβρίου 1952)

⁵² Άννα Ματθαίου, Πόπη Πολέμη, Διαδρομές της Μέλπω Αξιώτη 1947-1955, Θεμέλιο, χ.τ, 1999, σ. 76

Διαφώτισης» για να ζητήσει διορθώσεις και την άδεια δημοσίευσής του⁵³. Εφόσον, στέλνεται συμβόλαιο στη συγγραφέα τόσο σύντομα, έχει δώσει προς ανάγνωση το έργο της πρωτίτερα στο γερμανικό εκδοτικό οίκο. Πιθανόν, οι συζητήσεις έχουν ξεκινήσει προτού η συγγραφέας επιδιώξει να εκδώσει το έργο της από τον ελληνικό εκδοτικό οίκο «Νέα Ελλάδα». Στις επιστολές της προς την «Επιτροπή Διαφώτισης» για την καθυστέρηση αποστολής των διορθώσεων του κειμένου της, η συγγραφέας αναφέρει πως ο γερμανικός οίκος επιθυμεί να εκδώσει το έργο της στο πρώτο εξάμηνο του 1953, όμως δε δίνει περαιτέρω πληροφορίες.

Το συμβόλαιο δίνει τυπικούς όρους ανάμεσα στη συγγραφέα και τον εκδοτικό οίκο. Τα σημεία που πρέπει να σημειωθούν είναι πως ο τίτλος του έργου στο συμβόλαιο δίνεται ως *Guten Tag, Genossen!* (Σύντροφοι Καλημέρα!) και όχι *Στη σκιά της Ακρόπολης* που εν τέλει κυκλοφορεί. Οι όροι αφορούν την αποκλειστική έκδοση από τον γερμανικό οίκο, πως δεν υπάρχει λογοκλοπή και πως είναι η μόνη συγγραφέας. Η συγγραφέας οφείλει να επιτρέψει την εκμετάλλευση του έργου της, είτε σε μελλοντικές μεταφράσεις, είτε στο ενδεχόμενο δημιουργίας ταινίας. Η έκδοση του έργου από άλλο γερμανικό εκδοτικό οίκο, μπορεί να γίνει με τη συγκατάθεση της συγγραφέως. Ο εκδοτικός οίκος είναι υπεύθυνος για την προώθηση του έργου.

Στην πέμπτη παράγραφο του συμβολαίου υποστηρίζεται πως ο τελικός προσδιορισμός του τίτλου γίνεται με αμοιβαία συμφωνία συγγραφέως και εκδότη. Στην πρώτη έκδοση θα τυπωθούν 10.000 αντίτυπα και η τιμή του θα οριστεί από τον εκδότη εφόσον έχει ακούσει τη συγγραφέα. Στην έβδομη παράγραφο δίνονται λεπτομέρειες για το ποσό και τους τρόπος πληρωμής της συγγραφέως. Σύμφωνα με τους όρους θα λαμβάνει το 10% της λιανικής τιμής κάθε αντιτύπου που θα πωλείται και θα πληρώνεται τριμηνιαία. Είναι υποχρέωση του εκδοτικού οίκου να έχει η συγγραφέας ή αντιπρόσωπός της, πρόσβαση στα έργα και έγγραφα που αφορούν τις πωλήσεις του έργου της.

Επιπλέον, διατίθενται στη συγγραφέα από ένα έως πενήντα αντίτυπα για προσωπική της χρήση. Εάν το απόθεμα αντιτύπων πέσει κάτω από πενήντα, τότε ο εκδοτικός οίκος οφείλει να ενημερώσει αν προτίθεται να το αναδημοσιεύσει. Στις επόμενες σειρές του συμβολαίου δίνονται οι περιπτώσεις επανέκδοσης, διατυπώνονται διατάξεις του Νόμου περί πνευματικής ιδιοκτησίας και εκδόσεων, καθώς και πληροφορίες για την περίπτωση ασυμφωνίας απόψεων σχετικά με τη σύμβαση.

⁵³ Verlag Volk und Welt, Σύμβαση του εκδοτικού οίκου με την Μέλπω Αξιώτη, στον φάκελο Archiv Verlag Volk und Welt 2876, Βερολίνο (7 Νοεμβρίου 1952)

Στο αρχείο υπάρχει ένα γράμμα και ένα συμβόλαιο προς τον Νίκο Μανούση, και τα δύο στέλνονται μέσα στον Δεκέμβριο του 1952⁵⁴. Στο γράμμα με ημερομηνία 22 Δεκεμβρίου 1952, αφού ο μεταφραστής έχει στείλει το δείγμα μετάφρασης των τριάντα σελίδων, ο εκδοτικός οίκος του ζητά να συνάψουν σύμβαση μετάφρασης για το έργο της Αξιώτη. Υπολογίζεται ο αριθμός των σελίδων σε 250, η παράδοση του κειμένου εξολοκλήρου μεταφρασμένου στις 15 Μαρτίου 1953 και η πληρωμή να ανέρχεται σε 10 μάρκα ανά σελίδα πληκτρολόγησης.

Μετά από πέντε ημέρες στέλνεται το συμβόλαιο προς τον μεταφραστή. Επαναλαμβάνεται ο χρόνος παράδοσης, οι σελίδες και ο τρόπος πληρωμής. Στη τρίτη παράγραφο του συμβολαίου υποστηρίζεται πως στο εκδιδόμενο έργο θα αναγράφεται το πλήρες όνομα του μεταφραστή και σε περίπτωση μεταποιητή ή συν-μεταφραστή μπορεί να αναφερθεί και εκείνου. Εάν το κείμενο που παραδώσει ο μεταφραστής δεν χρειάζεται αναθεώρηση τότε θα λαμβάνει ένα επίδομα 2% επί της λιανικής πώλησης του έργου. Επίσης, ο μεταφραστής θα λάβει δέκα αντίτυπα του έργου για προσωπική χρήση. Στις επόμενες παραγράφους δίνονται πληροφορίες για το ενδεχόμενο επανέκδοσης και για τα διαδικαστικά θέματα.

Δεν υπάρχει άλλο έγγραφο το οποίο να ενημερώνει για ποιο λόγο ο μεταφραστής άλλαξε και δεν ήταν εν τέλει ο Νίκος Μανούσης. Έχει διασωθεί ένα γράμμα που στέλνεται 1 Οκτωβρίου 1954 στον Klaus Marsche. Στο γράμμα αναφέρεται πως κατόπιν της τηλεφωνικής επικοινωνίας που είχε με τον γερμανικό εκδοτικό οίκο για το έργο *Σύντροφοι Καλημέρα!* παρατείνεται η ημερομηνία παράδοσης στις 16 Νοεμβρίου 1954, διότι είναι κατανοητή η δυσκολία επεξεργασίας του κειμένου μιας και χρειάζεται να γίνει ολική επανεγγραφή. Δίνεται η τιμή ανά σελίδα που ανέρχεται στα 12 μάρκα.

Τέλος, φως δίνει μια επιστολή που στέλνεται στις 11 Αυγούστου 1955 από το τμήμα Νομικών και Επαγγελματικών υποθέσεων του εκδοτικού οίκου ως απάντηση σε επιστολή που έχει λάβει 6 ημέρες νωρίτερα από τη Γερμανική Ένωση Συγγραφέων και αφορά τη μετάφραση του έργου *Στη σκιά της Ακρόπολης*⁵⁵. Σύμφωνα με την επιστολή η μετάφραση του Νίκου Μανούση ήταν «μη κυριολεκτική, καθαρά ακατέργαστη μετάφραση» η οποία ήταν χρήσιμη μοναχά ως υλικό επεξεργασίας για τη δημοσίευση του έργου. Τέτοιου είδους μεταφράσεις δεν προστατεύονται από τα πνευματικά δικαιώματα, γι' αυτό και δεν αναγράφονται στο βιβλίο που έχει εκδοθεί. Ενισχύουν την ορθότητα των υποστηριζόμενων λόγων τους επικαλούμενοι

⁵⁴ Czollek , Επιστολή για την σύναψη σύμβασης με τον Ν. Μανούση, στον φάκελο, Archiv Verlag Volk und Welt 2876, Βερολίνο (22 Δεκεμβρίου 1952)

⁵⁵ Schriftstellerverband, Επιστολή προς Czollek από τον εκδοτικό οίκο, στον φάκελο Archiv Verlag Volk und Welt 2876, Βερολίνο (5 Αυγούστου 1955)

τον καθηγητή Kaemmel, ο οποίος επιβεβαίωσε την κίνηση τους. Σύμφωνα με το αρμόδιο τμήμα το θέμα θεωρείται λήξαν.

Η αλληλογραφία που έχει σωθεί εμφανίζει κάποια χρονικά κενά. Η πρώτη παράδοση του κειμένου από τον Νίκο Μανούση τυπικά έπρεπε να είναι 15 Μαρτίου 1953, δεν είναι γνωστό αν το κείμενο παραδόθηκε εγκαίρως, αλλά σίγουρα ως εκείνη την ημερομηνία η συγγραφέας δεν είχε λάβει τις διορθώσεις του έργου της από την «Επιτροπή Διαφώτισης». Στοιχεία του έργου δίνονται παραπάνω από ένα χρόνο αργότερα με το γράμμα προς τον Marche για τη μετάφραση- επανεγγραφή του ίδιου κειμένου. Πιθανόν στον έλεγχο μετάφρασης του κειμένου που έστειλε ο Νίκος Μανούσης αποφάνθηκε πως είναι ακατάλληλο για δημοσίευση και αναζήτησαν άλλο μεταφραστή. Η αύξηση της πληρωμής δύο μάρκα για την εργασία του Marche ενισχύει την άποψη δυσκολίας του εγχειρήματος.

Με τη καθυστερημένη, κατά δύο χρόνια, γερμανική έκδοση του έργου ο Νίκος Μανούσης δυσαρεστημένος που το όνομά του δεν αναφέρθηκε απευθύνθηκε στην Ένωση Συγγραφέων, άλλωστε μέσα στο συμβόλαιό του φαίνεται να υπογράφηκε η ολόγραφη αναφορά του ονόματός του. Στο αρχείο έχει κρατηθεί η επιστολή απάντησης που κάνει αιχμηρή κριτική στο έργο του μεταφραστή και εμμέσως υποστηρίζει πως δεν άξιζε η συμβολή του για να αναφερθεί το όνομά του ως μεταφραστής του κειμένου. Δεν έχει σωθεί η κριτική της μετάφρασης. Ο Νίκος Μανούσης φαίνεται να συνεργάζεται ξανά με τον εκδοτικό οίκο Volk und Welt το 1964 μεταφράζοντας έργο του Κορνάρου Θέμου και εμφανίζεται, επίσης να μεταφράζει έργο της Έλλης Αλλεξίου για τον εκδοτικό οίκο Neues Leben το 1963.

Η ματιά στο αρχειακό υλικό του εκδοτικού οίκου προσέφερε νέες πληροφορίες για την έκδοση ελληνικών έργων μεταφρασμένων στα γερμανικά. Φαίνεται η επαγγελματικότητα του εκδοτικού οίκου Volk und Welt, η άμεση επικοινωνία, η σημαντική προσπάθεια άρτιου αποτελέσματος και η νομική κατοχύρωση. Η ελληνική έκδοση του έργου *Σύντροφοι Καλημέρα!* ανέρχεται στα 4.500 αντίτυπα ενώ η γερμανική σε 10.000, αριθμός με μεγάλη απόσταση. Ίσως αναμενόμενος, διότι απευθύνεται σε πολυπληθέστερο αναγνωστικό κοινό. Η περιπέτεια της μετάφρασης του έργου της Μέλπως Αξιώτη δείχνει τις δυσκολίες που αντιμετώπισε το κείμενο της στην έκδοση του ακόμη και στα γερμανικά. Η άποψη της συγγραφέως για το παρασκήνιο της μετάφρασης και για την καθυστερημένη έκδοση του έργου δεν είναι γνωστή.

Γερμανικές βιβλιοκρισίες

Το έργο της Μέλπω Αξιώτη *Im Schatten der Akropolis* εκδίδεται το 1955 από τον εκδοτικό οίκο Volk und Welt, στο Βερολίνο. Στο αρχείο που βρίσκεται στην Ακαδημία των Τεχνών βρέθηκαν πέντε αποκόμματα εφημερίδων που χρονολογούνται από την Ιούλιο του 1955 ως τον Απρίλιο του 1956 και αναφέρονται στο έργο της Μέλπω Αξιώτη. Οι βιβλιοκρισίες λαμβάνουν θέση στις στήλες

βιβλίου, δεν περιορίζονται μοναχά στο Βερολίνο, αλλά και σε άλλες πόλεις της Γερμανίας. Οι προσεγγίσεις των κριτικών διαφέρουν, όμως ως επί των πλείστων οι κριτικές που λαμβάνει είναι θετικές και κάποιες διθυραμβικές προς τη συγγραφέα.

Η πρώτη βιβλιοπαρουσίαση βρίσκεται στην εφημερίδα *Borsenblatt*, με ημερομηνία 16.7.1955 και γράφεται από τον Alfrd Reiprich⁵⁶. Ο κριτικός, δείχνοντας εξ αρχής την αριστερή ιδεολογία του σχολιάζει την πολιτική κατάσταση της Ελλάδος κάνοντας λόγο για μια μοναρχοφασιστική κυβέρνηση που δέχεται αγγλοαμερικανική στήριξη και ένα κομμουνιστικό κόμμα που προσπαθεί να δράσει με αποφασιστικότητα. Σύμφωνα με τον κριτικό η κατάσταση αυτή αποδεικνύεται από τις εικόνες που δίνει η Μέλπω Αξιώτη στο έργο της, στο δεύτερο που μεταφράζει στα γερμανικά μετά το *Δάκρυα και Μάρμαρο (Εικοστός Αιώνας)*.

Ο κριτικός στέκεται στις περιγραφές που κάνει η συγγραφέας μέσα σε 24 ώρες, «στους Αμερικανούς καταχτητές», στις δράσεις, τα συναισθήματα των απλών ανθρώπων που δίνονται μέσα από «αριστοτεχνικά σχεδιασμένα επεισόδια». Στη συνέχεια, χαρακτηρίζει τη γλώσσα της Αξιώτη ως «απλή.. ανθρώπινη ζεστή γλώσσα» η οποία περιλαμβάνει το σαρκαστικό χιούμορ της συγγραφέως, χαρακτηριστικό των Ελλήνων μαχητών της ελευθερίας. Ο Reiprich κλείνει το άρθρο του λέγοντας πως είναι ένα βιβλίο που απευθύνεται «σε μεγάλους αναγνώστες» και θα επηρεάσει κυρίως τους αναγνώστες που το διαβάζουν συναισθηματικά.

Η επόμενη κριτική έχει την υπογραφή του U. Feld, βρίσκεται στην εφημερίδα *Sonntag* και έχει ημερομηνία 18.8.1955⁵⁷. Η κριτική είναι εκτενής, το βιβλίο χαρακτηρίζεται ως αφιέρωμα στους Έλληνες αγωνιστές και ως «ένα όπλο στον αγώνα τους και ένα μέσο για να ανοίξουν τα μάτια εκείνων εκτός της Ελλάδος για το τι συμβαίνει εκεί». Περιληπτικά δίνονται οι ήρωες των διηγημάτων και μικρές αναφορές για το περιεχόμενο κάθε διηγήματος-εικόνας. Ο Feld υποστηρίζει πως δεν μπορεί να ονομάσει κάποιος αυτά τα διηγήματα μόνο αφηγήσεις, αλλά να αντιμετωπιστούν ως ένα «ρεπορτάζ» που επιφέρει πολιτικό προβληματισμό. Η συγγραφέας επαινείται, διότι δεν αναφέρεται μοναχά στους ηγεμόνες και τους επαναστάτες, αλλά και σε εκείνους που προσπαθούν μάταια να κρατήσουν ουδέτερη στάση.

Ωστόσο, ο κριτικός σημειώνει πως «οι εικόνες είναι άνισες στην καλλιτεχνική τους δύναμη» και πως σε μερικά σημεία η συγγραφέας καταφεύγει σε υπερβολική πολιτική αντανάκλαση, αντί να προσπαθεί να επιτύχει κάνοντας παρουσίαση των γεγονότων. Παρόλ' αυτά καταλήγει πως οι παραπάνω ελλείψεις «φαίνονται περιθωριακές σε σύγκριση με τα προσόντα και τα πλεονεκτήματα του βιβλίου».

⁵⁶ Alfred Reiprich, « Melpo Axioti: Im Schatten der Akropolis», *Börsenblatt*, στον φάκελο Archiv Verlag Volk und Welt 205, Leipzig (16 Juli 1955)

⁵⁷ Feld U, «Die Bucherschau, Melpo Axioti: Im Schatten der Akropolis», *Sonntag*, στον φάκελο Archiv Verlag Volk und Welt 205, Berlin (14 August 1955)

Αναφέρει πως χρειάζονται τέτοια βιβλία όπως αυτό καθώς, «ωφελούν τους συντρόφους στους οποίους είναι αφιερωμένο το έργο». Ο αρθρογράφος στη συνέχεια, ασκεί κριτική στη μετάφραση του Klaus Marsche. Υποστηρίζει πως έγιναν κάποια λάθη, εξαιτίας άγνοιας ή απροσεξίας. Στις παρατηρήσεις του αναφέρει και καταλήγει πως πρέπει να γίνεται πιο προσεκτική μετάφραση ενός έργου, διαφορετικά χάνεται η πίστη προς τον εκδότη.

Στις 20.10.1955 υπάρχει μια ανυπόγραφη κριτική του βιβλίου στην εφημερίδα *Märkische Union*⁵⁸. Η κριτική ξεκινά με την αναφορά στους δρόμους της Αθήνας και το χρονικό πλαίσιο του ενός εικοσιτετραώρου. Σύντομα, ο κριτικός επαινεί τη συγγραφέα για την παρατηρητικότητα της, και τον τρόπο που είναι παρούσα στην ελληνική καθημερινότητα μέσα από τις διηγήσεις της. Στη δεύτερη παράγραφο συναντάμε τους ήρωες των διηγήσεων και ο αρθρογράφος στέκεται στο διήγημα με τον πρωθυπουργό περιγράφοντάς το. Υπογραμμίζεται πως η Μέλπω Αξιώτη «ζωγραφίζει εξαιρετικά πλαστικές εικόνες, πραγματικές σκηνές», έχει «σαγηνευτική φαντασία και εύστοχη ειρωνεία». Το άρθρο κλείνει λέγοντας πως το βιβλίο «αιχμαλωτίζει τον αναγνώστη από την πρώτη ως την τελευταία σελίδα».

Στις 13.11.1955 δίνεται ανυπόγραφη κριτική από την εφημερίδα *Die Union*⁵⁹. Ο κριτικός αναφέρει πως η προοδευτική κριτικός Μέλπω Αξιώτη αφήνει πίσω της την αρχαία Αθήνα και παρουσιάζει τη σημερινή Αθήνα και την κυβέρνηση η οποία επί χρόνια στρέφεται κατά του λαού της. Αναφέρεται στη δικτατορία του αμερικανικού ελεγχόμενου κεφαλαίου και ξεχωρίζει μερικούς ήρωες των διηγημάτων. Τα διηγήματα ονομάζονται σκίτσα μεμονωμένα που μοιάζουν να συνδέονται και έχουν ως κοινό το μίσος για τους σημερινούς κυβερνήτες, την πίστη για το κόμμα και το όραμα για ένα καλύτερο μέλλον. Το έργο ξεχωρίζει για τον αφηγηματικό του τόνο και το ιστορικό του πλαίσιο.

Η τελευταία κριτική είναι του Oscar Wiesflecker, στις 19.5.1956, στην εφημερίδα *Tageleid* της Βιέννης⁶⁰. Ο τίτλος του άρθρου είναι «Απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων» και σε μια σύντομη παράγραφο ο κριτικός προσπαθεί να παρουσιάσει τη σύγχρονη ελληνική ιστορία με τον εμφύλιο πόλεμο και την αμερικανική παρέμβαση, την κυπριακή κρίση και το δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες. Υποστηρίζεται πως στη σκιά της Ακρόπολης βρίσκεται η Αθήνα, η οποία «ζει και υποφέρει, ελπίζει και παλεύει για τους απογόνους του Σωκράτη και του Πλάτωνα, του Σόλωνα και του Φειδία».

Στις επόμενες σειρές σημειώνονται τα ονόματα των διηγημάτων που έχουν ιστορικό υπόβαθρο, όπως είναι ο Λεωνίδας και ο Ηρακλής, αντιπαραβάλλοντας το ιστορικό-

⁵⁸ «Melpo Axioti: Im Schatten der Akropolis», *Märkische Union*, στον φάκελο Archiv Verlag Volk und Welt 205, Postdam (20 Oktober 1955)

⁵⁹ «Im Schatten der Akropolis», *Die Union*, στον φάκελο Archiv Verlag Volk und Welt 205, Karl Marx Stadt (13 November 1955)

⁶⁰ Oskar Wiesflecker, «Nachfahren der alten Griechen», *Tageleid*, στον φάκελο Archiv Verlag Volk und Welt 205, Wien (19 April 1956)

μυθικό πλαίσιο τους με τη νέα διάσταση του σύγχρονου ήρωα που τους προσδίδει η συγγραφέας. Σύμφωνα με τον Wiesflecker ο κόσμος της συγγραφέως δεν είναι τόσο ενδιαφέροντας όσο ο αρχαίος, αλλά «ανοίγει ένα δρόμο». Στο τέλος του άρθρου, αναφέρεται πως στο βιβλίο ζουν οι Έλληνες του σήμερα, «άνθρωποι όπως εσύ και εγώ. Ο αγώνας σας είναι ο δικός μας».

Οι παραπάνω κριτικές δείχνουν μια σημαντική αποδοχή του βιβλίου της συγγραφέως από τον γερμανικό τύπο. Σημειώθηκαν ως θετικά σημεία που απορρίφθηκαν από την «Επιτροπή διαφώτισης», όπως η γλώσσα της συγγραφέως, η επικαιρότητα των επεισοδίων, η παρατηρητικότητα και περιγραφικότητα της γραφής της Αξιώτη και η ξεκάθαρη στράτευση της. Από τους Έλληνες συντρόφους το έργο της κρίνεται ως μετριοπαθές ως προς την αριστερή ιδεολογία του και όχι ιδιαίτερα χρήσιμο προς τον αγωνιστή, ενώ οι γερμανικές κριτικές υποστηρίζουν ακριβώς το αντίθετο.

Η μόνη κριτική που δίνει και μια αρνητική διάσταση του έργου αν και στο τέλος εξαλείφει τα μειονεκτήματά είναι του Feid. Η προσέγγισή του είναι ίσως, η πιο ολοκληρωμένη. Οι Γερμανοί κριτικοί έχουν διαφορετικά αναγνώσματα από τους Έλληνες, στη προκειμένη στιγμή εκτιμούν συνολικά το έργο *Σύντροφοι Καλημέρα!* και είναι ικανοποιημένοι από τη στράτευση που ακολουθεί η συγγραφέας. Επιπλέον, αγνοώντας την ελληνική πραγματικότητα, διακρίνουν αληθοφάνεια και επικαιρότητα στις εικόνες της συγγραφέως ακόμη, και αν αυτές δεν ισχύουν μιας και η Αξιώτη βρίσκεται μακριά από την Ελλάδα εδώ και χρόνια και οι εικόνες που παίρνει από εκεί είναι ελάχιστες. Αδυνατούν να κάνουν τις συνδέσεις των ηρώων με τα πραγματικά πρόσωπα, όπως είναι ο Μπελογιάννης, ο Βενέζης, η Ηλέκτρα Αποστόλου, μιας και δεν τα γνωρίζουν.

Δε δίνονται πληροφορίες για το εάν το έργο σημείωσε επιτυχία, δεν υπήρξε επανέκδοσή του και δεν υπάρχουν άλλα άρθρα. Με βάση τις επιθανάτιες αφιερώσεις προς τη συγγραφέα, στο αρχείο βρέθηκαν σε τέσσερις εφημερίδες η αναφορά του θανάτου της, παρουσιάζεται ως η συγγραφέας του έργου *Trainer und Marmor*, οπότε αυτό την καταξίωσε λογοτεχνικά στην υπεροχία. Καμία αναφορά δεν υπήρξε για το έργο της *Im Schatten der Akropolis*, ενώ σε δύο εφημερίδες αναφέρθηκε η δημοσιευμένη ανθολογία της με τον Δημήτρη Χατζή, *Antigone lebt*.

Σημειώσεις από το αρχείο

Στις σελίδες του αρχείου υπήρχαν τρεις κριτικές οι οποίες αφορούσαν άλλα έργα της Μέλπως Αξιώτη, οι πληροφορίες που δίνονται είναι ελλιπείς για τους κριτικούς και για τις χρονολογίες που γράφονται. Δεν είναι δημοσιευμένες, πιθανότητα αφορούν απόψεις μελών του εκδοτικού οίκου Volk und Welt για έργα της συγγραφέως που συζητούνται για μελλοντική έκδοση. Οι δύο κριτικές αφορούν τον *Εικοστό αιώνα*, δε δίνεται ο συντάκτης και η ημερομηνία συγγραφής, η τρίτη κριτική αφορά το έργο Ρεπουμπλικ Βαστίλλη, η επεξεργασία γίνεται από τον Wolfgang

Richter με ημερομηνία 7.2.1951. Αποτελεί ιδιαίτερο εύρημα, καθώς το έργο δε δημοσιεύτηκε ποτέ από τη Μέλπω Αξιώτη και δεν υπήρχαν επαρκείς πληροφορίες για την πορεία του.

Η πρώτη κριτική που δίνεται για το έργο *Εικοστός αιώνας*, αφορά μάλλον έναν έλεγχο-επεξεργασία της μετάφρασης που έχει δοθεί προτού το έργο εκδοθεί από τον εκδοτικό οίκο με τίτλο *Träner und Marmor*⁶¹. Σύμφωνα με τον συντάκτη η επεξεργασία έχει γίνει βάσει τυχαίων ελέγχων και όχι επισταμένης έρευνας πάνω στο κείμενο. Το κείμενο χαρακτηρίζεται ως ρευστό, με σημεία εξαιρετικής μετάφρασης, κυρίως στα αφηγηματικά μέρη. Ο συντάκτης πιθανολογεί πως ο μεταφραστής θα έχει μείνει κοντά στο πρωτότυπο έργο και στον ιδιαίτερο τόνο της συγγραφέως. Τονίζεται πως ο μεταφραστής σε πολλά σημεία κάνει συντακτικά και γραμματικά λάθη.

Ο συντάκτης στέκεται επικριτικός προς τη Μέλπω Αξιώτη, κάνει λόγο για «επίπεδες απεικονίσεις» των γεγονότων, για ενοχλητική «απλότητα και παιδικότητα», για εκφραστικές και γλωσσικές ελλείψεις. Οι διάλογοι θεωρούνται εν μέρει επιτυχημένοι και αναλύονται. Τίθεται το ερώτημα αν πρέπει ο μεταφραστής να είναι διορθωτικός, μετριοπαθής ή να ακολουθεί πιστά το πρωτότυπο. Επαινεί για την εξάλειψη των πολυάριθμων ορθογραφικών λαθών και σημείων στίξης. Συγκεντρωτικά, υποστηρίζει πως η μετάφραση δεν είναι απαράδεκτη, αλλά χρειάζεται περισσότερη επεξεργασία για να αποφευχθούν οι ανεπάρκειες του πρωτοτύπου. Θα ήταν ανεύθυνο να εκδοθεί τώρα, δίχως να διορθωθούν τα ορθογραφικά λάθη και οι περαιτέρω ελλείψεις.

Η επόμενη κριτική που αφορά το ίδιο έργο έχει τον τίτλο «Ελλάδα χωρίς Θεούς» και σχολιάζει τόσο το κείμενο της συγγραφέως όσο και τα μεταφραστικά προβλήματα⁶². Ο τίτλος δεν αποκαλύπτει πως αναφέρεται στο έργο *Εικοστός Αιώνας*, όμως ο σχολιασμός σκηνών και η αναφορά στους ήρωες Πολυξένη και Αιμίλιο το γνωστοποιούν. Αρχικά, ο κριτικός κάνει αναφορά σε στρεβλώσεις που υπάρχουν στη μετάφραση, καθώς το κείμενο έχει μεταφραστεί από τα ελληνικά στα γαλλικά και από τα γαλλικά στα γερμανικά. Ο κριτικός υποστηρίζει πως η συγγραφέας έχει επιτύχει λυρικά κομμάτια του έργου, όμως αδυνατεί να χαρακτηρίσει τους ανθρώπους.

Η αντίσταση μέσα από τους ήρωες της, φαίνεται αφηρημένη στους στόχους και στα κίνητρα της. Σύμφωνα με την κριτική η Αξιώτη αποτυγχάνει, όταν θέλει να χρησιμοποιήσει ποιητικές εικόνες. Επίσης, το εγχείρημα του διαλόγου αρκετές φορές αποτυγχάνει. Ο μεταφραστής πρέπει να αναζητήσει τα λάθη που έχουν γίνει στη γαλλική μετάφραση και να τα διορθώσει, ώστε να επιτευχθεί μια ικανοποιητική

⁶¹ «Gutachten zum Ms Axioti», στον φάκελο Archiv Verlag Volk und Welt 3935, Βερολίνο, χ.χ

⁶² «Melpo Axioti: Hellas ohne Götter», Barokhausen, στον φάκελο Archiv Verlag Volk und Welt 3935, χ.τ, χ.χ

γερμανική μετάφραση. Ως συνολική αποτίμηση ο κριτικός προτείνει τη δημοσίευση του βιβλίου, γιατί «ξυπνά συμπάθεια» προς τους Έλληνες μαχητές, η θέση του είναι πως οι απαιτητικοί αναγνώστες θα απογοητευτούν και πριν την έκδοση χρειάζεται επισταμένη επεξεργασία.

Είναι εντυπωσιακό πως το ίδιο έργο κρίνεται με τελείως διαφορετικό τρόπο στις δύο χώρες. Στη Γαλλία η Αξιώτη δέχεται τα εύσημα και τη λογοτεχνική καταξίωση μέσα από το έργο της *Εικοστός Αιώνας*. Με ένα λογοτέχνημα φέρνει τα φώτα τόσο επάνω της, όσο και πάνω στην Ελλάδα. Στην ανατολική Γερμανία διαβάζεται κάτω από διαφορετικό πρίσμα. Η ανάγκη του κόμματος επιτάσσει κείμενα περισσότερο στρατευμένα και στοχευόμενα αγωνιστικά με αποτέλεσμα το έργο να υστερεί. Η γραφή της συγγραφέως και τα χαρακτηριστικά που την κάνουν ιδιαίτερη χάνεται κάπου στη μετάφραση σύμφωνα με τον κριτικό, ο οποίος αρνείται να τα διακρίνει ως προτερήματα.

Η τρίτη κριτική με την υπογραφή του Wolfgang Richter αφορά το έργο *Republique-Bastille* και γράφεται στις 7 Φεβρουαρίου 1951⁶³. Το έργο φαίνεται να έχει δοθεί ολοκληρωμένο και να τίθεται το ζήτημα αν είναι δημοσιεύσιμο ή όχι. Δεν έχει βρεθεί ως τώρα αρχειακό υλικό που να υποδεικνύει αν η συγγραφέας νωρίτερα το είχε στείλει στην «Επιτροπή Διαφώτισης» για να εκδοθεί. Αρχικά, δίνεται η θεματολογία του έργου, υποστηρίζεται πως ακολουθεί μια νεαρή κομμουνίστρια που εξαιτίας της αγωνιστικής δράσης της ενάντια στους φασίστες και τους Αγγλοαμερικανούς αναγκάζεται να μεταναστεύσει από την Ελλάδα στη Γαλλία και από εκεί οι ίδιοι λόγοι την ωθούν να μεταναστεύσει ξανά.

Σύμφωνα με τον Richter δεν αμφιβάλει για την καλλιτεχνική δεινότητα της συγγραφέως να γράψει ένα τέτοιου είδους μυθιστόρημα, αλλά φαίνεται να το ετοίμασε πρόωρα και να χρειάζεται ωρίμανση. Δεν υπερβαίνει «κάποιες εικόνες, σκίτσα και την ιστορία του πλαισίου». Με βάση την κριτική υπάρχει καταιγισμός από σκέψεις που περιβάλλουν μια αγάπη, η οποία δεν έχει στοιχεία πρωτοτυπίας. Πολλές από τις εικόνες και τις εντυπώσεις που δίνονται είναι ημιτελείς ή ασαφείς. Το μεγαλύτερο μειονέκτημα του έργου σύμφωνα με τον κριτικό είναι πως πουθενά δε δίνεται ο αντίπαλος-φασίστας.

Φαίνεται η πολιτική κατάσταση της Ελλάδος και της Γαλλίας να μην αποτυπώνονται ικανοποιητικά, να μην αναφέρονται οι ήρωες και συγκεκριμένα η Λίζα να μη δείχνει τον τρόπο που επικρατεί στη χώρα της. Επίσης, δεν παρουσιάζονται επαρκώς οι λόγοι που την αναγκάζουν να μεταναστεύσει ξανά από τη Γαλλία, μοναχά δηλώνεται πως αιτία είναι η συμμετοχή στο κομμουνιστικό κόμμα. Ο κριτικός καταλήγει πως θα μπορούσαν να γραφτούν πολλά για τις αδυναμίες του βιβλίου.

⁶³Richter Wolfgang (1951), «Melpo Axioti: Republique-Bastille. Roma 256 Seiten», στον φάκελο Archiv Verlag Volk und Welt 3935, (7 Februar 1951)

Το χαρακτηρίζει ως αξιαγάπητο μυθιστόρημα αλλά «λίγο» μπροστά σε αυτά που θα μπορούσε να προσφέρει η συγγραφέας.

Το μυθιστόρημα δεν εκδίδεται εν τέλει, ούτε στα ελληνικά, ούτε στα γερμανικά. Δεν έχουμε πληροφορίες για το τι έφτασε από αυτήν την κριτική στα χέρια της συγγραφέως, αν μπήκε στη διαδικασία να κάνει διορθώσεις του κειμένου ή να το δει από μια άλλη οπτική γωνία. Μπορεί να αποφάσισε πως δεν επιθυμεί να αλλάξει το κείμενο, πως δεν απαντά στις επιταγές της εποχής και στο τόπο που διαμένει ή πως δεν ήθελε να του αφιερώσει άλλο χρόνο, ώστε να δουλευτεί. Οι απαιτήσεις των εκδοτικών οίκων, ίσως και των αναγνωστών-συντρόφων, ήταν για καθαρά στρατευμένη λογοτεχνία με αριστερή προσέγγιση. Έργα με λιγότερο ποσοστό στράτευσης, όπως ήταν το έργο της Αξιώτη θεωρούνταν άκαιρα, δεν πληρούσαν τις κατάλληλες προδιαγραφές.

Η προσδοκία της συγγραφέως να δει τα έργα της να τυπώνονται σε άλλες γλώσσες και ιδιαίτερα στις χώρες που διέμενε, μπορούν να εξηγηθούν με διάφορους τρόπους. Μπορεί να μην εκδόθηκε το έργο *Republique-Bastille*, όταν η συγγραφέας ήταν εν ζωή, όμως πολλά μέρη του μυθιστορήματος αφαιρέθηκαν και ενσωματώθηκαν σε μεταγενέστερα έργα της όπως το *Σύντροφοι Καλημέρα!*. Χρόνια αργότερα το 2014, το έργο εκδίδεται σε επιμέλεια Μαίρης Μικέ και σχόλια από την Τιτίκα Δημητρούλια.

Γράφει η Μέλπω Αξιώτη για το γερμανικό κοινό;

Είναι εύλογο το ερώτημα για το αν η Μέλπω Αξιώτη κατά την περίοδο της υπερορίας γράφει έχοντας στο νου της τη δυνατότητα μετάφρασης του έργου της. Έχοντας ζήσει τη διεθνή αναγνώριση από το έργο της *Εικοστός Αιώνας* το οποίο μεταφράστηκε σε πολλές γλώσσες, έκανε τη συγγραφέα γνωστή στους λογοτεχνικούς κύκλους και συνέπεσε με την άφιξη της στη Γαλλία, είναι αναμενόμενο να επιθυμεί να γράψει ένα έργο που θα έχει την ίδια επιτυχία. Το ελληνικό αναγνωστικό κοινό στην υπερορία είναι περιορισμένο εν συγκρίσει με τον αριθμό των αριστερών ιδεολόγων που θέλει να προσεγγίσει η Μέλπω Αξιώτη.

Η επαφή της με τον γερμανικό εκδοτικό οίκο τόσο σύντομα, σχεδόν μόλις τελείωσε το έργο δείχνει την έντονη επιδίωξή της για μετάφρασή του και επαφή με το γερμανικό κοινό. Εκτός από αυτή τη κίνηση, όλο το έργο θα μπορούσε να υποστηριχτεί πως έχει προσαρμοστεί για να προσεγγίσει τους Γερμανούς αναγνώστες. Αυτή την άποψη έχει στη κριτική του για το έργο και ο Μίλτος Ψηλορείτης⁶⁴. Ο τίτλος του έργου, τα κεφάλαια, η επιλογή των ηρώων, η επιμονή στη παρουσίαση της Ακρόπολης, στις γειτονίες της Αθήνας και στην ιστορικότητα της εντείνουν την εντύπωση πως η Αξιώτη γράφει στοχεύοντας στην αποδοχή από το διεθνές κοινό.

⁶⁴ Άννα Ματθαίου, Πόπη Πολέμη, Διαδρομές της Μέλπω Αξιώτη 1947-1955, Θεμέλιο, χ.τ, 1999, σ.78

Οι κριτικές που είχε λάβει για το έργο της *Εικοστός Αιώνας*, τόνιζαν το ελληνικό στοιχείο στη γραφή της Μέλπω Αξιώτη, παρουσίαζαν την Ελλάδα ως κοιτίδα του πολιτισμού, γινόταν λόγος για ιστορική συνέχεια, για αντιπαραβολή των αρχαίων με των σημερινών Ελλήνων και τη βαρύτητα του αρχαίου πολιτισμού. Η συγγραφέας χαρακτηρίζεται από τον Claude Rey και από τον Gullievie πως έχει ακολουθήσει μέσω του έργου της τα βήματα του Ομήρου και πως το αρχαίο στοιχείο δίνεται μέσα από το δρόμο της Αθήνας⁶⁵. Έχοντας στο νου της τα παραπάνω η συγγραφέας, επιθυμεί να φτιάξει άλλο ένα έργο που να τονίζονται αυτά τα στοιχεία.

Ο τόπος που λαμβάνουν χώρα οι αγώνες που περιγράφει η Αξιώτη είναι οι δρόμοι της Αθήνας, της πόλης που γνωρίζουν όλοι οι Ευρωπαίοι. Οι δρόμοι της Αθήνας στέκονται ανεπηρέαστοι μπροστά στους αγώνες των Ελλήνων αγωνιστών, διότι έχουν συνηθίσει τέτοιες καταστάσεις μέσα στο πέρασμα των αιώνων. Ο σημερινός Έλληνας παίρνει τη μορφή οποιουδήποτε αγωνιστή έχει περάσει από την αρχαιότητα ως σήμερα. Οι δρόμοι της Αθήνας δεν εντυπωσιάζονται, καθώς γνωρίζουν πως ό,τι και να γίνει θα υπάρχει συνέχεια του ελληνικού πολιτισμού και τα γεγονότα, η ιστορία μελλοντικά θα επαναληφθούν.

Οι δρόμοι της Αθήνας περιγράφονται ως όμορφοι, ήρεμοι, ανεπηρέαστοι από τα τεκταινόμενα. Η Ακρόπολη στέκεται με μεγαλοπρέπεια, δεν είναι επικριτική προς τα γεγονότα, αλλά αμέτοχη, απλησίαστη εξαιτίας των αιώνων που στέκεται στη θέση της. Οι αγωνιστές βλέποντάς την παίρνουν κουράγιο, τη θαυμάζουν. Στο κείμενο η ομορφιά του αθηναϊκού τοπίου με τις δυσκολίες που βιώνουν οι αγωνιστές έρχονται σε απόλυτη αντίθεση. Ο τίτλος του έργου *Σύντροφοι Καλημέρα!* μετατρέπεται *Στη σκιά της Ακρόπολης* στη γερμανική έκδοση, προδιαθέτοντας τον Γερμανό αναγνώστη πως θα διαβάσει ένα έργο με ιστορική βάση που θα διαδραματίζεται στη γνωστή του ελληνική πόλη, την Αθήνα.

Το ελληνικό στοιχείο υπάρχει σχεδόν σε όλα τα έργα που εκδίδει η Μέλπω Αξιώτη από τον γερμανικό εκδοτικό οίκο. Ο *Εικοστός Αιώνας* γίνεται *Δάκρυα και Μάρμαρο*, οι *Σύντροφοι Καλημέρα!* παίρνουν τον τίτλο *Στη σκιά της Ακρόπολης* και η ανθολογία που επιμελείται σε συνεργασία με τον Χατζή τιτλοφορείται ως *Η Αντιγόνη ζει*. Σύμφωνα με τη Βενετία Αποστολίδου, ο τίτλος της ανθολογίας είχε προσυμφωνηθεί μεταξύ της Μέλπω Αξιώτη και του εκδοτικού οίκου, την επιλογή είχε κάνει η ίδια η συγγραφέας πιθανότατα ως μια φεμινιστική κίνηση⁶⁶. Τα ποιήματα που κυκλοφορούν το 1961 διατηρούν τον τίτλο τους, έτσι κυκλοφορούν ως *Κοντραμπάντο, ένα ποίημα (Konterbande: eine Dichtung)*.

⁶⁵ Ο.π., σσ. 42-43

⁶⁶ Βενετία Αποστολίδου, « Οι Έλληνες εξόριστοι διανοούμενοι στην Ανατολική Γερμανία σε αναζήτηση ταυτότητας», στον τόμο *Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση 1453-1981*, Τόμος Β', Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999 σσ. 333-334

Δεν είναι γνωστό αν ο εκδοτικός οίκος πρότεινε τον τίτλο και η συγγραφέας τον δεχόταν ή αν με τη σειρά της έκανε και εκείνη κάποιες προτάσεις. Με το εισαγωγικό σημείωμα που ακολουθεί και η συγγραφέας ταυτίζει τον ήρωα του έργου με τον δρόμο της Αθήνας δεν αποκλείεται η ίδια η Μέλπω Αξιώτη να πρότεινε τον τίτλο, ο οποίος θα τραβούσε περισσότερο τα βλέμματα. Εμπεριέχοντας τη λέξη σύντροφοι μέσα στο τίτλο, το έργο θα προδιέθετε την αριστερή θεματολογία του, αλλά δεν θα αναδείκνυε την ελληνικότητα του, στοιχείο που η συγγραφέας επιθυμεί να ανασύρει. Επιπλέον, με την αγάπη των Γερμανών προς την ελληνική αρχαιότητα, ο τίτλος που θα περιείχε την Ακρόπολη θα αποτελούσε δέλεαρ.

Οι αλλαγές στους τίτλους των κεφαλαίων μπορεί να έγιναν από τον μεταφραστή, να θεωρήθηκαν μακροσκελείς οι ελληνικοί τίτλοι της συγγραφέως. Αν και δεν αποκλείεται να τους άλλαξε η ίδια η Μέλπω Αξιώτη σε μια δεύτερη προσέγγιση του κειμένου. Ενδιαφέρον αποτελούν οι τίτλοι «Λεωνίδα» και «Ο γιος του κυρίου Ηρακλή» . Οι τίτλοι επαναλαμβάνουν δύο ιστορικές παρουσίες της αρχαιότητας. Ήρωες οι οποίοι είναι οικείοι στο αναγνωστικό κοινό και το οδηγούν στην αντιπαραβολή του σύγχρονου Λεωνίδα και Ηρακλή με τους αντίστοιχους αρχαίους ήρωες. Ταυτόσημα σημεία η μαχητικότητα, η πραότητα και η καταγωγή.

Παρά την προσπάθεια της συγγραφέας για ανάδειξη του ελληνικού στοιχείου, δεν υπερτονίζεται στις βιβλιοκρισίες που προηγήθηκαν. Τονίστηκαν οι γειτονιές της Αθήνας, ο τόπος που μένει αλώβητος, αλλά δεν τονίστηκαν οι συσχετίσεις. Το έργο της Μέλπως Αξιώτη δεν φαίνεται να είχε μεγάλη εκδοτική επιτυχία μιας και δεν εκδόθηκε ξανά και στη πορεία δεν μνημονεύτηκε ιδιαίτερα για την λογοτεχνική του αξία. Το εγχείρημα της συγγραφέως να γράψει ένα έργο το οποίο θα μεταφραστεί επέτυχε αν και δεν υπήρξε ανάλογη υποδοχή με εκείνης που βίωσε στο Παρίσι.

Συμπεράσματα

Σε μία συζήτηση για τη Μέλπω Αξιώτη είχα ακούσει πως αυτή η ιστορική περίοδος και ιδιαίτερα ο άγνωστος χώρος της υπερορίας είναι γοητευτικός και εύκολα σου μαγνητίζει το ενδιαφέρον, γεννά ασταμάτητα ερωτήματα, όμως δύσκολα φτάνεις σε απαντήσεις με βεβαιότητα, διότι χάνεσαι. Η παραπάνω εργασία αποτελεί απόδειξη αυτής της υπόθεσης. Η ζωή της Μέλπω Αξιώτη συνολικά, η λογοτεχνική παραγωγή της και η σκοτεινή περίοδος που πέρασε στην υπερορία γεννούν συνεχώς νέα ερωτήματα και ζητήματα, όμως είναι δύσκολο να βρεθούν οι απαντήσεις, ιδιαίτερα για μια συγγραφέα που έζησε σε διαφορετικές χώρες, σε περιόδους ταραχώδεις που οδηγούν σε ένα αρχείο ανεξάντλητο και διασκορπισμένο. Αρκετές μελέτες που αφορούν το έργο της συγγραφέως λαθεύουν σε κάποια σημεία εξαιτίας των παραπάνω λόγων.

Το λογοτεχνικό έργο της συγγραφέως μπορεί να κατανοηθεί μοναχά αν κάποιος ξετυλίξει το νήμα του βίου της που είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με τις πολιτικές πεποιθήσεις της. Άκρως αυτοβιογραφούμενη η Μέλπω Αξιώτη διακρίνεται με το έργο της *Δύσκολες Νύχτες*, το οποίο της δίνει τον τίτλο του συγγραφέα. Τον τίτλο αγωνίστρια τον δίνει η έντονη αντιστασιακή δράση της τα χρόνια της κατοχής στον παράνομο τύπο. Η συγγραφέας μαχήτρια του κόμματος δεν σταματά να γράφει κατά τη διάρκεια του εμφυλίου. Καταφεύγει στο Παρίσι που με το έργο της *Εικοστός Αιώνας* αφοπλίζει το αναγνωστικό κοινό και βιώνει τις πιο έντονες εκδηλώσεις θαυμασμού. Η επιτυχία της, οδηγεί την απέλασή της στην Ανατολική Γερμανία.

Η πιο σκοτεινή περίοδος της συγγραφέας είναι στα χρόνια της υπερορίας. Είναι περίοδος που νιώθει καταπιεσμένη, αναγκασμένη να ζει μακριά από την πατρίδα και αγωνιώντας να κρατηθεί στον λογοτεχνικό κύκλο, δίχως να έχει καμία επικοινωνία με την Ελλάδα. Η συγγραφέας βιώνει τα συναισθήματα και τις ανάγκες που βιώνει η πλειοψηφία των πολιτικών προσφύγων. Αρχικά, ελπίζει πως η εξορία της θα διαρκέσει λίγο, στη συνέχεια προσπαθεί να επιβιώσει, να δημιουργήσει και να προσφέρει για το κόμμα μέσω του έργου της. Εφευρίσκει τρόπους να μείνει κοντά στη πατρίδα της, θεωρεί προδοσία να μάθει τη γλώσσα της χώρας που διαμένει και σε κάθε ευκαιρία αποζητά τη δυνατότητα επικοινωνίας με συμπατριώτες της, ώσπου το 1959 το καταφέρνει.

Μέσα στα χρόνια της υπερορίας εκδίδει το στρατευμένο έργο της *Σύντροφοι Καλημέρα!*. Στις παραπάνω σελίδες έγινε η προσπάθεια να ξετυλιχθεί ένα κομμάτι που αφορά το έργο *Σύντροφοι Καλημέρα!*, να παρουσιαστούν οι δεκαπέντε εικόνες-διηγήματα που η συγγραφέας πιέζεται να γράψει, ώστε να εκδοθεί έργο της στην υπερορία. Δεν πιέζεται να γράψει, γιατί είναι έμφυτη ανάγκη της να κρατά την πένα, πιέζεται να γράψει ένα κείμενο συμμορφωμένο με τις επιταγές του κόμματος που θα μετριάξει την προσωπική γραφή της. Οι βιβλιοκρισίες που δίνονται από την «Επιτροπή Διαφώτισης» επιβεβαιώνουν το ασφυκτικό κλίμα που βιώνουν οι συγγραφείς της υπερορίας, οι απαιτήσεις του κόμματος

και οι επεμβάσεις στα έργα των συγγραφέων. Φανερώνεται επίσης, η μέτρια αποδοχή προς την Αξιώτη όσον αφορά τη προσφορά της προς το κόμμα.

Οι επεμβάσεις που συναντά το έργο *Σύντροφοι Καλημέρα!*, συνεχίζονται και στην έκδοση των Απάντων του 1983, καθώς απουσιάζουν δέκα σελίδες. Οι πιο στρατευμένες και αγωνιστικές σελίδες των διηγημάτων που εναποθέτουν όλες τις ελπίδες και τα όνειρα του λαού για μια ελεύθερη Ελλάδα και επαναπατρισμό των πολιτικών προσφύγων πάνω στα χέρια του Στάλιν. Η έλλειψη γραπτών μαρτυριών γύρω από τις χαμένες σελίδες οδηγούν μοναχά σε υποθέσεις για το ποιος μπορεί να πήρε την απόφαση αυτές οι σελίδες να απορριφθούν. Τα ονόματα των υπόπτων είναι η ίδια η συγγραφέας Μέλω Αξιώτη, ο Λάμπης Ράππας που δίνει το αντίτυπο στον Κέδρο και η ιδιοκτήτρια και φίλη της συγγραφέως Νανά Καλλιανέση. Δίχως αποδείξεις και τα τρία πρόσωπα θα μπορούσαν να πάρουν αυτή την απόφαση, ώστε να προστατεύσουν τη συγγραφέα από την αποδοκιμαστική ανάγνωση του ουτοπικού χωρίου από το σύγχρονο κοινό.

Η έλλειψη του στοιχείου του έρωτα από αντιστασιακό έργο της συγγραφέως είναι δύσκολο να μην παρατηρηθεί. Δικαιολογείται απόλυτα στα χρόνια της Αντίστασης και στη πρώτη περίοδο του εμφυλίου η γραφή της να είναι έντονα αντιστασιακή και αγωνιστική, αφού, έχει λάβει το ρόλο της αριστερής συγγραφέως. Άλλωστε, τα διηγήματα δεν είναι πρόσφορο έδαφος για να αναπτυχθεί μια ιστορία αγάπης. Στο μυθιστόρημα *Εικοστός Αιώνας* παρουσιάζεται ο έρωτας κάτω από τη σκιά του αγώνα, τις σύντομες συναντήσεις, τη πίστη στο κόμμα, τη θυσία για το κόμμα. Ανεκπλήρωτος έρωτας, γιατί η εποχή δεν επιτρέπει κάτι παραπάνω. Φανερά μειωμένος, όμως με τη μορφή του ανολοκλήρωτου, αναβλημένου έρωτα παρουσιάζεται και στα διηγήματα από τη συλλογή *Σύντροφοι Καλημέρα!*. Ο έρωτας, το κόμμα και το ηθικό χρέος απέναντί του συμπλέκονται αδιαχώριστα.

Το γερμανικό αρχείο έρχεται να ανανεώσει τις πληροφορίες γύρω από το έργο *Σύντροφοι Καλημέρα!* το οποίο εκδίδεται με τίτλο *Στη σκιά της Ακρόπολης*. Σημειώνονται οι αλλαγές που συναντώνται κατά τη μετάφραση. Ο διαφορετικός τίτλος της συλλογής, καθώς και των διηγημάτων. Ρίχνεται μια ματιά στο συμβόλαιο της συγγραφέως που φαίνεται αρκετά ευνοϊκό, στις ημερομηνίες των συζητήσεων οι οποίες είναι δύο χρόνια νωρίτερα από την έκδοση του έργου και στο παρασκήνιο γύρω από τη μετάφρασή του. Ως πρώτος μεταφραστής δίνεται ο Νίκος Μανούσης ενώ ως τελικός ο Klaus Marsche. Το όνομα του πρώτου δεν αναφέρεται πουθενά, καθώς το αποτέλεσμα που παρέδωσε κρίθηκε μη ικανοποιητικό από τον εκδοτικό οίκο Volk und Welt.

Οι βιβλιοκρισίες που υπήρξαν στις γερμανικές εφημερίδες δείχνουν μια ευρεία αποδοχή του έργου *Σύντροφοι Καλημέρα!* από τους ομοϊδεάτες κριτικούς. Τα λόγια που συνοδεύουν το έργο είναι εγκωμιαστικά για τη συγγραφέα και έρχονται εκ διαμέτρου αντίθετα με τη κριτική που άσκησαν οι Έλληνες σύντροφοι της συγγραφέως και αργότερα οι Έλληνες κριτικοί που απέρριψαν συνολικά το στρατευμένο έργο της. Εύκολα γεννάται το ερώτημα αν η συγγραφέας γράφει πέρα από το ελληνικό κοινό και για το γερμανικό. Η επισταμένη προσπάθεια ανάδειξης την ελληνικότητας, ο τίτλος του έργου και τα μοτίβα που χρησιμοποιεί εύκολα μπορούν να θεωρηθούν ως δείγματα προσπάθειας της συγγραφέως να την αποδεχτεί με μεγαλύτερη ευκολία το διεθνές αναγνωστικό κοινό.

Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν να δώσει μερικές ακόμη πληροφορίες για το έργο της συγγραφέως και να δώσει ένα μικρό δείγμα του αρχείου της που υπάρχει στην Ακαδημία των Τεχνών του Βερολίνου. Η έρευνα περιορίστηκε στο έργο *Σύντροφοι Καλημέρα!*, μιας και είναι ένα κομμάτι από την εργογραφία της συγγραφέως που κρίθηκε πως αφήνει το περιθώριο να διερευνηθεί περαιτέρω. Οι μελέτες γύρω από τη Μέλπω Αξιώτη είναι πάμπολλες και ενώ μελετήθηκαν αρκετές, λίγες θεωρήθηκε απαραίτητο να αναφερθούν στην εργασία. Η βιβλιογραφία, τις συμπεριλαμβάνει, ώστε αν κάποιος επιθυμεί να ανατρέξει στο υλικό. Το υλικό γύρω από τη συγγραφέα είναι εκτενέστατο, μπορεί να θέσει πολλά ζητήματα και να προσφέρει σωρό απαντήσεων. Το ταξίδι μαζί της είναι αν μη τι άλλο συναρπαστικό.

Βιβλιογραφία

- Μέλπω Αξιώτη (1946), *Εικοστός Αιώνας*, Ίκαρος, Αθήνα
- Της ίδιας (1953), *Σύντροφοι Καλημέρα!*, Νέα Ελλάδα, χ.τ
- Της ίδιας (1982), *Άπαντα, Δύσκολες Νύχτες*, Τόμος Α', Κέδρος, Αθήνα
- Της ίδιας (1982), *Άπαντα, Θέλετε να χορέψουμε Μαρία;*, Τόμος Β', Κέδρος, Αθήνα
- Της ίδιας (1980), *Άπαντα, Χρονικά*, Τόμος Γ', Κέδρος, Αθήνα
- Της ίδιας (1982), *Άπαντα, Εικοστός Αιώνας*, Τόμος Δ', Κέδρος, Αθήνα
- Της ίδιας (1983), *Άπαντα, Σύντροφοι, Καλημέρα!*, Τόμος Ε', Κέδρος, Αθήνα
- Της ίδιας (1983), *Άπαντα, Μια καταγραφή στην ιστορία της λογοτεχνίας*, Τόμος ΣΤ', Κέδρος, Αθήνα
- Της ίδιας (2001), *Άπαντα, Ποιήματα*, Τόμος Ζ', Κέδρος, Αθήνα
- Της ίδιας (1986), *Άπαντα, Το σπίτι μου*, Τόμος Η', Κέδρος, Αθήνα
- Της ίδιας (1972), *Άπαντα, Η Κάδμω*, Τόμος Θ', Κέδρος, Αθήνα
- Της ίδιας (1986), «Τρία γράμματα από το Βερολίνο», *Η Λέξη*, τχ.55, Αθήνα (Ιούλιος 1986), σσ. 587-591
- Της ίδιας (2014), *Ρεμπλικ-Βαστίλλη*, Άγρα, Αθήνα
- Της ίδιας (2015), *Η Κάδμω*, Κέδρος, Αθήνα
- Αποστολίδου Βενετία (1999), «Οι Έλληνες εξόριστοι διανοούμενοι στην Ανατολική Γερμανία σε αναζήτηση ταυτότητας», στον τόμο *Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση 1453-1981*, Τόμος Β', Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σσ. 331-341
- Αποστολίδου Βενετία (2003), *Λογοτεχνία και ιστορία στη μεταπολεμική αριστερά. Η παρέμβαση του Δημήτρη Χατζή 1947-1981*, Πόλις, Αθήνα
- Αποστολίδου Βενετία (2010), *Τραύμα και Μνήμη*, Πόλις, Αθήνα
- Αργυρίου Αλέξης (1983), *Διαδοχικές αναγνώσεις Ελλήνων υπερρεαλιστών*, Γνώση, Αθήνα, σσ. 9-16, 189-245
- Αργυρίου Αλέξης (1992), *Η μεσοπολεμική πεζογραφία από τον πόλεμο του '40 ως τη δικτατορία του '67*, Τόμος 2^{ος}, Σοκόλης, Αθήνα
- Άραγκον Λουί (1986), « Για τον Εικοστό αιώνα της Μέλπω Αξιώτη», *Η Λέξη*, τχ.55, Αθήνα (Ιούλιος 1986), σσ. 593
- Βουτυρά Ευτυχία, Δαλκαβούκης Βασίλης, Μαραντζίδης Νίκος, Μποντίλα Μαρία (2005) *Το όπλο παρά πόδα. Οι πολιτικοί πρόσφυγες του ελληνικού Εμφυλίου πολέμου στην Ανατολική Ευρώπη*, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη
- Γιαννακάκη Ελένη (1993), Μέλπω Αξιώτη: Θέλετε να χορέψουμε Μαρία;», », *Διαβάζω*, τχ.311, Αθήνα (12 Μαΐου 1993), σσ. 65-69
- Γκόρκυ Μάξιμ (1957), *Ο σοσιαλιστικός ρεαλισμός*, Μόρφωση, Αθήνα
- Γκρίτση-Μιλλιέξ (1993), «Μέλπω Αξιώτη: Κάδμω ή ο τρόμος του άδειου βλέμματος», », *Διαβάζω*, τχ.311, Αθήνα (12 Μαΐου 1993), σσ.78-79

- Γώτης Γιώργος (2015), «Στοιχεία του μοντερνισμού στο έργο της Μέλπως Αξιώτη», *Οροπέδιο*, τχ. 15, Αθήνα (Άνοιξη-Καλοκαίρι 2015), σσ. 634-638
- Δημητρούλια Τιτίκα (2015), «Για το Ρεπούμπλικ-Βαστίλλη της Μέλπως Αξιώτη», *Οροπέδιο*, τχ. 15, Αθήνα (Άνοιξη-Καλοκαίρι 2015), σσ. 670-675
- Δημητρούλια Τιτίκα (2016), «Με λίγες λέξεις ζεις και πεθαίνεις. Και γράφεις.», [https://www.cnn.gr/focus/apopseis/story/23280/me-liges-lexeis-zeis-kai-pethaineis-kai-grafeis?fbclid=IwAR0k2537vjBdkykHthaF3s-DxIDW63M2OEIZ-ih_LDq3zcCmpft-IlDhcsc](https://www.cnn.gr/focus/apopseis/story/23280/me-liges-lexeis-zeis-kai-pethaineis-kai-grafeis), 10 Σεπτεμβρίου 2019
- Δούκα Μάρω (2013), *Ο πεζογράφος και το πιθάρι του*, Πατάκης, Αθήνα
- Δούκα Μάρω, Κουσαθανάς Παναγιώτης, Δημητρούλια Τιτίκα, Τσαλαπάτης Θωμάς, Κακαβούλια Μαρία (2016), Ομιλία για την παρουσίαση του βιβλίου *Η Κάδμω*, <https://www.youtube.com/watch?v=1S-zK6t8xDs>
- Ελεγμίτου Ελένη (1993), «Χρονολόγιο Μέλπως Αξιώτη 1905-1973», *Διαβάζω*, τχ.311, Αθήνα (12 Μαΐου 1993), σσ. 34-46
- Θεοδοσοπούλου Μαρία (2016), «Αθησαύριτες Εκπλήξεις», *Η Εποχή*, τχ.1295, Αθήνα (17 Απριλίου 2016), σ.27
- Ιωαννάτου Αννέτε (2015), «Σ'εκείνη την άκρη που κρέμεται κάτω και λέγεται Ελλάδα», *Ριζοσπάστης*, (6 Δεκεμβρίου 2015), Αθήνα, σ.24
- Κακαβούλια Μαρία (1993), «Μέλπω Αξιώτη: υποθέσεις και προϋποθέσεις του έργου της» », *Διαβάζω*, τχ.311, Αθήνα (12 Μαΐου 1993), σσ. 47-52
- Κακαβούλια Μαρία (2015), «Η Μέλπω Αξιώτη και το γλωσσικό ζήτημα», *Οροπέδιο*, τχ. 15, Αθήνα (Άνοιξη-Καλοκαίρι 2015), σσ. 626-633
- Καλιακάτσος Αιμίλιος (2015), «Έτσι είναι οι αναμνήσεις...», *Οροπέδιο*, τχ. 15, Αθήνα (Άνοιξη-Καλοκαίρι 2015), σσ. 653--657
- Καστρινάκη Αγγέλα (2006), «Έχω και εγώ ένα «Ρέθυμνο» μικρό, εκατό χρόνια που το στερούμαι. Μια συνομιλία του Παντελή Πρεβελάκη με τη Μέλπω Αξιώτη», *Θέματα Λογοτεχνίας*, τχ. 33, Αθήνα (Σεπτ.-Δεκ. 2006), σσ. 65-73
- Κοκόρης Δ. (1999), *Όψεις των σχέσεων της αριστεράς με τη λογοτεχνία στο Μεσοπόλεμο (1927-1936)*, Αχαϊκές εκδόσεις, Πάτρα
- Κορδάτος Γιάννης (1983), *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, τόμος Β', Επικαιρότητα, Αθήνα, σσ. 735-837
- Κορφής Τάσος (1991), *Ματιές στη λογοτεχνία του Μεσοπολέμου*, Προσπέρους, Αθήνα, σσ. 180-199
- Κρημνιώτη Πόλυ (2015), «Αυτό το χαρτί το καταφύγιο κι ευλογημένο», *Η Αυγή*, <https://avgι.gr/article/10976/5948357/auto-to-charti-to-katarameno-ki-eulogemeno>, 5 Σεπτεμβρίου 2019
- Λαμπάτος Γαβρίλης (2001), *Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Τασκένδη (1949-1957)*, Κούριερ, Αθήνα
- Ματθαίου Άννα, Πολέμη Πόπη (1999), *Διαδρομές της Μέλπω Αξιώτη 1947-1955*, Θεμέλιο, χ.τ

- Ματθαίου Άννα, Πολέμη Πόπη (2003), *Η περιπέτεια των Ελλήνων κομμουνιστών. Από το βουνό στην υπερρορία 1947-1968*, Βιβλιόραμα, Αθήνα
- Μελισσαράτου Γερασιμιά(1993), «Παράθυρα με ή δίχως πλαίσιο: Η κατασκευή της αφήγησης και *Το σπίτι μου*», », *Διαβάζω*, τχ.311, Αθήνα (12 Μαΐου 1993), σσ.59-64
- Μικέ Μαίρη (1991), «Η διάλυση της "ρεαλιστικής ψευδαίσθησης" Μέλπω Αξιώτη: *Το σπίτι μου* (1965)», *Σπείρα*, τχ.2 , Αθήνα (Φθινόπωρο 1991), σσ. 146-163
- Μικέ Μαίρη (1993), «Τα ποιήματα της Μέλπω Αξιώτη: δεν ήταν παρά η αφορμή...»,», *Διαβάζω*, τχ.311, Αθήνα (12 Μαΐου 1993), σσ.70-77
- Μικέ Μαίρη (1996), *Μέλπω Αξιώτη, κριτικές περιπλανήσεις*, Κέδρος, Αθήνα
- Μιχαηλίδης Αντώνης (2015), «*Το σπίτι μου. Ένα έργο νόστου.*», *Οροπέδιο*, τχ. 15, Αθήνα (Άνοιξη-Καλοκαίρι 2015), σσ. 638-647
- Μποντίλα Μαρία (2003), *Πολύχρονος να ζεις, Μεγάλε Στάλιν Η εκπαίδευση των παιδιών των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στα ανατολικά κράτη (1950-1964)*, Μεταίχμιο, Αθήνα
- Παπασπύρου Σταυρούλα (2016), «Η Μέλπω Αξιώτη στο προσκήνιο ξανά», https://www.lifo.gr/articles/book_articles/91642?fbclid=IwAR3Va5tQ8BL14u3CtrKyAhdfg18FPSHCDmuq6rGKCMvmVKthwhGlEqtn2A , 5 Σεπτεμβρίου 2019
- Σέλλα Όλγα (2002), « Το μοίρασμα της γνώσης», *Καθημερινή*, <https://www.kathimerini.gr/689971/opinion/epikairothta/arxeio-monimessthles/to-moirasma-ths-gnwshs>, 5 Σεπτεμβρίου 2019
- Σουλτανιά Κατερίνα (1999), *Η εθνική ταυτότητα των εκπατρισμένων μετά των Εμφύλιο των Ελλήνων (το παράδειγμα της Πολωνίας)*, Έλλα, Λάρισα
- Σουλτανιά Κατερίνα (2002), *Η αποκατάσταση των Ελλήνων επαναπατρισθέντων πολιτικών προσφύγων*, Έλλα, Λάρισα
- Σπηλιοπούλου Ιωάννα (2015), «Το σπίτι ήταν και πλήθος παιχνίδια», *Οροπέδιο*, τχ. 15, Αθήνα (Άνοιξη-Καλοκαίρι 2015), σσ. 648-652
- Στέφου Λουκία (2015), «Μέλπω Αξιώτη, η Γυναίκα της (απ)εγνωσμένης ποιητικής ξενιτείας», *Οροπέδιο*, τχ. 15, Αθήνα (Άνοιξη-Καλοκαίρι 2015), σσ. 658-665
- Σωνιέ Ζωρζ (1993), «Οι Δύσκολες Νύχτες της Μέλπως Αξιώτη: Μυθιστόρημα αγωγής και ανθρώπινη κωμωδία», », *Διαβάζω*, τχ.311, Αθήνα (12 Μαΐου 1993), σσ.53-58
- Τσαλαπάτης Θωμάς (2014), «Λαθραίοι στην γέφυρα: για την ποίηση της Μέλπως Αξιώτη», *Τα Ποιητικά*, τχ.13, Αθήνα (Μάρτιος 2014), σσ. 1-2
- Τσέκου Κατερίνα (2010), *Προσωρινώς διαμένοντες... Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στη Λαϊκή Δημοκρατία της Βουλγαρίας*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη
- Τσέκου Κατερίνα (2013), *Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Ανατολική Ευρώπη*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα

- Χράντετσονι Παβέλ (2007), *Η Ελληνική Διασπορά στην Τσεχοσλοβακία, Ίδρυση και αρχικά στάδια ανάπτυξης (1948-1954)*, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη
- Ψαράς Τάσος (2003), εκπομπή με τίτλο: « Εποχές και συγγραφείς» , Αθήνα ET1, <https://archive.ert.gr/8496/>, 30 Αυγούστου 2019
- Axioti Melpo (1955), *Im Schatten der Akropolis*, Verlag Volk und Welt, Berlin
- Malina Anneliese (1999), « Η συγγραφέας Μέλπω Αξιώτη στη Γερμανία», στον τόμο *Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση 1453-1981*, Τόμος Β΄ , Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σσ. 343-353
- Saunier Guy (2005), *Οι μεταμορφώσεις της Κάδμωσ. Έρευνα στο έργο της Μέλπω Αξιώτη*, Άγρα, Αθήνα
- Vitti Mario (1995), *Η γενιά του τριάντα. Ιδεολογία και μορφή*, Ερμής, Αθήνα

**Από το αρχείο του εκδοτικού οίκου Volk und Welt το οποίο βρίσκεται στην
Ακαδημία των Τεχνών του Βερολίνου**

Ακαδημία των Τεχνών του Βερολίνου

- Axioti Melpo (1972), Επιστολή προς την Anna Seghers, στον φάκελο Anna Seghers Archiv 715, Αθήνα (21 Απριλίου 1972)
- Buchhaltung D. (1952), Επιστολή για την διαδικασία μετάφρασης, στον φάκελο Archiv Verlag Volk und Welt 2876, Βερολίνο (1 Νοεμβρίου 1952)
- Czollek (1952), Επιστολή για τη σύναψη σύμβασης με τον Ν. Μανούση, στον φάκελο, Archiv Verlag Volk und Welt 2876, Βερολίνο (22 Δεκεμβρίου 1952)
- Feld U. (1955), «Die Bucherschau, Melpo Axioti: Im Schatten der Akropolis» , *Sonntag*, στον φάκελο Archiv Verlag Volk und Welt 205, Berlin (14 August 1955)
- Reiprich Alfred (1955), «Melpo Axioti: Im Schatten der Akropolis», *Börsenblatt*, στον φάκελο Archiv Verlag Volk und Welt 205, Leipzig (16 Juli 1955)
- Richter Wolfgang (1951), «Melpo Axioti: Republique-Bastille. Roma 256 Seiten», στον φάκελο Archiv Verlag Volk und Welt 3935, (7 Februar 1951)
- Seghers Anna (1972), Επιστολή προς Μέλπω Αξιώτη, στον φάκελο Anna Seghers Archiv 715, Βερολίνο (8 Μαΐου 1972)
- Seghers Anna (1972), Επιστολή προς τον καθηγητή Magnifizenz του Πανπιστήμιου Humboldt, στον φάκελο Anna Seghers Archiv 715, (6 Juni 1972)
- Sohriftstelierversband (1955), Επιστολή προς Czollek από τον εκδοτικό οίκο, στον φάκελο Archiv Verlag Volk und Welt 2876, Βερολίνο (5 Αυγούστου 1955)

- Verlag Volk und Welt (1954), Σύμβαση του εκδοτικού οίκου με τη Μέλπω Αξιώτη, στον φάκελο Archiv Verlag Volk und Welt 2876, Βερολίνο (7 Νοεμβρίου 1952)
- Wiesflecker Oskar (1956), «Nachfahren der alten Griechen», *Tageleich*, στον φάκελο Archiv Verlag Volk und Welt 205, Wien (19 April 1956)
- «Im Schatten der Akropolis», *Die Union*, στον φάκελο Archiv Verlag Volk und Welt 205, Karl Marx Stadt (13 November 1955)
- «Melro Axioti: Im Schatten der Akropolis», *Märkische Union*, στον φάκελο Archiv Verlag Volk und Welt 205, Postdam (20 Oktober 1955)
- «Melro Axioti: Hellas ohne Götter», Barokhausen, στον φάκελο Archiv Verlag Volk und Welt 3935, χ.τ, χ.χ
- «Gutachten zum Ms Axioti» , στον φάκελο Archiv Verlag Volk und Welt 3935, Βερολίνο, χ.χ